

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SURİYE KRİZİ
İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN YÜZÜ:
SOSYAL HİZMET
UYGULAMALARI BAĞLAMINDA MARDİN ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sevda YAZĞAN**

**Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bedrettin KESGİN

OCAK-2021

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SURİYE KRİZİ
İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN YÜZÜ:
SOSYAL HİZMET
UYGULAMALARI BAĞLAMINDA MARDİN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Sevda YAZĞAN (187203008)

Enstitü Anabilim Dalı: SOSYAL HİZMET
Enstitü Bilim Dalı: SOSYAL HİZMET

Bu tez 20/01/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Prof. Dr. Bedrettin KESGİN	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Fethi GÜNGÖR	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. İsmail BARIŞ	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriye Krizi İle Birlikte Değişen Yüzü: Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Mardin Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 132 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 04.01.2021 tarihinde aşağıda ismi yazılı danışman hocam tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı SOYADI : Sevda YAZĞAN
Öğrenci Numarası : 187203008
Ana Bilim Dalı : Sosyal Hizmet
Programı : Sosyal Hizmet
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Prof. Dr. Bedrettin KESGİN

ÖNSÖZ

Sivil toplum kuruluşlarının geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik geliştirdiği sosyal hizmet uygulamaları bağlamında oluşturulan bu çalışmanın esasını, söz konusu müdahale yöntemlerinin sivil toplum kuruluşlarında neden olduğu değişim ve dönüşüm süreci oluşturmaktadır. Bu kapsamda Batı tarihinde haklı mücadeleler ile hak ettiği sivil güce sahip olan sivil toplum alanının, Türkiye tarihinde benzer bir geçmişi olmadığı bilinmektedir. Devlet eliyle yaratılmak istenen sivil toplum alanı, zaman zaman yükselişler yaşasa da nihayetinde başarısız olmuştur. Son dönemlere doğru ise, 1990'lı yıllarla, özellikle 1999 depremi ile birlikte gizli kalmış bir sivil toplum ruhunun açığa çıktığı söylenebilir. 2011 yılında ise Suriye krizinin patlak vermesi sonucu Türkiye'ye sınırdan giriş yapan yoğun göç kitleleriyle karşı karşıya kalan hükümet, kriz karşısında müdahale noktasında yetersiz kalmış ve böylece hükümetin yardımına koşmak üzere sivil toplum sahaya inmiştir. Hükümete destek olmak üzere sahaya inen fakat zamanla sahanın ana aktörü haline gelen sivil toplum kuruluşları, krizin sona ermesi ve sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri ihtimalinin azalmasına paralel olarak hedef kitlenin ihtiyaçlarının artması/çeşitlenmesi ve problemlerinin büyümesi/yeni problemlerinin ortaya çıkması ile müdahalelerde değişime gitmiştir. Yaklaşım biçimi, müdahale biçimi, içeriği ve sistemi gibi çeşitli boyutlarda yaşanan bu değişim en nihayetinde sivil toplum kuruluşlarını değişime götürmüştür. Mardin ili bağlamında ele alınan bu değişim unsuru, sivil toplum kuruluşlarının değişim ivmesi yakalaması açısından olumlu fakat sistematik ve düzenli olmayışı açısından olumsuz değerlendirilmektedir. Bu değişim ivmesinin nedenleri ve sürecine ilişkin detaylı bir çalışma sunmak amaçlanmaktadır. Bu amaca katkı sunanlara teşekkür etmek de çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Sözcüklere inan ve onlara güven, demişti değerli bir hocam. Sözcükler ile o zaman başlayan yolculuğum bugün devam etmekte ve uzun zaman devam edecektir de. Sözcüklere güven duymaya başladığımdan beri hayatıma değer katan herkesin bu çalışmaya katkı sunduğunu ifade etmek abartı olmaz, aksine dile getirmemek vefasızlık olur. Zira bir çalışmanın ortaya konması sadece bir sonuçtur, yolculuk onun çok öncesinde başlar. Bu yolculuğumda bana güç veren, bu çalışmanın öncesinde ve sırasında bana gönlüyle destek olan yol arkadaşlarıma ben de gönlüm ile teşekkür ediyorum.

Derslerini almaya başladığım günden itibaren bilgisini ve görüşünü aktarma cömertliğini sergileyerek ufuk açan, yeni perspektifler katan ve kolaylaştırıcı rolü ile tez yazım sürecine ciddi katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Bedrettin Kesgin'e şükranlarımı ve en içten sevgilerimi sunmak istiyorum. Zengin ders içerikleriyle öğrencilerine göç alanını sevdiren, mültecilik ile ilgili bilimsel bakış açısını duyarlı perspektiflerle harmanlayan ve bunları katı bir bilim anlayışı ile değil sosyal hizmet alanının ihtiyaç duyduğu esneklikle sunan Prof. Dr. Fethi Güngör'e müteşekkirdiğimi dile getirmeliyim. Aynı zamanda çalışma kapsamında, görüşme sürecine içtenlikle katkı sağlayan görüşmecilerime teşekkür ederim.

Son olarak; aile genişleyen, büyüyen, dinamik bir yapıdır. Sevgi ise bu dinamik yapıyı daha güçlü kılar. Yazımı Covid-19 salgını sürecine denk gelen bu çalışma, sevginin değerinin ve kayıpların ağırlığının izlerini taşımaktadır. Sevgiyi daha anlamlı kılan bu süreçte, bana ihtiyaç

duyduğum motivasyonu sağlayan büyük aileme ve sevginin canlı birer örneği olan Hazar Ömer'e ve Reşat Mir Tahir'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Sivil toplum kuruluşlarındaki değişimin görülmesi ve anlaşılması, sistematik ve rasyonel katkılara açık bir dönüşüm yaşanması için ve son tahlilde toplumsal yaşamı ve perspektifi zenginleştirmesi adına büyük önem arz etmektedir. Sistemli bir değişimin yaşanması ve sivil toplum faaliyetlerine ihtiyaç duyan hedef kitlelerin yaşamlarının kolaylaşmasına etki edecek her çalışma bütünün önemli bir parçası mahiyetindedir. Katkı sunabilmiş olmayı dileriz.

Sevda YAZĞAN

21/12/2020

İÇİNDEKİLER

BEYAN BELGESİ	I
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
TABLolar LİSTESİ	VII
ÖZET	VIII
SUMMARY	IX
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1 SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Sivil Toplum Tanımları ve Kökeni	6
1.2. Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi.....	10
1.2.1. Devlet İle Sivil Toplum: Toplum Sözleşmeciler	10
1.2.2. Devlete Rağmen Sivil Toplum	13
1.2.3. Devlet-Sivil Toplum Düalizminin Aşılması: Sivil Toplum ve Devletin Geçişkenliği	17
1.2.4. Sivil Toplum: Devlet Karşısında Gelişen Bir Mekanizma.....	20
1.3. Günümüzde Sivil Toplum	23
1.3.1. Modern Sivil Toplum Kavramı	23
1.3.2. Sivil Toplumu Neo-Liberal Sistemde Yeniden Okumak: Post Modern Bakış ve Sivil Toplum	26

BÖLÜM 2 TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER VE DİNAMİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ: KÜRESELLEŞME IŞIĞINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YENİ KONUMU

2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Bileşenleri	40
2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri ve Kuramları.....	45
2.3. Küreselleşen Dünya ve Göç Hareketliliği	48
2.3.1. Küreselleşen Dünyada Göç Ne İfade Ediyor?.....	49
2.4. Sivil Toplum Kavramının Türkiye'deki Gelişimi ve Tarihsel Bağlam.....	51
2.4.1. Osmanlı'da Sivil Toplum.....	52
2.4.2. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Sivil Toplum.....	54

2.4.3. Cumhuriyet Döneminde Sivil Toplum.....	56
2.4.4. 1980 Kırılması ve Sonrasında Sivil Toplum	60
2.5. Suriye Krizi ve Göç Kitleleri	62
2.5.1. Suriye Krizi	64
2.5.2. Suriye Krizinde Sivil Toplum Kuruluşları	69

BÖLÜM 3 ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Yöntem	78
3.2. Bulgular	88
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
KAYNAKÇA	104
EKLER	117

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ECHO	: Avrupa Komisyonu'na Bağlı Avrupa Sivil Koruma ve İnsan Yardım Operasyonları Direktörlüğü (European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations)
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
HEM	: Halk Eğitim Merkezleri
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
INGO	: Uluslararası Sivil Toplum Örgütü
İGAM	: İltica ve Göç Araştırma Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PEST	: Politik Ekonomik Sosyal ve Teknolojik Faktörlerin Analizi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTB	: Türk Tabipler Birliği
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK)
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund)
YUKK	: Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Suriye Krizinin PEST Modeli.....	65
Tablo 2. Bölgelere Göre Dernek Sayıları.....	71
Tablo 3. Faaliyet Alanlarına Göre Dernek Sayıları.....	72
Tablo 4. Derneklere Ait Gelir Toplamları.....	73

ÖZET

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriye Krizi İle Birlikte Değişen Yüzü: Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Mardin Örneği

Tezin Yazarı: Sevda YAZĞAN

Danışman: Prof. Dr. Bedrettin KESGİN

Kabul Tarihi: 20/01/ 2021

Sayfa Sayısı: XI(Ön Kısım) + 118(Tez) + 5(Ekler)

Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet

Bilim Dalı: Sosyal Hizmet

2011 yılından bu yana Türkiye’yi yakından ilgilendiren Suriye krizi, ulusal bağlamda bir göç krizi halini almıştır. Suriye sınırından uzun süre boyunca açık kapı politikası kapsamında Türkiye’ye giriş yapan Suriyeli vatandaşların ihtiyaçları birçok platform tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Bugün ise Türkiye’deki on yıllarını doldurmak üzere olan Suriyeli vatandaşlar, geçici oldukları düşünülerek ilk etapta kamplarda tutulmuşlardır. Fakat kampların kapasite açısından yetersiz kalmasına paralel olarak, kamplarda sosyal yaşamdan izole bir yaşam süren sığınmacılar, şehirlere göç ederek toplumsal yaşama katılmıştır. Kurum ve kuruluşlarla ilişkilenen ve topluma karışan bu kitle karşısında ise hükümet yetersiz kalmıştır. Hükümetin yardımına koşan sivil toplum, şehirde yeni ihtiyaçları ortaya çıkan ve çeşitli problemlerle karşılaşan bu kitleye müdahale ve yaklaşım biçiminde zamanla değişime gitmiştir. Bunun sonucunda sivil toplum alanında çeşitli boyutlarda ve işlevlerde değişimler söz konusu olmuştur.

Birçok açıdan kritiği yapılan bu değişim sürecinin olumlu bir yöne evrilmesi ve sistematikleştirilmesi sivil toplum alanının Türkiye’deki geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın özü, Mardin ili kapsamında 10 sivil toplum kuruluşu çalışanı ile 20 açık uçlu soru eşliğinde yapılan derinlemesine görüşmeler ile temellendirilmiştir.

Neticede sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde, yaklaşım biçimlerinde, STK-STK ilişkilerinde, STK-devlet ilişkilerinde, STK-belediye ilişkilerinde değişimler geçirdiğine dair bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Suriye Krizi, Göç Krizi, Sosyal Hizmet Uygulamaları, Değişim ve Dönüşüm.

SUMMARY

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: The Changing Face of Civil Society Organizations with the Syrian Crisis: The Mardin Example in the Context of Social Work Practices

Writer of Thesis: Sevda YAZĞAN **Advisor:** Prof. Dr. Bedrettin KESGİN

Date of Acceptance: 20/01/ 2021 **Number of Page:** XI (pre text) + 118(main body)+5(adds)

Department: Social Work

Field of Study: Social Work

The Syrian crisis closely concerns Turkey since the year 2011. Over time, the crisis has turned into a migration crisis for Turkey. Syrian refugees with open-door policy for a long time entered Turkey from the Syrian border. The needs of this immigrant mass have been met by many platforms. Today, the Syrian citizens, who have to fill their ten years in Turkey, were held in the camps of refugees at the first step, as they were thought to be temporary. However, the camps were insufficient in terms of capacity and the refugees who did not want to live in isolation from social life in the camps migrated to the cities and joined the social life. The refugees, which communicated with public institutions and joined to the society, had faced with new problems and new needs. The Turkish Government was insufficient to meet these new needs. To the aid of this mass, which is confronted with various new needs and problems. and to fill the government's vacancy the field of civil society has taken action. However, the process has become chronic and the needs of the refugees have changed. Civil society, which changed its approach in the face of changing needs, started to change over time. As a result, changes in various dimensions and functions have occurred in the field of civil society. It is possible to see this change while civil society communicates with asylum seekers, the state and stakeholders and activities are carried out.

This change process of civil society, which has been criticized in many ways, is great importance for the future of civil society. The essence of the study is based to the interviews with 10 NGO / INGO employees, which interviews were conducted with 20 open-ended questions.

As a result, there are findings that non-governmental organizations have undergone changes in their activities and their approach to refugees and NGO-NGO relations, NGO-state relations and NGO-municipality relations.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Syrian Crisis, Migration Crisis, Social Work Practices, Change and Transformation.

GİRİŞ

Sivil toplum alanı birçok disiplinin çalışmaları kapsamına girmektedir. Bu yüzden sivil toplum alanının tarihsel yükümlülükleri yanında günümüzde farklı platformlarda farklı kesimler tarafından ve çeşitli roller üzerinden tanımlanmasıyla ve konumlandırılmasıyla dinamik yapısı her zaman korunmuştur. Kavramsal bir çerçeve çizmenin zorlaştığı bir alan olan sivil toplum, tarihsel gelişmeler ışığında incelenmelidir. Zira toplumsal hareketliliklerden ve olaylardan ayrı değerlendirilemeyen sivil toplum, kendini bu çerçevede yaratma fırsatı bulmuştur. Bir yandan toplumsal olaylardan etkilenen öte yandan toplumsal hareketlilikleri ve fikir akımlarını besleyen sivil toplum, toplumsal yaşamın her boyutuyla yakından ilişkili bir konuma sahip olmuştur. Kullanımına Aristo ile başlanan bu kavram, en başlarda toplumsal sözleşmenin ana unsuru sayılmıştır. Zamanla, konumu ve içerdiği anlam çeşitlenmiş, günümüze kadar birçok kavramla yakından ilişkilenererek gelmiştir. Bir dönem devlet kavramıyla eş değer tutulmuş, ardından devlet ve yönetime karşıt bir güç olarak konumlanmış, sonrasında devlet ile geçişkenliği söz konusu olmuş ve nihayetinde aldığı eleştirilerle, devlet karşısında konumlansa da devleti önceki dönemlerde olduğu gibi tamamen görmezden gelmeden, devlet üzerinde baskı kurarak yeni bir ilişki ağı geliştirmiştir.

Bu ilişki ağının köklerini, toplumsal koşullara ve öğretilere göre sivil toplumun gelişim merkezi kabul edilen Batı Avrupa tarihinde görmek mümkündür. İlk toplum sözleşmecilere göre, birey ve nihayetinde toplum ikincil planda iken, devlet ve politik olan/politikaya dair olan ne varsa daha önceliklidir. Burada politik toplum ve sivil toplum birbirlerinden farklı anlamlar ifade etmez, zira önemli olan bir devletin yaratılmasıdır. Toplum sözleşmesinin önemli düşünürlerinden olan Locke, klasik liberal düşüncenin öncüsü ve demokrasinin temelini tutarlı bir şekilde yazan ilk düşünür olmasına ve Hobbes ile taban tabana zıt düşüncelerine rağmen, toplumsal sözleşme konusunda kendisiyle aynı düşünceleri paylaşmıştır. Fakat Locke' nun sözleşmenin temeline bireyi, Hobbes'un ise sözleşmenin temeline devleti koyduğu unutulmamalıdır. Bu şekilde bireyin devletle olan sözleşmesinde önemli bir konuma sahip olması fikri ve bu alanda geliştirilen eleştirilerle, sivil toplumun bireye ve bireyin değerlerine ait olması gerekliliği ön plana çıkmıştır.

Tarihte gördüğümüz genel bir durum olan sebep-sonuç ilişkisi ile sivil toplum alanında sıklıkla karşılaşmaktayız. Toplum sözleşmeciler döneminde bireyin devlet karşısında yok olduğu, değersizleştiği eleştirileri üzerine devlet karşısında devlete rağmen bir sivil toplum anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde öne sürülenler, devlet ve sivil toplumun eş değer olamayacağı, devletin bireyin değerlerini gasp ettiği ve mutlak despotizme doğru yol aldığı üzerinedir. Önceki dönemde, toplum sözleşmesini savunuyor olmasına rağmen, bireyin ve bireyin değerlerinin yok sayılamayacağını savunan ünlü düşünür Locke, bu dönemin temellerini atarak düşünürler için ışık olmuştur. Devlet ve sivil toplum düalizmi merkezli bu dönemde, doğal yaşamda eşit ve özgür tüm bireyler zamanla bu özelliklerini devlete sunmuş ve sonunda devlete bağımlı hale gelmişlerdir. Devlet ve sivil toplum düalizmi döneminde söz konusu olan devlete karşı külli başkaldırı ise zamanla eleştirilerin hedefindeki yerini almıştır. Devlet ile sivil toplumun farklı alanlar oldukları fakat birbirlerini görmezden gelmelerinin mümkün olmadığı yönünde yorumların ve fikirlerin geliştirildiği başka bir döneme girilmiştir.

Devletin önceki dönemde sivil toplum karşısında güç kaybetmesine paralel olarak bu dönemde devletin yeniden güç kazanması gerektiği görüşü hâkim olmuş ve bu görüşü destekler biçimde devletin yeniden güçlenmesi doğrultusunda çabalar hayata geçirilmiştir. Fakat bu dönemle beraber benimsenen genel kanının, devletin sivil toplumu ya da sivil toplumun devleti yok sayamayacağı yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Bu düşünceye öncülük eden iki önemli düşünür olan Hegel ve Marx'ın devlet ve sivil toplum geçişkenliğini savundukları görülmektedir. Devletin sivil toplumu kapsamasını öneren Hegel ile sivil toplumun devleti kapsamasını öneren Marx'ın ilerlettikleri düşüncelere karşıt görüşlerin de zamanla öne sürülmesi tartışmaların devamlılığını sağlamıştır.

Devlet ve sivil toplumun geçişken olmasının, sivil toplum alanı için bir tehdit olduğunun öne sürüldüğü bu yeni dönemin fikir öncüsü Tocqueville'dir. Tocqueville'ye göre, devlet ve sivil toplum geçişkenliği sivil toplumun boğulmasına ve yok olmasına ya da yalnızca bir devlet mekanizması olarak görülmesine yol açar. Bu açıdan devlet ve sivil toplumun birbirlerini kabul etmeleri fakat bu geçişkenliğe ve belirsizlik yaratan ilişkilere karşı bir sınırın mevcudiyetinin daim olması gerektiği fikri savunulmaktadır. Devlet karşısındaki tek toplumsal güvencenin sivil toplum olduğu iddiasından hareketle, bireyin özgürlüğünün ve eşitliğinin yönetimlerin elinde bulunması kabul edilmemekte, aksi takdirde tüm güçlerin toplandığı en iyi yönetimin bile zamanla despotlaşarak yozlaşacağı ifade edilmektedir. Bu yüzden sivil toplumsuz bir devlet anlayışı esasında devlet adına da olumsuz gelişmelere işaret etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu düşünsel hareketlilikler sokağa da yansımış ve her dönemde faal biçimde savunmaları yapılmış, üzerine mücadeleler verilmiştir. Günümüz sivil toplum anlayışına baktığımızda geçmişten bugüne zengin bir sivil toplum mirası ile karşılaşırız. Toplumsal hareketlilikler ve bu mücadeleler bağlamında son tahlilde, sivil toplumun yeni dünya düzenini merkezine aldığını görmek mümkündür.

Özellikle dünyada ve ülkemizde etkili olan 1980 kırılması uzantısında ve Soğuk Savaş'ın 1991 yılında sona ermesi sonucunda piyasalardaki hareketlilik ve değişimle birlikte yeniden şekil alan olgular, sivil toplum anlayışını yakından ilgilendirmiştir. Liberalizmin yerini neo liberalizme bırakması ile küreselleşmenin önemli düzeyde kendini hissettirmesi ve evrensel çapta yaşamsal benzerliklerin artması, devleti ve devletin argümanlarını derinden etkilemiştir. Devletin minimalleşmesi ile ticaretin uluslararasılaşması, piyasaların birçok güç unsurunu ele geçirmesiyle güç dengesinin yeniden düzenlenmesi, ticaret söz konusu olunca sınırların önemsiz hale gelmesi ve ilişkilerin daha akışkan olması sonucu devlet olgusu değişime uğramıştır. Devletin ve devletin argümanlarının önemli bir değişim sürecine girmesi sadece devleti etkileyen bir durum olarak kalmamış; devlete göre konumlanan, işlevlerini kullanan ve boyutlarını belirleyen sivil toplum alanını yakından alakadar etmiştir. Küreselleşen dünyada kendini yenileyen devlet olgusuyla yakından ilgilenen sivil toplumu da içine alan bu değişim sürecini, devlet yapılarının tanımlamalarında sıklıkla kullanılan demokrasi, özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk kavramları üzerinden değerlendirmek yanlış olmaz. Devlet ile ilişkili olan bu kavramlar küresel boyutta yer alan zengin içeriklerden faydalanarak, sivil topluma da zenginlik katmıştır. Bu zenginlik net, sınırları belli olan olgular olmamanın yanında sivil toplumun özerklik, çoğulculuk, yasallık gibi kavramlarla daha yakından ilişkilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda her şey gibi sivil toplumun da küreselleştiğini söyleyebiliriz. Türkiye için cumhuriyetin ilanından küreselleşme aşamasına kadar sivil toplum alanında,

ciddi bir yükselişin ya da başarının varlığından söz etmek mümkün olmamaktadır. Özellikle Osmanlı'dan alınan merkeziyetçi devlet mirası, nispeten de olsa hem tüm dünyada esmeye başlayan neo liberal rüzgârların etkisiyle, hem de 1980 darbesi sonrası getirilen yasal düzenlemeler ve sağlanan bazı kolaylıkların katkısıyla yerini yeni düzenin işleyiş tarzına bırakmıştır. Özellikle 1999 depreminde bir anda ortaya çıkan sivil toplum ruhu, sivil toplum adına önemli bir izlenim bırakmış, sivil toplumun devlet ile olan ilişkisinde bir güven bağı kurmasını sağlamış ve bundan sonraki gelişmelere katkı sunmuştur. Bu toplumsal gelişmeler aynı zamanda sivil toplumun işlevlerini, boyutlarını, uygulanması mümkün kuramlarının sınırlarını etkilemiştir.

Küreselleşen dünyanın sivil toplum üzerinde yarattığı etkinin önemli bir kısmını toplumsal hareketliliklerin oluşturduğunu yeniden dile getirmekte fayda var. Zira sözünü ettiğimiz bu toplumsal hareketlilikler, çeşitli nedenlerle yapılan çoklu özellikli göçleri de kapsamaktadır. Küreselleşmenin sonuçlarından biri olan göç, aynı zamanda küreselleşmeye hız katan bir unsur olarak da değerlendirilmektedir. Fakat küresel dünya göçleri, bireylerin istekleri doğrultusunda olduğu gibi olumsuz toplumsal olayların sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Özellikle farklı bir savaş tanımı geliştirmeyi gerekli kılan ülke içi karışıklıklardan ya da başka uluslararası anlaşmazlıklardan ötürü ortaya çıkan toplumsal sorunlar çözümsüz bırakılmaktadır. 20. yüzyıl savaş anlayışından farklı olarak, post modern dünyanın yeniliklerinden biri olarak yeni savaş usullerinden dolayı milyonlarca insan daha uzun süreli mağdur olmakta fakat savaşın kendisi de biçim olarak değişime uğradığından çözümler geliştirilmemekte, süreç kronikleşmekte ve mağduriyetler artmaktadır. Buna en iyi örneği açık yüreklilikle Suriye krizinden vermek mümkündür. 2011 yılında basit bir iç karışıklıktan kaynaklı olduğu düşünülen olaylar, kısa sürede uluslararası aktörlerin de sahaya inmesiyle içinden çıkılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu sürecin neden çözümsüz kaldığı, aktörlerin uzlaşmadan neden bu derece uzak durduğu ve nasıl olur da geçen bu zaman zarfında ortak bir yol bulunamadığı soruları başka disiplinlerin alanına giren önemli bir tartışma konusunun parçalarıdır. Fakat insanların mağduriyetleri, en temel gereksinim olan can güvenliğinin ortadan kalkması ve sıradan günlük yaşamın en büyük hayal haline gelmesi önümüze çıkan günlük gerçekliklerdendir.

Suriye'deki iç savaşın, Suriyeli vatandaşların can güvenliklerini tehlikeye atmasıyla, masum insanların öldürülmesiyle ve bunun günden güne artış göstermesiyle, insanlık tarihinde çok sık karşılaşılan durumlardan biri olarak göç, sahneye yeniden çıkmıştır. Komşu ülkelere göç etmeye başlayan Suriyeli vatandaşların büyük kısmı, Türkiye'ye göç etmiştir. Geçici koruma ile ülkeye girişlerine izin verilen Suriyeli vatandaşların acil ihtiyaçları kamplarda karşılanmıştır. Kapasiteleri ve sayıları arttırılan bu kampların, buna rağmen yetersiz kaldığı gerçeği ise göçün yoğunlaşmasıyla anlaşılmıştır. Kamplarda yer bulamayan ya da kamplarda izole olmak istemeyen/kamp koşullarını beğenmeyen sığınmacılar kentlere yerleşmeye başlamış fakat kitlenin büyümesi, ihtiyaçların çeşitlenmesi karşısında hükümetin yetersiz kalması sonucu hükümete destek olmak ve hükümetten kalan boşluğu doldurmak üzere sivil toplum kuruluşları sahaya inmiştir. Göçün şehirleşmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara ve yeni sorunlara, sivil toplum kuruluşları yanıt vermeye başlamıştır.

Bu süreçte sivil toplum alanının, ihtiyaçlar karşısında önemli ölçüde büyüdüğünü söylemek mümkündür. Sayısal açıdan artış göstermesi yanında, faaliyetlerini çeşitlendiren ve hizmetlerini bu alana kaydıran sivil toplum kuruluşlarının ciddi bir sorumluluk altında olduğunu ve bunun bilincinde performans sergilediği ortadadır. En başlarda hükümete destek olmak ve temel amacı hükümetten kalan boşluğu doldurmak olan sivil toplum kuruluşlarının, zamanla sahadaki ana aktör olduğu görülmektedir. Kentlerde yaşayan Suriyeli vatandaşların en temel ihtiyaçlarından sosyal ihtiyaçlarına kadar birçok boyutta faaliyet alanı oluşturan sivil toplum kuruluşları, operasyonel güçlerini arttırarak Suriyeli vatandaşlar için şehir hayatını kolaylaştırıcı unsurlar haline gelmiştir. Suriyeli vatandaşların şehir yaşamı ile birlikte yeni boyutlara varan ihtiyaçlarına ve sorunlarına yanıtlar ararken sivil toplum, bu sirkülasyonun bir parçası olmuş ve değişim, dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

Suriye krizinin çözümsüz kalması ve Suriyeli vatandaşların günlük yaşamlarının kronikleşmiş sorunlarıyla mücadele etmede zorlanıyor olmaları, sivil toplum kuruluşlarının yaklaşım biçimini ve bakış açısını değiştirmeyi gerekli kılmıştır. Geçici oldukları düşünülen fakat geçen süre zarfında resmi statüleri dışındaki her şeyin geçici olmadıklarına dair izler taşımamasından dolayı Suriyeli vatandaşların toplumsal bütünleşme sürecini sağlıklı bir biçimde geçirmesi önündeki birçok engel, sivil toplum kuruluşları tarafından kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat ilk bakış açılarından farklı noktalara işaret eden bu çabalarda sivil toplumun da kimi zaman yeni kararlarla kimi zaman direkt uygulamalarla bir değişim ivmesi yakaladığı anlaşılmaktadır. Bu değişim sürecinin sistematik bir değişim olmadığı, toplumsal gelişmeleri takip eden iyileştirici-rehabilite edici çalışmalar odaklı olduğu bilinmektedir. Ortaya konan bu çalışmada sözü edilen bu değişim bilimsel bir çerçeveye oturtulmak istenmiştir. Bu amaçla çalışmayı zenginleştireceğine inanılan gözlem ve derinlemesine görüşmenin parçası olduğu nitel yöntem tercih edilmiştir.

Geleneksel bilimsel bakış açısının matematiksel anlayışa dayandığı paradigmanın sosyal bilimler için de nicel yöntemi ve sayısal verileri aynı şekilde zorunlu görmesi ve kabul etmesi uzun süre sosyal bilimlere kısırlaştırmış olsa da; sosyal bilimlere yöneltilen yöntem eleştirilerinden ve yetersizlik kabullerinin ardından nitel yöntem kendini daha çok belli eder, daha çok kabul görür hale gelmiştir. Burada sosyal bilimler için önemli olan nokta artık sadece sayısal verilerle çalışmak zorundalığından sıyrılıp, sözcüklerin ifade kabiliyetlerine ve imgelerin gücüne başvurmuş/başvuracak olmasıdır. Sosyal bilimler kapsamındaki bu değişim, sosyal hizmet gibi uygulamaya dayanan ve gözleme son derece açık olan bir alan açısından da oldukça ufuk açıcı olmuştur. Sosyal hizmetin ince ayrıntılarla ve insan yaşamına dair nüanslarla ilgilendiğini göz önünde bulundurarak, nitel çalışmaların sosyal hizmet disiplinine zenginlik kattığını söylemek mümkündür. Evrensel bir sosyal hizmet anlayışı inşasının, evrensel matematik veya doğa kanunları gibi varlık bulamayacağı, kabul görmeyeceği aşikâr bir gerçektir. Öznesi insan yaşamı olan bu çalışma alanı çerçevesinde bilgiyi ulusal bir bakış açısı ile üretmek bile çoğu zaman imkânsız iken, bu disiplinde genel geçer bilginin üretiminden söz etmek işlevsizliğe yol açmaktan başka sonuç doğuramaz. İşte tam da bu yüzden sınırlı bir genellemeye yol açsa da temel amacı doğrulamak olan nicel yöntemden farklı olarak, keşfi esas gaye kılan nitel görüşme sosyal hizmet alanında işlevsel bilgiye ulaşmanın anahtarıdır.

Çalışma kapsamında, 2019-2020 yıllarında Mardin sahasında gerçekleştirilen gözlemin yanı sıra, deneyim sahibi sivil toplum kuruluşu çalışanlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiş ve yürütülen sivil toplum çalışmalarının temelini oluşturan toplumsal dinamikler üzerinden kodlar oluşturulmuştur. Söz konusu toplumsal dinamiklerin/devinimlerin geçmiş, mevcut ve planlanan çalışmalarla ilişkisi, sivil toplumun değişen yönleri bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarından 10 gönüllü katılımcı ile derinlemesine görüşme yöntemine uygun hazırlanmış açık uçlu yirmi betimsel soru üzerinden görüşme sağlanmıştır. Verilerin yorumlanması aşamasında betimsel analiz ve içerik analizi türleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında oluşturulan kodlardan temalar ve kategorilere ulaşılmıştır. Temalar; STK'larda uzmanlaşmaya gidilmesi, STK'lardaki faaliyetlerin toplumsal bütünleşme yönünde değişim göstermesi, faaliyet planlamalarında hedef kitlenin değişen konumu, hak temelli ve ihtiyaç temelli yaklaşımların bulanıklaşması/belirsizliği/geçişkenliği, Suriyeli vatandaşlar ile kamu kurumları arasındaki iletişim sürecinde STK'lar: zamanla gelişen aracılık rolü, hükümetin değişen rolü bağlamında STK'lar ile değişen iletişim biçimi, belediyelerin STK'larla ilişkilerinde yeni etkenler, STK'ların birbirleriyle olan ilişkilerinde kamu kurumlarının belirleyiciliği, değişimin yönü ve nitelikleri: ulusal STK'ların INGO'lardan öğrendikleri şeklinde oluşturulmuştur. Görüşmelerden ve sahadaki gözlemlerden elde edilen veriler ışığında oluşturulmuş bu temalarla, STK'ların değişim ve dönüşüm sürecine ilişkin önemli detaylar paylaşılmıştır. Bunun yanında bu temalardan sonra oluşturulan kategoriler de; STK uygulamalarındaki değişimler, STK-devlet ilişkileri, STK-STK ilişkileri, STK-belediye ilişkileri ve son olarak da hak temelli ve ihtiyaç temelli yaklaşımlar bağlamında STK değişiminin ele alınması şeklinde oluşturulmuştur. Diğer STK'larla, yerel otoritelerle ve hükümet ile olan iletişimi ve etkileşiminde STK'ların bir değişim çizgisi yakaladığı ortaya konmuştur. Aynı zamanda krize yaklaşım biçiminde ve faaliyetleri uzantısında da STK'larda bir değişimden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda STK'lar, değişimin sistematik olmamasının yanında, özellikle yerel otoritelerle ilişkilerinde ve faaliyetlerindeki değişkenliklerle bir değişim sürecine tabi olmaktadır. Bu değişimin sivil toplum alanının zenginleşmesi adına bir fırsat olduğu ortadadır. Özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının etkisiyle bir yüzü zengin sivil toplum anlayışı tarihine sahip Batıya dönük sivil toplum alanı yaratmak mümkün görünmektedir. Bu değişimin, hem sivil toplum alanının zenginleşmesi hem de Suriyeli vatandaşların yaşamlarının kolaylaştırılması sürecinde önemli bir rol oynaması, değişim ivmesinin farkında olunmasıyla kolaylaşacak ve daha mümkün hale gelecektir.

BÖLÜM 1

SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu çerçevede ele alınan sivil toplum kavramı, tarihsel gelişmeler bağlamında incelenmiştir. Sivil toplumun bugün ne ifade ettiği, tarihinde yatan düşünsel ve faal mücadelelerle yakından ilişkilidir. Devlet ile yakından ilişkilenen bu kavram, bugün üzerinden tanımlandığı özerklik, çoğulculuk, özgürlük kavramlarıyla tarih boyunca sıkı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Nitekim uzun mücadele tarihinin de bu kavramların sosyal hayattaki karşılıklarına dayandığı bilinmektedir. Zira bir zamanlar devlet ile eş değer görülmüş olsa da sivil toplum, kimliğini siyasal alan karşısında insana ait değerlerin kaybedilmemesi ya da bu değerlerin yeniden kazanılması üzerinden edinmiştir. Aristo ile başlayan bu tarih, bugün de uluslararası aktörlerin, olay ve olguların merkezinde olduğu şekliyle devam etmektedir. Bugün sıkça kullanılan sivil toplum kavramının, tarihsel gelişim noktalarını özellikle önemli düşünürlerin fikir akımları çizgisinde incelemek, sivil toplumun ruhuna katkıda bulunmayı sağlayacağından elzem görülmektedir. Bu yüzden sivil toplum kavramının ilk günden bugüne nelerle karşılaştığı, neleri ve kimleri nasıl temsil ettiği ve bugün yaygın şekilde kullanılan anlamına nasıl ulaştığı tartışılacaktır.

1.1. Sivil Toplum Tanımları ve Kökeni

Hem dünyada hem ülkemizde özellikle 1980'lerden bu yana, hakkında çeşitli tanımlar geliştirilen, sürekli konuşulan ve en çok tartışılan kavramlardan biri sivil toplum. Bugün çokça konuşulan sivil toplumun geçmişi Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Buna rağmen mekana, zamana ve koşullara göre değişen ve dönüşen bir sivil toplum hakkında ne ulusal düzlemde ne de uluslararası platformlarda bir konsensüs sağlanabilmiştir. Bir mutabakata varmayan bu içeriksel ve formel tartışmaların yatağında; sivil toplumun sorumlulukları, işlevleri, boyutları, neye karşı nasıllığı, neye rağmen nasıllığı gibi göstergeleri ve bulguları zor olan problematikler ve bunların olası çözümleri yatmaktadır. Bu basit süreçlerin dahi bunca zorluk ve çözüme kavuşmayan sorunsallar barındırmasının temeli, sivil toplum kavramının çeşitli grup ve yapılanmalar tarafından, insan yaşamı ile ilgili her türlü sorun ve durum ile bir bağlamda bir araya getirilmesine ve bağdaştırılmasına dayanmaktadır. Bu minvalde, sivil toplum, birbirinden oldukça farklı rollere ve görevlere götüren içerik farklılıkları ile tartışma platformlarında birbirinden uzak tanımlara sahip bir kavram olarak karşımızda durmaktadır.

Bir kavram ya bir ihtiyacın çıktısı olarak ya da bir hayalin betimi olarak ortaya atılır. Foucault, "genelleştirilmiş adlandırma" teorisi ile "dil ile şeyler" arasında imgesel bir ilişki olduğuna vurgu yapar (2015: 164-167). Dil bu ilişkide adlandırma işlevinin bir parçası iken, bir temsili yaratma veya canlandırma görevini yerine getirir ve bir işaret yaratır. Dil ile gelişen bu ilişkide, söz konusu işareti ilgili olduğu konuda tahayyülü mümkün kılmak üzere kullanırız. Nitekim insanoğlu kendini keşfettiğinden beri etkili iletişimi yaratmanın ve geliştirmenin yollarını arar, çünkü iletişim sürecinin temelinde kaynak bulunmaktadır, bağlamı ve sonucu etkin kılan da kendisidir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2015). Daha önce ya kimsenin aklına gelmemiş ya da gelmiş olsa dahi dile getirilememiş olan sivil toplum

kavramının ve betimlenmemiş içeriğinin; iletişimin sanat, beceri ve disiplin olarak değerlendirildiği Antik Yunan'da ortaya atılması bu yüzden tesadüf kabul edilemez.

Hâlihazırda kullanılan tüm kavramlar canlı birer varlıktır. Sivil toplum kavramı da Antik Yunan'dan günümüze değin inişli çıkışlı bir geçmiş deneyimi edinmiş olarak canlı bir varlık gösterir (Aslan, 2010a: 190). Sivil toplumun batı kökenli bir kavram olduğunu unutmadan, Aristo'nun çalışmalarında sivil topluma dair ilk izleri görebiliriz (Yıldız, 2005). Toplumu doğum, çoğalma ve ölüm kanunlarına bağlı bir yapı olarak gören Aristo; toplumda bir denge söz konusu olduğunu, bu dengenin toplumsal değişme gerekliliği ile kendini gösteren, hiyerarşiyi, iş bölümünü ve hükümeti yaratan unsurlarla sağlandığını düşünmüştür (Karaca, 2013: 26). Aristo toplum üzerine yaptığı gözlem ve incelemelerde, bireyi siyasal bir varlık olarak tanımlamış ve bireyin en büyük kabiliyetinin örgütlenme olduğunu, böylece denge sistemi ile yaşamsal döngünün sağlandığını, beslendiğini belirtmiştir (2013: 26). Sivil toplum, modern doğal hukuku başlangıç noktası sayan, Aristo'nun sivil toplum düşüncesini orijin kabul eden ve Cicero'nun "societas civilis" düşüncesine oradan da klasik felsefeye uğrayan, bunlarla beraber Eski Avrupa geleneğinin önemli parçası olan bir temsiliyet, bir karakterdir. (Yıldırım, 2003).

Aristo ile başlayan, devletin doğal bir sonucu ve bir parçası olan örgütlenme fonksiyonu ile toplumsal denge sistemleri uzun zaman devlete atfedilmiştir. İnsanın hayatta kalabilmesi için cemiyetler halinde yaşaması, ihtiyaçlarını tek başına göremeyeceği için sosyal hayatı zaruri görmesi ve böylece devleti söz konusu sosyal gelişmelerin son merhalesi ve tabii bir sözleşme kabul etmesi, Aristo'dan uzun yıllar sonra yaşamasına rağmen İbn Haldun'un da sivil toplumu devletten ayrı görmediğini göstermektedir (Karaca, 2013: 27-28).

Sivil toplumu bir uzlaşma etrafında tanımlamak ve çeşitlilikleri göz ardı ederek açıklamalar geliştirmeye çalışmak ne kadar zorsa, bazı kavramları kullanmadan sivil toplumu düşünmek, tahayyül etmek de aynı derecede zorluk teşkil etmektedir. Sivil toplumu düşünürken, sivil toplumdan ayıramayacağımız kavramları yine değişen ve dönüşen dünyaya göre konumlandırmak hem bir gereklilik hem de kaçınılmaz bir son olmaktadır. Farklı görüşler ve ihtiyaçlar ile çelişen çıkarların alanını oluşturan ve göreceli bir öze sahip olan sivil toplum, teorik anlamda demokrasiye tam karşılık gelmese bile, pratikte ideal anlamda sivil toplumun varlığı demokrasiyle yakından bağlantılıdır (Aslan, 2010b: 358). Demokrasiye göre konumlanagelmış sivil toplum anlayışı demokrasi ile olan ilişkisinde ve varlığını sürdürme noktasında problemler yaşamaktadır. Günümüzde, sivil toplum açısından herhangi bir toplumda bir kez formel bir demokrasi düzeyine ulaşıldıktan sonra sürecin nasıl devam ettirilebileceği ve yeniden üretilebileceğiyle ilgili sorunlar sivil toplum tartışmalarının merkezinde yer almaktadır (Ercan, 2002: 69). Aynı zamanda sivil toplumun kendini gerçekleştirmeye başlaması demokrasinin varlığı veya demokratikleşmek için gerekli olan minimum şartların sağlanmasına bağlı ve paraleldir. Toplumun sivil bir hareketlilik içerisine girmeyi tercih edebileceği bir noktada bulunması ve bir bağlam ortaya koymak isteyen yurttaşların örgütlenebilme hakkına sahip olması sağlanması gereken minimum koşullar arasında sayılmaktadır. Bunun zaman ve mekân kabul etmeksizin edinilmiş bir hak olduğu aşikâr bir doğrudur. Zira Paine'nin sarf ettiği "Her çağ ve her kuşak bütün meselelerde kendi adına hareket etmekte kendinden önceki çağlar ve kuşaklar kadar serbest olmalıdır (2017: 44)." Cümlesiyle bunun doğal bir edinin olduğu gerçeğini yeniden anlamak gerekir.

Sivil toplumun, kendini gerçekleştirmesinde demokrasinin ve demokratikleşmenin başat bir önkoşul olduğu kabulünden hareketle, modernizmin ve modernleşmenin de demokrasi ile birlikte var olan bir kavram olduğu ve böylece sivil toplumun yeni boyutlar kazanmasına, evrilmesine ve varlığının sürdürülür olabilmesine sağladığı katkı kayda değerdir. Modernleşmenin bunu başarabilmesindeki temel husus, birey kavramını ve kavramın varoluşunu masaya yatırabilmesidir. Kişiler devletten bağımsız, bireysel alanları ile belli haklara sahip olduklarını fark ettikten sonra bu hakları savunmak üzere kamusal alan dışında bir alanda bir araya gelmeye başlamışlardır (Molbay, 2019: 22). Alışlagelen siyasal alan dışında varlık gösterebilen insan grupları veya toplulukları, sivil toplum için aydınlatıcı hareketliliklerin bileşenleri olagelmışlerdir. Bu bileşenler, farklı geçmişlere ve gelecek planlarına sahip olan birbirinden farklı siyasi çağrışımların ortaya koyduğu tanımsal farklılıklarda kimlik edinen toplumsal parçalardır (Hendriks, 2006: 486). Siyasal alan dışında, siyasal alana karşı gelişen bu sivil hareketlenmeler/hareketlilikler sivil toplumu birçok açıdan beslemiş, çeşitlendirmiş ve zenginleştirmiş olmasına karşın; sivil toplumu siyasal olandan ve siyasal alandan tam anlamıyla uzaklaştırmaya yetememiştir. Hatta uzaklaşmanın çok ötesinde, sivil toplum anlayışının siyasal yaşamla olan yakın bağı, ona duyulan ilginin daha da artmasına yol açmış ve bu doğrultuda tartışmaların boyutlarını da genişletmiştir ki günümüzde de genişletmeye devam etmektedir (Ercan, 2002: 70). Süreci ve ilişkiler ağını incelediğimizde normale oturan bir bağlam, sürdürülebilirlik açısından gerekli kılınmıştır. Devlet ve sivil toplum ilişkisinin normatif ve siyasal iki tarafı arasında organik bir bağ gelişmesi de kaçınılmaz olmuştur (Sarıbay, 1994).

Sivil toplum çok çeşitli kesimler tarafından kullanılan muğlak bir kavram ve girift ilişkiler ağlarının öznesi olmasına rağmen genel olarak devletten özerk, çoğulcu bir yapıdaki gönüllü örgütlenmelerin alanı olarak varlık göstermektedir (Aslan, 2010b: 357). Bir şekilde devlet ile münasebeti olan ama devlet olmayan, toplumu temsil eden ama toplumun sivil alanına/yüzüne vurgu yapan, görev ve sorumluluk edinen ama siyasal bir güdülenme ile değil gönüllü bir bakış ile hareket eden bir sivil toplum anlayışı yurttaşları ve yurttaşların müşterek menfaatlerini düşünme merkezli bir olguya işaret etmektedir.

Ülkemizde, siyasi tartışmalarda kendine yer bulabilen sivil toplum kavramı, ilk/temel anlamı ile bakıldığında ve Batı'dan aldığımız bazı diğer siyasi kavramlar gibi kimi kesimler ve bakış açıları tarafından “askeri toplumun karşıtı” olarak algılanmaktayken esaslı bir bakışla durumun böyle olmadığı, sivil toplumun asıl vurgusunun şehir hayatının gerektirdiği medeni olma durumuna yönelik olduğu anlaşılabacaktır (Mardin, 1992a: 9). Nitekim bu kavramı, gayet tabii şehir hayatı içerisinde olan bireylerin, diğerlerine karşı sahip olduğu toplumsal sınırlar dâhilindeki hak, yükümlülük ve sorumlulukların bilincinde olması ve bu bilinç etrafında örgütlenme, harekete geçme süreci olarak bağdaştırabiliriz (1992: 9).

Sivil toplumun tarihsel sürecine bakıldığında, sivil toplum üzerine düşünen ve söylem geliştiren düşünürlerin, aslında ideallerindeki toplumu ve ona giden yolları tarif ettikleri anlaşılabacaktır (Gözübüyük Tamer, 2010). Düşünürlerin sivil toplumu tarif ederken ideallerini kullanıyor olmaları 17. ve 18. yüzyıla kadar devletin ya da siyasal toplumun sivil toplum ile özdeş görülmesine yol açmıştır. Ancak özellikle 18. yüzyıl ile birlikte toplumsal

hareketlenmeler ve farklı değişim çizgilerinin de etkisiyle siyasal ve sosyal olan arasında ayırım yapılmaya başlamıştır. Mülk sahipleri arasındaki ilişkilerin artması, pazar ve para piyasasının hız kazanması, üretimin serileştirilmesi ve ticaretin yeni bağlantılar kurmayı gerektirmesi ve bunun için gelişen mekanizmaları desteklemesi ile kapitalist uygulamaların yoğunluk kazanması bu ayırımı körüklemiştir (Gözübüyük Tamer, 2010). Bunun etkisiyle, devlet ve sivil toplum ilişkisi zayıflamaya başlamış, sivil toplum yalnız başına ama devlet karşısında yapılanmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu dönemde politikayı modern bilimsel zemine oturtan Montesquieu, siyaset üzerine sistematik bir biçimde düşünmüş, reformist toplum bilimci kimliği ile tüm yasaları reformdan geçirmenin gerekliliğini anlatmış, siyasete kuşkucu bakışla karşılaştırmalı analizler ışığında iyi ve kötü olanın, yetkin veya despot olanın eleştirisini geliştirmiş ve inanılması gereken tek mutlak gerçeğin despotizmin kötülüğü olduğu fikrini savunmuştur (Cevizci, 2018: 654-656).

Sivil toplum ile devlet söylemlerinin karşıtlığının geliştiği dönemde, Tocqueville de demokrasinin koşulları eşit kılma sorumluluğuna sahip olduğunu, ancak demokrat olanın bunu amaç edinmiş olmasına rağmen gerekeni yerine getirmediğini, demokrasinin özgürlükçü olmasının sosyal eşitliği sağlayabileceğini, bunun demokratik kurumlarla inançlar arasındaki zorunlu dayanışmayı sağlanmasıyla mümkün kılınabileceğini ifade etmiş ve sivil toplum ruhuna sahip çıkarak bu idealin önemini vurgulamıştır (Karaca, 2013: 30). Seçici özgürlükçü, yetkin ve despot olan bir devlet işleyişinin önüne bir başka güç olarak çıkarılması gerektiğine inanılan ve bu ‘ideal’ ile beslenen sivil toplumun; keyfiliğin sınırlarını çizmesi için ve bununla bağlantılı olarak kim olduğunun bir önemi olmadan yönetilenler gibi beşer olan hiçbir beşere toplum tarafından mutlak güç, mutlak hâkimiyet ve yetki verilmemesi amacıyla yaratılan karşıt güç ifadesi olarak yer alması hedeflenmiştir.

Devlet ve sivil toplum arasında keskin ayrımların yapıldığı ve sivil toplumun yeni boyutunun devlet karşıtlığı, eksikliği ve yanlışları üzerinden alternatif çözümler ve hareketlilikler vasıtasıyla betimlendiği dönemin ardından, söz konusu ayırım mekanizmaları keskinliğini ve netliğini yitirmiştir. İkisi arasındaki çizgi bulanıklaşmış, içkinleşmiş ve artık birbirlerinin sınırlarına dâhil olmaları üzerinden gelişen durumlara bürünmüşlerdir. Bu dönem sivil toplum algısı önceki süreçlerden farklı bir ilişkilenemeye varmıştır. Alman idealist Wilhelm Hegel öncülüğünde; sivil toplum tanımının devlete karşıtlık üzerinden geliştirilmesi eleştirilmiş, bunun tehlikeli noktalara varabileceği ve böylece devletin ikincil duruma düşmesi ihtimali ile mevcut olumsuzluklar üzerinde durulmuştur (Öter, 2019: 20). Hegel, esasında Aydınlanmayı ve Aydınlanmanın sonucunda gerçekleşen Fransız Devrimi’nin bazı durumların yanlış okunmasına ve söz konusu makro olayların dönemin toplumsal gelişmelerine göre konumlanış biçimlerindeki hatalara değinmiştir. Hegel, Aydınlanmanın çıkış noktasını doğru fakat sürecin kendisini iflah olmaz şekilde kısır bulur ve bu sürecin dünyayı insanların kullanımına sonuna kadar açtığına, insanların dünyayı apaçık ve sınırsız nesneler dünyası olarak görmelerine olanak verdiğine, bu şekilde dünyanın ve nimetlerinin kutsiyetini hiç olmadığı kadar aşağı çektiğine dair eleştiriler geliştirir (Cevizci, 2018: 841-844). Kutsiyetin olmadığına ve döngünün nesnelerden ibaret olduğuna dair oluşan bu algının sonucu olarak, mevcut ahlaki düzen de hukuki düzen de bireyler etrafında çatışma özneleri olarak dururken, işleyişin aksaması kaçınılmaz olacağından düzenin ve devletin, sivil olana ya da siyasal

olmayana düşman kesilmesi yüksek olasılıklar arasında sayılmıştır (2018: 844). Hülasa sivil toplumun bazı eleştirilerin hedefi olduğunu, devlet ile olan keskin ilişkisinde esnemelere gittiğini, sivil toplumun hem kendini hem devleti dönüştürdüğünü ve önceki süreçlerden farklı roller edinme yolunda ilerlediğini söylemek mümkündür.

Küreselleşme ve kapitalizm ile birlikte hız kazanan toplumsal ilişkiler, pazar sektörü ve piyasaların zenginleşmesi ve evrensel kimlik kazanması ile sivil toplum son birkaç on yılda daha önce hiç sahip olmadığı kadar farklı işlevler yüklendi, tanımları çeşitlenmeye ve çok yönlü nitelikler atfedilmeye başlandı. Nihayetinde sivil toplum bugünkü görünümüne kavuştu. Tabi bugün tek bir yönü, tek bir fonksiyonu ve kısıtlı rolleri olan bir sivil toplumdan söz etmek oldukça zor. Küresel dünyanın hızlı gelişmelerine ve detaylarına bağlı olarak, evrensel bağlamda ve içinde bulunduğu devletin ulusal hatta yerel koşullarından bağımsız olması mümkün olmayan değişimler ve yeni dönüşümler yaşamaktadır. Çok yönlü kimlikleri taşıyabilen ve birçok etkiye aynı anda maruz kalabilen sivil toplumun ilk günden bugüne geçirdiği değişim evrelerini, değişim ilkelerini ve öğelerini detayları ile tartışacağımız için kökenine dair daha fazla ayrıntıya sonraki bölümlerde değinilecektir.

1.2. Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi

Sivil toplum kavramı geçirdiği hiçbir tarihsel süreçte toplumsal hareketlerden, olaylardan veya toplumsal düzenden ayrı düşmemiş, aksine hem etkilemiş hem toplumsal olaylardan kısa vadede ve uzun vadede çokça etkilenmiştir. En başta politika, piyasalar ve pazar, kültür ve gelenek, askeri ve sosyal kavramlar üzerinden değerlendirilebilen sivil toplum, bu kavramlarla kimi zaman yakın ilişkiler kurmuş kimi zaman da bu kavramlar üzerinden karşıtlıklar geliştirerek eleştirel kimliklere bürünmüş, yeni ya da değişen nitelikler kazanmıştır. Bu nitelikler ve kimlikler, tarihsel dönüm noktaları ve süreçler ile bağlantılı olarak değişmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Bugün net sınırlar, tanımlar ya da tüm çevreler tarafından kabul görececek açıklamalar yapmanın imkânsızlığı söz konusu iken, bu noktaya varmasındaki en büyük rolün modernizm ve post modernizm dünya bakışına ait olduğunu söylemek de bir o kadar mümkündür.

Küreselleşme ile bağlantılı olarak yeni boyutlar kazanan göç olgusunun sivil toplumdaki konumunu daha iyi tartışmak üzere, sivil toplumun değişim aşamalarını ayrıntılı tartışmak ve tarihe bir ışık tutmak gerekmektedir.

1.2.1. Devlet İle Sivil Toplum: Toplum Sözleşmeciler

Aristoteles ve onun gibi devleti doğal yaşamın bir parçası ve önemli bir öznesi olarak gören, sivil toplumu politik alan ile bir tutan toplum sözleşmeciler; siyaset felsefini ortaya koyarken, felsefenin ana ilkeleri yanında öğretilerini ve tekniklerini de hesaba katar. Aristo, dönemin siyaset ve politika ile ilgilenen diğer filozoflarına benzer şekilde kent devletine politik açıdan ve etik yönlerden meşruiyet kazandırmak istemiştir. Ona göre kent devleti; belirli topraklar üzerine kurulu, bazı doğal fonksiyonlara sahip olan, ortak çıkarlar uğruna ortak çabalar gösteren ailelerin, grupların veya sınıfların beraberliği ya da bu öznelerin politik topluluklarından meydana gelmektedir (Cevizci, 2018: 138). Bunlar bir devletin doğal

kaynaklarla birlikte yaratılmasının maddi nedenleri olabilirken formel nedenleri de politik alan ile ilgilidir. Devletin varlığını sağlayan tüm unsurların, devlet toprakları üzerinde yaşayan insanları ve bu insanların yaşamlarını daha önce alınmış kararlar ve belirlenmiş kurallar çerçevesinde yönlendirmesini, faaliyetlerinin belirlemesini, sosyal örgütlenmeyi sağlamasını ve böylece toplumsal işleyişin tesis edilmesini destekler (2018: 138-139). Kurallar bütününe uyan, bu sistem içerisinde yer almayı kabul eden ve sistemin bir parçası haline gelen eşit ve özgür yurttaşlar siyasal toplumu yaratırlar. Nitekim bu dönemde bir araya gelerek siyasal toplumu yaratan aile ve topluluk üyeleri, aynı zamanda sivil toplumun bir üyesi varsayırlardı, aynı şekilde sivil toplumun bir üyesi olmak devletin bir parçası olmak anlamına gelirdi; zira sivil toplum ile devletin gerektirdiği sorumluluklar ve görevler birbirini besleyen var olma unsurları olarak görülürdü (Yıldırım, 2003). Anayasanın üstünlüğü, eşitlik ve bilinçli yurttaşlık gibi değerleri savunan Aristo; devletin sahip olduğu yüce amaçları doğrultusunda, taşıdığı tanrısal yönünü kullanarak, gereken durumda toplumun parçası olan her bir bireyin mahrem alanları da dâhil olmak üzere hayatlarının bütün aşamalarına müdahale edebileceğini ve böylece eşsiz güçlü bir devlet yaratılabileceğini belirtmiştir (Gözübüyük Tamer, 2010). Devlet hayatın her alanında vardı ve var olmalıydı. Herkes için her şeyi ifade eden bir kavram noktasına oturtulan, doğaüstü bir imge haline gelmişti. Devleti oluşturan bireylerin, devletten ayrı bir yükümlülükleri ve aidiyetleri olamayacağı gibi sivil alanın özerkliğinden veya bağımsızlığından söz etmek de bu dönemde söz konusu dahi olamazdı.

Helenistik Felsefe döneminde dört büyük felsefe okulu, düşünsel tartışmaları yürüten ve aynı zamanda dönemin düşünüş ve yaşayış biçimine etki eden düşünce okulları olarak faaliyet göstermişlerdir (Cevizci, 2018). Bunlar arasından Epikürosçuluk ve Stoacılık, bireyi tartışmaların merkezine alan ve öne çıkaran iki önemli felsefe okuludur. Burada birey ayrı bir varlık kabul edilmiş ve birey olarak taşıdığı değer tanımlanmış, tanınmıştır. Hükmüne tabi olduğu siyasal otoritenin kölesi olmadığı, hatta devletin bir parçası olduğu gibi devlete yön verebilecek güce sahip olduğu, devletin bir araya gelen bireylerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda bireyin devletin üstünde bir değer olarak varlık sürdüğü, hayatın merkezinde yer aldığı ve aslında bireyin devlete değil devletin bireye bağlı olduğu gerçekliklerinden hareketle, bireyi layık olduğu kıymet çerçevesinde kabul eden okullar olarak değerlendirilebilir (Gözübüyük Tamer, 2010: 92-93). Burada asıl amaç, bireyin aslında sahip olduğu noktada bulunması ve devlet ile siyasal alanın yüceleştirilmesinin önüne geçilmesi, sivil toplumu siyasal alan içinde, sağlıklı ilişkiler ve tutarlı toplumsal bir denge eşliğinde devamlı kılmaktır. Bireyin mutlu olması ile toplum huzurunun tesis edilmesi ve sorunsuz devlet yönetiminin mümkün kılınması öğretileri ile ilerlemiş, bireyi ve bireyin katkılarını görmezden gelmeyen önemli tartışmalar yürütmüşlerdir.

Aristo'dan sonra toplum sözleşmecilerin en önde gelen isimlerinden biri Hobbes'tur. Hobbes, "toplumsal sözleşme" eşliğinde devletin kutsallığını ele alarak (Chandhoke, 1995: 80), devlet-sivil toplum konusundaki fikrinsel argümanlarını doğanın sunduğu varsayımlara dayandırarak; insanların doğa halinde eşit ve özgür canlılar olduklarını, bunun da insanlar arasında aynılık fikrine neden olacağı gerekçesiyle sorunlar oluşturabileceğini savunmuştur (Denli, 2017: 421). Doğa durumunda belirsiz olan, sınırları çizilmemiş eşitlik ve özgürlük kavramları güvensizliğe yola açar ve potansiyel bir savaş halidir (Ağaoğulları, 2015: 131-132). Sürengen

bir huzursuzluk durumunda insanlar sürekli bir teyakkuz halinde olur, kazanmak algısına kapılır ve bir mücadeleye girişmek zorunda hisseder. Hobbes, “insan insanın kurdudur” tanımını yaparak ve buna “herkesin herkese düşman olduğu bir savaş hali” açıklamasını getirerek güvensiz ve belirsiz olan ortamın betimlemesini yapar (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 241-242). Ona göre ve dönemsel bakış açısı eşliğinde; rekabet etme dürtüsü, insanları mücadeleye sevk eder, güven eksikliği hissi savaşılmaya, şan kaygısı ya da itibar kazanma güdüsü saldırıya teşvik eder, rakipsiz ve yenilemez olduklarını kanıtlama tutkusu nihayetinde insanları saldırgan yapar (Denli, 2017: 422-423). Bu olumsuz ve ilkel hareketlenmeler, Hobbes’a göre barış yolunun tercih edilmesiyle aşılabilecektir ve bu barış yolu bazı temel yasalara bağlıdır. Barışı sağlamak veya korumak, davranış şekillerini düzenlemek ve adaleti sağlamak veya korumak, toplumsal düzen için etkili yasalar (Denli, 2017: 423). Bu şekilde toplumsal ilişkiler sağlıklı kanallarla tesis edilebilir ve daha yaşanır toplumsal bir nizam elde edilebilir. Bu da sivil toplum ile siyasal toplumun uyumunu gerekli kılmaktadır. Hobbes’a göre, farklı ve otonom çıkarlar etrafında odaklanan çoğulcu bir toplum tek kişinin şahsında eritilmeli ve sivil toplumun farklılık ve çeşitliliğine ihtiyaç duymadan, toplumun mutlak iradesi olan devlet, toplumsal yaşamın tüm çıkarlarına yayılmalı ve monoton, homojen, türdeş bir kamusal alan ortaya çıkarılmalıdır (Çaha, 1999).

Hobbes’ta bazı noktalarda bireyi ve nihayetinde toplumu ikincil planda, devleti ve politik olanı ise daha etkin ve yukarıda görürüz. Hobbes açısından temel amaç bireylerin güvenliğinin sağlanması ve toplumsal sözleşme kapsamında doğal hukukun yetersizliklerinden ötürü belirlenmiş toplumsal kuralların varlığı ve bütünlüklü bir uyumdur ancak buna giden yol yine devletin yüce bir görev yüklenmiş olması üzerinden gider (Tunç ve Aktaş, 1998: 72-89). Sözleşmeciler teorisyenlerin çoğunda olduğu gibi, Hobbes’un çalışmalarında politik toplum ve/veya devlet ile sivil toplum farklı anlamlar ifade etmez, ilerlemeyi ifade eden tek şeyin doğal durumda bir sözleşmeye sahip olunması, bu sözleşmenin sivil ya da politik toplumu veya devleti oluşturması ile insan için daha rasyonel bir durumun yaratılması olduğu görülür (Kaynar, 2005: 344).

Toplum sözleşmeciler için bir diğer önemli kimlik John Locke’ tur. İkisinin de toplum sözleşmecisi olduğu bir gerçektir fakat Locke’un benimsediği sözleşme teorisi Hobbes’un teorisiyle karşılaştırıldığında, bu teorilerin birbiriyle taban tabana zıt olduğu görülür (Arslan, 2013: 189). Locke, klasik liberal düşüncenin öncüsü ve demokrasinin temel fikirlerini tutarlı bir şekilde bir araya getirebilen ilk yazardır. Devleti, toplum sözleşmesinde birey karşısında, merkeze koyan ve meşruiyeti güvenlik olarak gören Hobbes’un aksine Locke, bireyi ve bireyi güçlü kılan bireysel hakları toplum sözleşmesinin merkezine koyarak, meşruiyetin gerekçesini insanın doğal haklarında ve özgürlüklerinde bulur (2013: 189). Liberalizmin kurucusu kabul edilen ve devletin varlığını sosyal sözleşme ile açıklayan Locke (Aktan, 2011), devletin, kendisine ait birer özgün parça olan yurttaşların taleplerini yerine getirmekten başka bir amacı olamayacağını ifade eder (Arslan, 2013). Nitekim Locke özgürlük kavramının devlet bağlamında ele alındığı zaman, hiçbir özgürlüğün sistemsiz var olamayacağını, kanunlar olmadan özgürlüğün mevcudiyetinden söz edilemeyeceğini ifade eder (Yayla, 2000).

Locke’un savunduğu liberalizm yöntemlerinden ötürü eleştirilirken, devletin doğal sözleşme karşıtı yapaycı sözleşme anlayışına dayanan bir içeriğe sahip olduğunu görürüz (Yayla, 2015:

75). Bu anlayış çerçevesinde insanlar devleti, haklarını ve özgürlüklerini doğal sözleşmenin koruyamadığı, bunun için yetersiz kaldığı noktada, güvencelerini sağlamak üzere yaratmaktadırlar. Yaratılma amacı ortada iken, devletin insanları tehdit etmek veya özgürlüklerini gasp etmek gibi bir yetkileri ya da despot yönetim anlayışları olamaz, olmamalıdır (Arslan, 2013: 190). Bireylerin ve grupların devlet ve devlet yetkesi altında özgür düşünce ve bağımsız hareket alanına sahip olması toplum sözleşmesinin önemli bir yüzünü oluşturmaktadır (Denli, 2017: 425). Liberalizmin öğelerini iyi bir şekilde bütünleştirip anlatan bir yazar olarak Locke, devlet ile sivil toplum bağına başarılı bir şekilde sunmuştur. Bu dönemde insanların doğal sözleşme dışına çıkması gerektiği, uygarlık ve toplumsal gelişmelere paralel olarak, aralarında toplumsal düzeyde bir sözleşme oluşturmaları gerekliliği ile devleti bu doğrultuda şekillendirmeleri, karşılıklılık esasına dayanarak herkesin sözleşmeye uyması sonucu devleti yaratan bireylerin bireysel anlamda ve yönetsel alanda mutluluklarının sağlanması amaçlanmıştır (Gözübüyük Tamer, 2010: 94). Bu mutluluğun gerçekleşmesinin ön koşulları bireyin haklarına ve özgürlük alanına saygı ve böylece toplum sözleşmesinin kusursuz işleyişinin teminine bağlıdır.

Doğal yaşam alanında devletin varlığına duyulan ihtiyaç minvalinde, sivilliği güvence altına almak üzere toplum sözleşmesinin yaratılması tarihsel bir zorunluluk olarak kendini göstermiştir (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 168). Bu doğrultuda, devletin kurulması sivil toplumun kurulması ve desteklenmesi anlamına gelirken; eşit, özgür ve mülk edinebilen insanların oluşturduğu toplumun düzeni tam olarak ne doğal kanunlara ne de sınırları çizilmiş ve insan ürünü olan toplum sözleşmesinin bir sonucu olan devlete mal edilebiliyordu, bu sebeptendir ki sivil toplum ve politik/siyasal toplum kavramlarını birbirinden ayırtmak, sınırlarını çizip farklı şekillerde formüle etmek mümkün değildir (2013: 168). Böyle bir ayırım yapmak mümkün olmasa dahi, özellikle Locke'un bireyin değerini görünür kılması, politik yasaların insandan ayrı ve uzak şekilde düşünülemeyeceğini ifade etmesi, devletin varlık sebebini insanın güvencesiz ve korkularla dolu doğal yasaların egemenliğindeki bir hayattan, güvenilir ve endişesiz bir hayata geçiş yapması ile bu ortamı korumak ve sürdürülür kılmak üzere tayin edildiğini, hiçbir devletin insanın mutluluğunu sağlamaktan daha büyük görevinin olamayacağı fikrini savunması ve tabi ki insanın yarattığı devletten daha değerli ve kıymetli olduğu gerçeğinin arkasında durması ile "birey" için önemli adımlar atmış ve politik olanın ikincil planda olması gerekliliği kapsamında sivil olanı, sivilite ait olan ne varsa kıymetli kılmıştır. Bu bağlamda, sivil ve politik olanın sınırları net bir şekilde tezahür etmemiş olsa da bireyin devletin karşısında bir temsiliyet ve kıymetli bir güç unsuru taşıyıcısı olduğu fikri özellikle Locke döneminin öğretileri arasında yer almıştır. Fakat bu öğretiler ve kazanımlar bu dönemle sınırlı kalmadan, kendisinden sonraki dönemleri ve gelenleri etkilemiş; sivil toplum-insan, sivil toplum-devlet ve insan- devlet konularında aydınlatıcı fikirler ve tartışma öğeleri bırakmıştır. Söz konusu unsurlar, devlet ve sivil toplum ikiliğinin yaratılmasında önemli roller oynamıştır.

1.2.2. Devlete Rağmen Sivil Toplum

Toplum sözleşmecilerdeki yerleşmiş doğal yaşam öğretileri ile doğanın içerdiği denge unsurlarından, sonrasında toplumsal yaşamın yerleşmesi ile yaratılan insani denge yasalarından ve çizilen kurallardan söz etmiştik. Fakat bu kurallar ve yasalar bir toplumun

veya bir devletin; yönetim ya da adalet, eşitlik ya da özgürlük, haklar ya da sorumluluklar gibi toplumsal yaşamın temel yapıtaşlarını oluşturan unsurları hakkında belli öğretilerin ve ilkelerin ötesine gidemediği süreçlerde tezahür eden yaşamsal alışkanlıkların ve geleneklerin bir parçası sayılmaktadır. Toplumsal yaşam boyutları ve sosyal matematik değiştikçe ve ilişkiler girift hale geldikçe tabi ki değişen durumlara yönelik yeni devlet anlayışları, yeni kurallar ve yasalar geliştirilmesi de zamanın kendisiyle birlikte sunduğu bir zorunluluk olarak varlık göstermiştir. Geleneksel öğretilere ve işleyişe rağmen bireye verdiği değer ile öne çıkan bir toplum sözleşmecisi olan John Locke, bulunduğu döneme yaptığı katkılarının yanında geliştirdiği eleştirilerle toplumsal değişmelerin habercisi olmanın yanında, bu değişimler için düşünsel bir zemin yaratmış ve bunu miras bırakmıştır diyebiliriz. Onun doğal hukuk geleneğinde bir tohum olarak bıraktığı sivil toplum-devlet ikiliği hakkında yapılan kuramsal ayrıştırma işlemleri, ondan sonraki dönemin ekonomi politikacılarından; Adam Smith, Adam Ferguson, David Ricardo, J. B. Say gibi kişilikler tarafından ve bu önemli isimlerin gruplara, kitlelere önderliğinde yapılmıştır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 168).

Bir önceki bölümde tartıştığımız gibi toplum sözleşmeciler döneminin önemli filozofları tarafından toplumsal bir sözleşme yaratılması adına büyük çabalar gösterilmiş, toplumsal modüllerin keşfi ile yeni öğretiler edinen, bunları benimseyen ve aktaran filozofların toplumsal istikrarı sağlamak üzerine önemli eleştirileri ve önerileri olmuştur. Fakat toplum sözleşmecilerinde oturtulmamış, kimliksiz ilişki ağları üzerinden gelişen toplumsal iletişim tarzları tarihdışı bir niteliğe sahip sivil toplum anlatısı oluşturmuşken bundan sonraki rasyonel görünüm ise klasik ekonomi politisinin kuramsal modelinin yaratılmasıyla ve bilimsel bir zemine oturtulmasıyla sağlanmıştır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 168). Bilimsel bir gözlüğün takılmaya başlanması, toplumsal ilişkilerin düzenlenmeye ve tartışılmaya ihtiyaç duyması, ekonominin ve piyasanın geçirdiği hızlı değişimler ve yüksek etki potansiyeli gibi parçalarla birlikte düşünülmesi gereken büyük resim; köktenci yeni yorumları ve kuramsal ayrıştırma yöntemlerini gerekli kılmıştır.

Söz konusu gelişmeler ve değişimler ışığında, daha önce sivil toplumu ve devleti aynı noktada gören toplum kuramcı/toplum sözleşmecisi anlayıştan kopuşlar yaşanmış ve devlet ile sivil toplum düalizminin geliştiği bir öz buluşa tanıklık edilmiştir (Gözübüyük Tamer, 2010:94-95). Bu öz buluştan hareketle, devletin birey karşısında mutlak güç olmadığı, özgürlüğün sınırlarını çizen bir özne olmadığı, bireyin mutluluğunu sağlamakla yükümlü olan bir işleyiş ve öz kabule sahip olması gerekliliği minvalinde çeşitli düşünceler gelişmiş ve güç kazanmıştır. Doğal sistemde, eşit ve özgür olan bireyler, önce sivil toplumu ardından haklarının korunması için yönetim biçimini gerekli görerek bir yönetim biçimi oluştururlar. Modern dünyanın ve burjuva toplumunun, sivil toplum kavramı üzerinden tanımlandığı bu dönemde, sivil toplum hakkında yorum geliştirirken ve öneri sunulurken, liberalist değerler dizisinden ayrı düşünülemeyeceği de aşikâr bir gerçek haline gelmektedir (Gözübüyük Tamer, 2010: 95). Buradan da anlaşılacağı üzere, sivil toplum günümüz modern değerleri ile yakından ilişkili olup, determinist bir zeminde ilişki ağını devam ettirmektedir. Genelleşmiş meta ekonomisi üzerinden ilerleyen kapitalizm, mevcut tarzı ile daha önceki sistemlerden ayrılırken; temsilcileri tarafından insanlık tarihinin amacına ulaştığı nokta olarak tanımlanmaktadır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 170). Bu açıdan kuramsal ayrıştırma işlemcileri olan ekonomik politikacılar kapitalizm ile ekonomi, ticaret ve üretim hacmi dolayısıyla yeni

toplumsal formlar geliştirerek toplumsal ilişkileri ve devlet-toplum ilişkileri üzerine tartışmalar geliştirmişlerdir.

Bu dönemin önemli kişiliklerinden biri olan Adam Smith toplumsal yaşayışa ve politik anlayışa yaptığı katkılar bağlamında değerlendirilecek ve devlete karşı gelişen sivil toplum anlayışındaki düşünceleri tartışılarak genel resme dair izlenimler edinilecektir. Smith, politik ve hukuksal alanlar da dâhil olmak üzere birçok konuda Locke’ tan etkilenecek düşünce çizgisini yaratan David Hume’ dan faydalanmış, onun düşüncelerini benimsemiş ve ileri taşıyarak geliştirmiştir (Cevizci, 2018: 621-636). İskoç Aydınlanmasının önemli filozoflarından olan Smith, kurduğunu iddia ettiği genel ahlak sisteminin önemli bir parçası olarak kabul edilen ekonomi-politik alanında saldırdığı ünle ve geliştirdiği fikirlerle tanınmıştır (Cevizci, 2018: 636). En önemlisi de temelinde adaletin bulunduğu haklar teorisi ile adaletin koruyucusu yolunda olduğunu iddia ettiği bir politik yönetim teorisi geliştirmiş olmasıdır (Cevizci, 2018: 636). Smith, özgürlüğün ve eşitliğin doğal yollardan sağlandığı dönemlerden farklı olarak, toplumsal erdem kavramının modern yaşamdaki ne politik alanın ne de kamusal alanın içerisinde böyle bir şeyin mevcut olduğunu söyler, dahası; bu açıyla devletin ya da yönetimin, adaleti sağlamak ve sürdürmek amacıyla politik olmayan kamusal alanı güvenceli kıldığını, bunu mümkün hale getirmek için de ekonomik davranış sisteminin değişmesi, özel boyuttan çıkıp kamusal bir davranış sistemine dönüşmesi gerekliliği üzerinde durur (Cevizci, 2018: 643).

Klasik ekonomi kuramlarının, yönetim teorilerinin ve haklar üzerine geliştirilen teorilerin ortaya atıldığı bu dönem aynı zamanda İskoç Aydınlanmasının yaşandığı aydınlığa yüzünü dönen bir dönemdir. Bu tür toplumsal gelişmelerin yaşandığı bir süreçte sivil toplumun da kurumsal ve kuramsal açıdan yaşadığı gelişmeler aydınlanmanın olumlu sonuçlarındandır. Adam Smith, Francis Hutcheson, David Hume ve Thomas Reid gibi filozofların ve ekonomik politikçilerin öncülük ettiği İskoç Aydınlanması, ilerlemeci unsurları olan, çok yönlü bir hareket olarak sosyal teoriyle karakterize edilmiştir (Cevizci, 2018: 615).

Klasik ekonomici politik düşünürlerden, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi’ni destekleyen ve büyük katkılarda bulunan Amerikalı düşünür Thomas Paine’ i de es geçmemek gerekir (Öter, 2019: 16). Thomas Paine yönetimin/kralın tavrına ve tahakkümüne karşı çıkanlardan biri olarak, Ocak 1776’da aydınlanmaya katkı sağlamak üzere kolonilere yönelik yayımladığı “Sağduyu” isimli broşür ile Tanrı tahakkümü süren krala eleştiriler yöneltmiş ve gücün meşruiyetini sorgulamıştır (Uzunköprü, 2020). Kısa sürede Amerikan Bağımsızlık Savaşının sembolü haline gelen ve çok ünlü olan bu broşürde, karşıtlığı güçlendirmek ve bunun için gereken inancı sağlamak üzere İncil’ den referanslar yer almış ve hareketi destekleyici unsurlar kullanılarak yönetime kafa tutulmuştur (Uzunköprü, 2020). Paine’e göre toplum, uzun zaman hükmeden eski önyargılar ve batıl inançlar tarafından yönlendirilerek her zaman büyük fedakârlıklar yapması beklenen ve devamlılığı ile övünen bir yapı olmuş; yönetimin dışarıya karşı koruyamadığı fakat içerisinde düşmanlıkların geliştirildiği ve toplumsal sözleşmeler aracılığıyla sömürülen bir işleyiş olmuştur (Uzunköprü, 2020). Böylece, toplumun yönetim ile birlikte körelen ruhunu, devlete ve yönetime karşı korumak gerekliliği ön plana çıkarılmıştır. Bu ilerleyiş ile birlikte toplumda bağımsız bağlar yaratmak isteyen veya bağımlılıktan kurtarılmış bir alan yaratma arzusunda olan toplum bireylerinin düşüncelerini, emeklerini, haklarını ve özgürlüklerini devlete karşı korumak,

bunlar için bir savunma alanı yaratmak ve formel bir zemine yerleştirmek sivil toplum adına atılmış önemli adımlar olmuştur bu süreçte. Aktaş (2008)'in da aktardığı üzere, Paine Amerikan Bağımsızlık Savaşı örneği ile yurttaşların özgürlüklerine tecavüz eden devlete karşı savunma yapmaları ve bireylere Tanrı tarafından verilmiş özgürlüklerin, devletçe kullanılacak bir tahakküm aracı olması değil bireyler için mutluluk kaynağı olması amacının benimsenmesi gerektiği üzerinde durmuş; bu duruşu ile klasik davranış şeklini yıkarak sivil toplumu ve devleti birbirinden ayırmıştır.

Bu dönem düşünürleri, politika üreticileri toplum sözleşmelerde olduğu gibi bir sis bulutu üzerinden söylem geliştirmekten ziyade daha reel, daha hayatın içinden ve canlı fikirler ortaya koymuş; siyaset kuramı alanında doğal hukuk, yasa ve sözleşmelerden bir kopuş ile radikal bir bakış ve faaliyet alanı geliştirmişlerdir (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 168-169). O zamana değin olduğundan farklı bir biçimde tezahür eden sivil toplum kavramı, adı geçen ve onlara eşlik eden düşünürler sayesinde artık bilimsel bir model olarak görülmeye başlanmış, sivil toplum ve devlet ikiliği ciddi bir şekilde düşünölmeye ve fikirler öne atılmaya başlamıştır (Öter, 2019: 16). Nitekim Paine' de gördüğümüz gibi, bireylerin topluma yönelik doğal eğilimleri ile barışçıl güdüler doğrultusunda dayanışma içerisinde yardımlaşma barındıran ilişki ağları tesis edilebilir ve insanın devleti tamamen yok saymadan fakat despot, tahakkümcü bir devlet anlayışına ihtiyaç duymadan sivil yaşamı sürdürebileceğini söyler (Gözübüyük Tamer, 2010).

Sivil toplumu ahlakın kaynağı, devleti/yönetimi ahlaksızlığın ürünü olarak gören ve sivil toplum kavramının gelişimine katkı yapan Ferguson ve Smith, toplumsal değerlerin ve ahlaki erdemlerin, monarşi veya kilise gibi despotizm unsuru olan dışsal kurumlardan değil halktan kaynaklandığı düşüncesi ile hareket etmişler ve sivil topluma kamusal alan dışında değer biçmişlerdir (Aslan, 2010a: 194). Ferguson, sivil toplumu rasyonel toplumsal ilişki öğelerinden çok karşılıklı duygudaşlık ile açıklamasına karşın, onu kapitalist ekonomik ilişkilerin dışında tutmamış, medeni toplumun gerektirdiği iş bölümünün ve ekonomik ilişkilerin sosyal sonuçlarının despotik yönetime yol açacağı kaygısını taşıyarak bu tehlikeye dikkat çekmiştir (Kaynar, 2005: 347). Smith'in Ferguson'dan ayrıldığı nokta tam da burasıdır. Zira Smith, medeni yaşamın tamamen özgür bireylerin gönüllü hareketleri üzere icra edildiği, çıkarları peşinde koşan bireylerin karşılıklı ilişkilerinin ve piyasayı devamlı kılan mekanizmanın aracılığıyla yeni bir sosyal düzen yaratıldığını savunur ve bu yüzden sivil toplumun besleyicisi olan medeni yaşam ve kapitalist ilişkilerin tehdit unsuru olmaktan uzak olduğunu belirtir (Kaynar, 2005: 348). Hatta Smith, kişisel çıkarları üzere gönüllü davranış sistemleri geliştiren bireylerin yarattıkları karşılıklı bağımlılık yapısı üzerinden inşa olan sivil toplumun devam edebilmesi için devlete, sivil toplumu dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumak, kamusal çalışmalarını desteklemek ve bunun için uygun ortam yaratmak gibi misyonlar yükleyerek devletin gücünü sivil toplumun menfaati için kullanılmasını önermektedir (Kaynar, 2005: 348).

Sonuç olarak, özellikle bu gelişmeler ışığında devletin ve sivil toplumun özdeşliği düşüncesi ve yapısal durumu değişmiş, bu değişim yayılarak daha büyük kitlelere ulaşmış, destekler görmüş ve toplumsal görünürlük kazanmıştır. Öter (2019)'in de ifade ettiğı üzere, sivil toplum yararına devletin sınırlandırılması ve her alana her koşulda müdahale gücünün elinden alınması, toplumun özgürlüğü ve sosyal eşitliğin sağlanması açısından son derece önemli

kılınmış, önceliklendirilmesi için uygun zemin yaratılmıştır. Süreç boyunca modern gelişmeler ve burjuva ile gelen değişimler ışığında kuramsal ayrıştırmaların gerekliliği ile liberal öğelerin tanımlarında yapılandırılmaya gidilmiş ve sivil toplumun tarihsel gelişiminde kapitalizm yerini almaya başlamıştır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013). Modern dünya yönetimleri ile sivil toplum arasında rasyonel bir ilişki bulunduğu çıkarımında bulunmak zor olmamakta, bunun için içerimlerin doğru okunması yeterli olmaktadır. Özgürlüğünü yasalardan değil doğadan alan ve sosyal eşitlik sistemini oluşturabilmiş bireyin, aktif rızalarını kullanan ve anayasal sistemden güç alan bir boyuta ermesi için aşamalı toplumsal mücadeleler verilmiştir (Tunç ve Aktaş, 1998: 78). Bu mücadeleler ise tarihin her aşamasında, devlet karşısında devlete karşı ve devlete rağmen verilmiştir.

1.2.3. Devlet-Sivil Toplum Düalizminin Aşılması: Sivil Toplum ve Devletin Geçişkenliği

Tarihsel süreçlere baktığımız zaman art arda gelişen toplumsal olayların birbirini etkilediği, taban tabana zıt olan durumların bile birbirleri için uygun zeminler yarattığı, bir sonucun bir başkasının sebebi olduğu ve benzeri döngüleri tarih sayfalarında görmek her daim mümkündür. Sivil toplum için de tarihsel bir bakışla aynı geçerliliği görürüz. Doğal yasalarla gelen toplum sözleşmesinin devlet ile sivil toplumu eş değer görmesi sonucu, devlete ve yönetime karşı geliştirilen eleştirilerin, yeni toplumsal yaşam tarzlarının, üretim sisteminin ve politik bakışın değişmesi için sağladığı ortam sivil toplumu devlet dışında bir alan olarak var etmiştir. Bu başlıkta bir önceki dönemin ve keskin eleştirilerinin sonucunu, yeni dönem için etkilerini, yeni değişimler için hazırladığı ortamı ve bu ortamın zamansal ve yönetsel unsurlarını tartışacağız.

Önceki dönemde devlet ve devletin kurumları karşısında yükselen, güç kazanan ve farklı toplumsal rollere bürünen sivil toplum kavramı ile gelişen tartışma ortamında ortaya atılan yeni fikirler ve yeni eleştirilerle bu dönemin yapıtaşları da üst üste konulmaya başlamıştır. Devlet yapısının, sivil toplum karşısında, sivil toplum dolayısıyla gücünü yitirmesine ve zayıflamasına karşı gelişen tepkilerin ürünü olan bu dönemde devletin yeniden güç kazanması için gösterilen çabalardan söz edilmelidir. Sivil toplum ve devlet karşıtlığındaki sivil toplum, önceki dönemde olduğu gibi güçlü bir şekilde savunulmamakta, güçlü ve keskin olan düşünceler yerini birbirine dâhil olmaya başlayan sivil toplum devlet geçişkenliğine bırakmaktadır (Gözübüyük Tamer, 2010: 97).

Devletin Sivil Toplumu Kapsaması: Hegel

Bu anlayışı savunan dönemin önemli düşünürlerinden olan Hegel, 19. yüzyıl siyaset felsefesine damgasını vuran ve sivil toplum-devlet ilişkisine dair kapsamlı çalışmalar yapan bir isim olarak, liberal düşünceye karşı durmuş, sivil toplum karşısında güçsüz düşen devletin gücünü yeniden kazanması gerektiğini ifade ederek, liberal düşünceye ait kavramları anlaşılması güç noktalara çekmiştir (2010: 97). Hegel'e göre modern sivil toplum kavramı devlete karşı konumlanırken olumsuz nitelikler kazanmakta ve devlet ile toplumsal işleyiş açısından tehlikeli noktalara taşınmaktadır. Devlet sivil toplumun ardında, ikincil noktada durmamalı ve işlevselliğini yitirmemesi gereken bir kimliğe sahip olmalıdır. Hegel'e göre, sivil toplum-devlet ikileminde sivil toplum aile ile devlet arasında bulunan alanda yer alır, böylece çatışmanın kaynağı olarak sivil toplumu, çözüme kavuşturucusu olarak da devleti

görmek gerekir (Yılmaz, 2016). Hegel, devlete Tanrının yeryüzündeki yüzü olarak bakmış, devlete doğaüstü bir saygı gösterilmesini ve insanın sahip olduğu bütün tinsel değerlere devlet sayesinde sahip olduğunu bilerek bu bilinci taşımasını öğütlemiştir (Yalvaç, 2009: 5).

Hegel'e göre, ulaşılması gereken değer Tin'dir ve Tin'in kendini gerçekleştirmek üzere araç olarak kullandığı aile, sivil toplum ve devlet nesnelleşmiş uğrak noktalarıdır; aile evrenselliği, sivil toplum tikelliği ve devlet evrensel olan ile tikel olanın diyalektik sentezini temsil eder (Yalvaç, 2009: 14). Hegel, aileye atfettiği evrensellik bağlamında doğallığı ve duygusallığı, ussal olanın yanında yetersiz görür ve eleştirir. Ona göre toplumsal bağlılık, duygusal değil akli olmalıdır. Bu bağlamda sivil toplum, bireylerin bencillik temelinde somutlaşan ve bireysel özgürlüklerin sınırsızlaşarak sergilendiği bir alan haline gelmekte, modern piyasa ekonomisi ve kapitalizmin bir sunuşu olmaktadır; fakat sivil toplumu yalnızca olumsuz yönleri ile tanımlamak gerçekçi olmayacaktır, sivil toplumun toplumsal ilişki ağlarında yarattığı ticari ve diğer bağılıklar sayesinde tikelliği temsil ettiği gibi evrenselliği de içeren yüzünü görmek, devletin ve kamusal alanın da faydasına olacaktır (2009: 14-15). Sivil topluma tümüyle olumsuz bir perspektiften bakmamasının ardından bile sivil toplumun devlete sağlayacağı katkıyı hesaplayan Hegel, devleti üstün model olarak tanır.

Hegel, sivil toplumu etik yaşamın momentlerinden biri olarak kavramsallaştırırken, etik yaşama karmaşık kavramlar, kurallar ve ilkeler bütününden yaklaşır (Demir ve Öztogay, 2011: 114-115). Bilinçdışı yollarla gelişen ve aktarılan etik yaşam, ulusal bilinç ile etnik ve kültürel birliği içinde barındırır ve asla bütünüyle statik olmayan bu oluşum, koşulların değişimine paralel olarak değişir, dönüşür ve ilerler (Demir ve Öztogay, 2011: 115). Tinsel bakışın ve etik yaşamın önceliklendirildiği bu düşünme sisteminde, Doğu Uygarlığının tarihin çocukluk dönemi olduğu, tin ve doğanın henüz birbirinden ayrılmadığı, tinin özgürlüğüne kavuşamadığı uzantısında betimlemeler yapılırken, tek özgürün despot olan olduğu üzerine düşünceler gelişmeye başlamıştır (Yalvaç, 2009: 11). Bunlar arasında dikkat çekenlerden, devlet ve birey ilişkisinde iki önemli uğrağın sırasıyla aile ve sivil toplum olduğuna dair olan önermeye ilişkindir (Cevizci, 2018: 638-639). Ancak aile yalnız başına toplumsal ilişkilerin kaynağını oluşturabilecek evrenselliğe sahip olmadığı için daha girift ve somut ilişkiler barındıran sivil topluma başvurmak gerekliliği baş göstermektedir fakat sivil toplumda sözleşme bağlamında gelişen ilişkileri aileye ve devlete indirmek de yanlış olur, zira bu, devleti ve aileyi sözleşmeye tabi olan sivil topluma indirgemek, onun çatısı altına almak anlamına gelir (Demir ve Öztogay, 2011: 115).

Kaynar'ın da ifade ettiği gibi Hegel, son tahlilde devleti sivil toplum için bir akli denetim mekanizması olarak görmüş, devletin sivil topluma ahlaki boyut kazandırdığı fikrini savunmuştur, bu savunmayı yaparken Ferguson'un kullandığı argümanları kullanmış fakat Ferguson'dan farklı olarak olası tehlikelere karşı çözüm önerileri geliştirmiştir (2005: 348). İş bölümünün ortaya çıkarabileceği olası tehlikeler ve etik kavramlarla sivil topluma varan Ferguson'dan farklı olarak Hegel, evrenselliği içeren, adaleti ve objektifliği sağlayan bir mekanizma olan devletin sivil toplumu bu öğeler üzerinden denetimi altına almasını önerir ve etik boyuttan devletin evrenselliğine ulaşır. (Kaynar, 2005: 348).

Sivil Toplumun Devleti Kapsaması: Marx

Marx'ın sivil toplum ve devlet ilişkisine getirdiği bakış açısını kabaca Hegel'in sahip olduğu sivil toplum kavramı ve geliştirdiği söylemler üzerinden anlayabiliriz. Zira Hegel devleti kapsayıcı ve üst güç olarak görürken Marx, sivil toplumu aşkın güç ve devletin varlık sebebi olarak görür. Marx'a göre sivil toplum, Ortaçağ toplumsal düzeninin çözülmesi sonucunda bireysel savaşların, mülkiyet ilişkilerinin, bencilliğin ve bireyselliğin yerleştiği bir alan olarak ortaya çıkmış ve kapitalizm öncesi sivil toplum ve devlet ilişkilerini eski varlık biçiminden çok uzak bir noktaya taşımıştır (Demir ve Öztogay, 2011: 124). Hegel'in görüşlerinden çokça faydalanmış olan Marx'a göre sivil toplum, içerisinde burjuva toplumunun da içerimlerini barındırır. Bu yüzden sivil toplumu burjuva toplumundan ayrı düşünmeden geliştirdiği söylemlerinde, devletin çıkar çatışmalarından uzak olmadığı gerçeğinden hareketle, sivil toplumda ortaya çıkan çatışma ortamının devlet tarafından çözüm beklememesi gerekliliğine işaret eder (Gözübüyük Tamer, 2010: 98). Hegel'den ayrıldığı nokta; Hegel'deki sivil toplumun devlete bağlı olduğu düşüncesinin tersine, devletin kendi varlığı için sivil topluma bağlı olduğu gerçeğidir ve devletin sivil topluma bağlı olduğu gerçeğinden hareketle denetimin sivil toplumda bulunduğu dair geliştirdiği söylemdir (2010: 98).

Marx'ı daha öz bir şekilde anlamak için kendisinden uzun bir zaman sonra düşüncelerinden faydalanan ve üzerine farklı bir okuma getiren Althusser' in açıklamalarına bakmak yararlı olacaktır. Marx'ın düşünce yaşamını temel olarak iki döneme ayıran Althusser, genç ve olgun Marx dönemi diye yaptığı ayrımı Marx'taki epistemolojik kopma üzerinden gerekçelendirir (Çoban, 2006: 91). Gençlik çalışmalarında antropolojik kavramlar üzerinden bir yaklaşım geliştiren Marx, ikinci döneminde üretim biçimi, ideoloji, toplumsal sınıflar ve yöneten/yönetilen özneler kavramlarını kullanarak yeni bir sistem geliştirmiştir (2006: 91). Marx olgun dönem söylemlerinde, devleti üst yapı, sivil toplumu ise altyapı olarak nitelendirir. İktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum, siyasi ve hukuki üst yapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelini oluşturur (Erdoğan, 1998: 14). Devletin faaliyet alanında yer alan bu unsurlar dönemin hâkim sınıfı olan burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda hareket eder ve böylece sivil toplumun burjuvanın yaratıcısı ve besleyicisi olduğu sonucu ortaya çıkar. Sivil toplum esasında, mülkiyetin ham maddesi olduğu burjuva düzeninin kendisidir ve bu düzen ekonomi ilişkilerinin oluşturduğu para piyasaları ve özel mülkiyet alanları üzerinden şekillenirken, bu düzende sözleşme de kapitalistlerden yana olur ve bir zincirin halkalarını oluşturan bu sistemde devlet denen yapı, sivil topluma bağımlıdır; çünkü devletin faaliyet alanı burjuvaya hizmet eder (Erdoğan, 1998: 14).

Sivil toplum ile devletin bir görüldüğü feodal sistemde, üretimin fazlasına el koyan toplumsal kesim ile siyasal iktidarı "fiilen" elinde tutan toplumsal kesim eş idi, aynı idi. Feodal toplumun bu dönemden farklı olarak kendine has özelliği, ekonomi ve siyasal alanın birlik içinde işlemesi iken kapitalist sistemde tersi şekilde kurumsal anlamda ekonominin siyasal iktidardan ayrıldığı kapitalist dönemde, bu ekonomik egemenlik ile siyasal egemenlik birbirinden kopmuştur, ayrılmıştır (Demir ve Öztogay, 2011: 125). Bu kopuşlar toplumdaki bireysel ilişkileri de etkileyerek insanın insandan uzaklaşmasına ve yeni kopuşlara zemin hazırlamış, yeni toplumsal görünümeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Burjuva toplumunda insan; bir yanda kendine özgü gereksinim ve menfaatleri olan sivil toplum bağlamındaki somut bireyi, öte yanda ise toplumdaki diğer bireylerle kamusal ilişkiler geliştiren siyasal

devlet bağlamındaki soyut bireyi temsil eder (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 175). Sivil toplum-devlet ilişkisinde nihai noktada yurttaşın soyutluğuna karşı bireyin somutluğunda söz edilmektedir. Marx'a göre siyasal devletin bir ürünü olan siyasi yurttaş, diğer toplum üyeleri ile yurttaşlık tabanı üzerinden geliştirdiği ilişki ağında devleti bir uğrak noktası olarak görmektedir (Öter, 2019: 23).

Hülasa, sivil toplum içerisinde gerçekleşecek ve onun sonunu hazırlayacak olan çatışma, Hegel'in savunduğu şekliyle devlet aracılığıyla çözülemeyecek ve sosyal çıkarlar politik eylemlerin içeriğini olumsuz yönde etkileyecektir (Kaynar, 2005: 351). Marx da, Hegel'in çözümünü suni olmakla eleştirmektedir. Hegel de bu önerinin yetersiz olduğunu düşünmekle birlikte sorunu yeni bir biçime sokmaktan geri durmamıştır (Neocleous, 1996: 14). Marx'ın öne sürdüğü çözüm söz konusu düalizmin aşılmasında yatar. Bunun yolu Hegel'in önerdiğinden farklı olarak, proletaryanın gerçekleştireceği devrimden geçmektedir (Kaynar, 2005: 351). Marx'ın proletaryaya böylesine mühim bir rol vermesi, bu sınıfın kapitalist sistemde sivil toplumda ve siyasal toplumda, kurumlara ve burjuvaya karşı konumlanışı sebebiyledir. Çünkü Kaynar'ın da ifade ettiği üzere, proletarya sivil toplumun ya da burjuvanın yükünü taşıyan ve ağırlığını kaldıran rolde olmasına rağmen aslında, bir parçası hatta çok önemli bir parçası olduğu toplumun/bütünün avantajlarından faydalanamayan tek sınıf olarak kalmıştır (2005: 351).

1.2.4. Sivil Toplum: Devlet Karşısında Gelişen Bir Mekanizma

Bu dönem ortaya çıkan önemli düşünceler, önceki döneme yöneltlen eleştirilerin sonucu şeklinde tezahür etmiştir. Bu dönemin ünlü ve dikkat çeken düşünürü Tocqueville'nin iddiası olan devlet müdahalesinin sivil toplumu zamanla boğacağı fikri, genel resmi görmek adına anlamlı bir modüldür (Gözübüyük Tamer, 2010: 99). Tocqueville'de gördüğümüz bu fikrin, önceki dönemde ortaya çıkan düşünce ve akımlardan bağımsız olduğu düşünülemez. Zira bir önceki dönem, özellikle Hegel'in her şeyin özünü devlete dayandırma, sivil toplumu da devlete bağlılığı ve zorunluluğu olan bir unsur olarak görme yaklaşımı devleti kutsayan bir noktaya varmıştır. Bu düşünce sisteminin eleştirisini yapan Tocqueville, devlet ve sivil toplum ayrımını bulanıklaştıran, sivil toplumu devlete ait bir parça olarak gören önceki dönem düşünürlerine karşı gelerek, sivil toplum ve devlet arasında her daim bulunması gerektiğine inandığı sınırları yeniden çizmeye çalışmıştır (Öter, 2019).

Tocqueville, devlet despotizminin ve müdahaleci sisteminin sivil toplumu sindireceğini, etkisiz hale getirerek işlevsizleştireceğini iddia etmiş ve devletin aygıtları ile siyasi gücünü kötüye kullanma potansiyeline karşı toplumsal bir güvence arayışına girmiş ve tek güvencenin sivil toplum olacağını belirterek sivil toplumu tekrar devletten ayrı bir noktaya taşımıştır (Gözübüyük Tamer, 2010: 100). Tocqueville, sivil toplum ve devlet arasında yaptığı bu ayırımı devlete ve sivil toplumu barındırdıkları öğeler üzerinden tanımlar. Ona göre devlet; meclisleri, hükümet bakanlıklarını, mahkemeleri, polisi ve silahlı kuvvetleri içine alırken sivil toplum, vatandaşların kamusal hayatına işaret eder (Erdoğan, 1998: 14). Onun için sivil hayat, vatandaşların ortak amaçlar uğruna bir araya gelmeleri ve böylece ortak amaçlar uğruna ortak faaliyet alanları yaratmak üzere kurulan derneklerin ve/veya gönüllü örgütlerin sayıca çokluğu, niteliksel açıdan da yoğunluğudur (1998: 14). Liberal bir düşünür olan Tocqueville,

Fransa’da aristokrasi ortadan kalktıktan sonra, devlet ile halk arasında hiçbir aracı kamusal öznenin kalmaması ile devletin halk üzerindeki tahakküm gücünün arttığını, halkın bu gücü kontrol edemediği için altında ezildiğini ve işlevsizleştiğini gözlemlemiştir (Gözübüyük Tamer, 2010: 100-101). Ona göre, halkın düştüğü bu kötü durumdan kurtulabilmesi için en etkili çözüm sivil toplumu devletten ayırmak ve sivil toplumun sahip olduğu esas kimliği ona yeniden teslim etmektir. Vatandaşların kamusal yaşamlarına işaret kabul edilen sivil toplum, devletin araçlarına üstün kılınmalı ve böylece insan, hak ettiği değere ulaşmalıdır.

Tocqueville’ ye göre, dernekler veya örgütler sivil ya da siyasi olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar. Sivil olan dernek veya örgütler, özel-iktisadi çıkar ve ticaret-sanayi ile ilgilenirken; siyasi kimliğe sahip dernek veya örgütler belirli doktrinleri egemen kılmak amacıyla işbirliğine giren bireyler tarafından kamusal veya resmi süreçlerle ilgilenir (Erdoğan, 1998). Tocqueville, devletin yalnızca özgürlük ve eşitliğe önem vermesini yeterli görmez ve devletin sivil toplumun oluşması için gerekli olan siyasal ortamı yaratmasını bekler, ona göre siyasal alanda meydana gelecek örgütlenme özgürlüğü bireysel özgürlük kadar önemli hatta bireysel özgürlüğün önemli bir parçasıdır (Tumay ve Okatan, 2015: 328). Örgütlenme ve bir amaç edinme, bu amacı gerçekleştirme uğruna ortak çaba sergileyebilme becerilerinden ve öğretilerinden ötürü sivil toplumu “geniş ölçekli özgür okullar” a benzeten Tocqueville, 1833 ve 1835 yılları arasında Amerika üzerine yaptığı gözlemler sonrasında; Amerikan toplum yapısının dernekler, sivil toplum kuruluşları ve dini cemaatler etrafında kolaylıkla toplanmaya müsait olduğunu, göçe dayalı olan bu toplumun yaş, cinsiyet, statü ya da eğilim farkına bakmaksızın bir amaca dayanarak toplanıp güçlenebildiklerini ve temsiliyet kazanabildiklerini not etmiştir (Çelik ve Pekküçükşen, 2018: 1276). Toplumsal dayanışmayı ve sadakati temsil eden bu bir araya geliş ve destekleme/desteklenme süreçlerinin temelinde, oluşan Amerikan milli kimliğinin etkisinin yanı sıra, ciddi bir çalışma ahlakı ile dürüstlük ve çalışmalardaki gönüllülük esası bulunmaktadır (2018: 1276). Dürüst bir sivil toplum yapılanması için ciddi bir biçimde ihtiyaç duyulan samimi duygu ve düşüncelere sahip olmak ve bunları sadakatle hayata geçirmek maksadıyla liyakat sahibi olmak sivil toplum gerekliliklerinde ilk sıralarda yer almıştır. Tocqueville, yaptığı gözlemlerden sonra dile getirdiği hususlarla kendi toplumuna da aynısını öğütlemekte, devlet ile halk arasında sadakate, güvene, iş ahlakına ve özveriye dayanan bir ara güce ihtiyaç olduğunu ve bu ihtiyacın geniş ölçekli özgür okullar olarak adlandırdığı sivil toplum kuruluşları ile karşılanabileceğini ifade etmektedir.

Amerika örneğinde, toplum bütünüyle seferber edilmiştir ve kadınlar, köleler, yerliler oy kullanamıyor olsalar bile zengin kesim azınlıkta olduğu için çoğunluk olan orta halliler bilfiil toplumu idare eden kesim olmaktadır (Tocqueville, 2019: 17). Amerikan toplumsal sisteminde, siyasal alanda yapılanlar sivil toplum alanına yansımakta ve halk rahatsız olduğu bir şeyle karşılaştığında, görüşlerine veya yaşam tarzlarına aykırı bir şey gördüğünde gücünü kullanarak devlete müdahale edebilme özgürlüğünü elinde bulundurduğu için aynı zamanda demokrasinin olabilecek en güzel örneklerinden birini de içermektedir (2019:17). Tocqueville’ ye göre, toplumun varlık bulabilmesi ve genel refahı sağlayabilmesi için, yurttaşların farklı düşüncelerine rağmen birkaç tema veya odak etrafında toplanıp ortak amaç ve gayelerin dile getirilmesi ve ortak faaliyet alanı yaratılması gerekir (Sağır ve Öztürk, 2010: 23).

Bireyle devlet arasındaki aracı özneler, bireyin somut faydasına hizmet ederken, yurttaş kavramının soyut karşılığına denk gelen kamusal çıkarlara da hizmet etmeyi ihmal etmemektedir. Böylece Tocqueville'nin anlayışında siyasal ve toplumsal örgütlere katılım yoluyla özgürlük ruhunun yaşatılması, sivil toplumun hem geleneksel hem egzotik ruhunu besleyen ana teması olarak karşımıza çıkmaktadır (2019: 19). Uzun zaman öncesine ait Amerikan sivil toplum anlayışını bu şekilde olumlu ve verimli tasvir eden Tocqueville' den hareketle Aktay'ın, yakın bir geçmişte sivil toplumu değişen coğrafya paralelinde, merkezi devlet otoritesi ve doğu despotizmi ile açıklaması da farklı sivil toplum anlayışlarına dahildir (Aktay ve Topçuoğlu: 2007). Avrupa'nın çeşitli noktalarındaki önemli girişimlerine ve örgütlenme çabalarına dikkat çeken Tocqueville, ülkelerin karşılaştırmalı analizini yaparak eksiklikleri ve önerileri ortaya koymuştur. Örneğin, Fransa'da herhangi bir oluşum için bizzat devlet girişimde bulunurken; İngiltere'de bu tür girişimler eski bir sistem olarak toplumun soyluları olan aristokratlar tarafından gerçekleştirilmekte, Amerika'da ise tamamen sadakate, özveriye ve kendi içinde örgütlenmeye dayalı gelişen sivil toplumun oluşturduğu topluluklar, birlikler ve dernekler aracılığıyla bu girişimlerde bulunulmakta ve siyasal alan yönlendirilmektedir (Gözübüyük Tamer, 2010: 101). Bu karşılaştırmada Tocqueville'nin varmak istediği nokta, devletin merkezi gücünün artışına paralel olarak halkın gücünün elinden alınması, ezilmeye müsait hale gelmesi ve toplumsal fonksiyonlarını yitirmesidir. Merkezi gücün arttığı durumda, otoritenin nüfuz alanı genişler ve toplum sözleşmesinin özünü oluşturan eşitlik ve özgürlük kavramlarının içi boşalmış olur. Nihayetinde, toplumsal güvence için özgürlüğünü bir yönetime teslim eden "birey", despotizm altında özgürlüğünü yitirme noktasına varır ve böylece özgürlüğünü yolunda kaybettiği toplumsal güvencenin kapsama alanından çıkar. Her şeyden üstün toplumsal bir gücün gerekliliği kaçınılmazdır fakat her halükarda bu gücün denetimini elinde bulunduran bir yetkenin varlığı da zorunludur, çünkü devlet ve yönetimler gibi güç söz konusu olunca sınırsızlığı deneyimlemeyi arzulayan unsurlar tehlikelidir, kötüyü doğurur (Tocqueville, 1994: akt. Gözübüyük Tamer, 2010).

Yönetimler merkezileştikçe, faaliyet alanı genişler; lakin despot ve otoriter yönetimlerin faaliyet alanını halka hizmet edilen bir faaliyet alanı olarak betimlemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu faaliyet alanı denetim alanına hizmet eden bir nitelik taşımasından ötürü halka denetlenme, denetim mesajı veren bir mekanizmadır. Bu mekanizmanın sürekli işlemesi ile yönetilen bölgede hukuki, siyasi ve kaçınılmaz bir son olarak ekonomik rantlar doğar ve durum halk adına tehlikeli noktalara doğru ilerler. Despot bir yönetimin karşısında durabilecek, halkı savunabilecek ve kişisel menfaatlerden arınarak kitlesel faydaları öne çıkarılabilecek tek çözüm güçlü bir sivil toplumdur, nitekim güçlü bir sivil toplum tarafından denetlenmeyen devlet, popülist ve halk adına işlevsiz politikalarla üretim basamağında yer almayan asalak sınıfları oluşturur ve yönetim basamaklarını ele geçirir (Gözübüyük Tamer, 2010). Kimi kesimler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilen, kimilerince de yoğun bir ilgiye ve alakaya mazhar olan demokrasi kavramının aslında, hem olumlu hem olumsuz anlamda kolaylıkla şekil alan toplumsal ilişkiler ve siyasal unsurlarla olan bağlantısı onu tehdit şeması haline getirebilmektedir. Sözü geçen üretim emeği ile ilgisi olmayan grupların, yönetimde ya da yönetim kademelerinde yer alması işlevsiz politikaların devamının gelmesine, devletin rantlar sebebiyle yönetimin üretici halktan yana değil tüketici popülistlerden yana kararlar almasına ve yürütmesine, hukuki ve siyasal rantlarla halkın

emeğine dayanan her türlü geliri ekonomik rantta çevirmesine yol açmaktadır; böylece toplumsal dengesizliğin ve adaletsizliğin yaşandığı bu senaryoda ekonomik kriz beraberinde siyasi krizi de getirmektedir. Tüm bunları dile getirirken ünlü düşünür, devletin bireyin hayatı ve özgürlüğü üzerinde söz sahibi olmaması gerektiğini, sivil toplumsuz bir yönetim anlayışı ile toplumun da yönetimin de yozlaşp yok olacağını tarih sayfalarına haykırıştır.

1.3. Günümüzde Sivil Toplum

Güncel sivil toplum tartışmaları ile çok boyutlu sivil toplum tanımları, sivil toplumun tarihsel bağlamından bağımsız düşünülemez. İlk aşamada birbirinden ayrı düşünülemeyen sivil toplum ve devlet kavramları, sonraki aşamada birbirine taban tabana zıt, birbirinin karşısı olarak görülmüşse de; son iki aşamada iç içe geçmiş ve bu geçişkenlik durumunda birbirine karşı güç kazanmaya çalışan kavramlar ve içerikler olarak çıkmıştır karşımıza. Devlet mi sivil toplumu kapsar, sivil toplum mu devleti kapsar, hangisi diğerinin içermesidir gibi tartışmalar beraberliğinde sivil toplumun ne olduğu ve ne olmadığına dair çokça fikir ortaya atılmış ve aralarında karmaşık bağlar oluşturulmuştur. Nihayetinde sivil toplum ile ilgili ilk dönemlere ait net fikirlerin ve yargıların yerini sonraki dönemlerde bulanık kavramsal ilişkiler ve sivil toplumun girift hareket alanları almıştır. Sivil toplumun tarihsel gelişme süreçlerinde toplumsal akımlar ve olayların etkileri oldukça yönlendirici olmuştur. Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Fransız Devrimi, demokrasi, liberalizm, neo liberalizm, özel mülkiyet, uluslararası piyasa, sınır ötesi ticaret gibi gelişmeler uzantısında yeni boyutlar kazanan ve gelişen ihtiyaçlara cevap vermesi beklenen sivil toplum, modern dünyayı merkezinde konumlandırmış ve dönüşen dünyaya göre şekil almaktan uzak durmamıştır.

1.3.1. Modern Sivil Toplum Kavramı

Ülkemizde ve dünyada özellikle 1980 sonrası dönemle birlikte liberalizmin yerini neo-liberalizme bırakması, küreselleşmenin kendini iyiden iyiye hissettirmesi ve artık evrensel çapta yaşamsal benzerliklerin artış göstermesi ile devlet ve devletin argümanları dönüşüme uğramış, aralarında rol değişimleri yaşanmaya başlamıştır. Küreselleşme etkisiyle değişen bu roller, devlet yapıları tanımlanırken sıklıkla kullanılan demokrasi, eşitlik ve özgürlük kavramları çevresinde şekillenmiştir. Böylece, devlet ile ilişkili olan bu kavramlar ulusal boyuttan küresel aşamalara evrilmiştir. Küresel dünyada yeni anlamlar kazanan devlet yapısı ile çok yakından ilişkisi olan sivil toplumu da bu sirkülasyona dâhil etmek gerekir. Modern sivil toplum kavramı, barındırdığı muğlaklık ve karmaşıklığa rağmen, demokrasi kavramının da içerdiği çoğulculuk, yasallık, özerklik, katılım ve spesifiklik gibi kavramlar üzerinden küresel dünya kimliğine ulaşmaktadır (Öter, 2019: 29). Söz konusu kavramlar nezdinde değerlendirilen modern sivil toplumun, demokratiklik ve demokratikleşme ile bu kavramlar üzerinden korelasyon kurduğundan da söz edilmelidir (Yıldız, 2004: 87). Sivil toplumun üzerinden ayırtırıldığı öğeler olarak nitelendirilen bu kavramlar, sivil toplumun modern anlayıştaki temel içeriğini oluşturmaktayken, başka bir sınıflandırmada gönüllülük ve bireylerin gösterecekleri fedakârlık, toplumsal bir hizmet sunma amacı, dikey değil yatay ilişki sistemlerinin varlığı ve hizmet gösterilmek istenen alanda/konuda hizmetin kaliteli olması adına uzmanlaşma durumu sivil toplumun dört katmanlı özellikleri şeklinde betimlenmektedir (Güneş, 2014: 105).

Sivil toplumun barındırdığı özellikler kadar gelişim sürecinin de önemi büyüktür. Bir toplumda sivil toplumun gelişme gösterebilmesinin üç önemli koşulu olduğunu dile getiren Duman, farklılaşma, örgütlenme ve otonomileşme hususlarına değinir (D2018: 353). Toplumda yer alan hatta komplike bir toplumu yaratan dinsel/mezhpsel, etnik veya sınıfsal grupların varlıklarının tanınması ve bununla birlikte bu farklılıkların özel alanla beraber kamusal alanda da gerçekliklerini ortaya koyabilmek için farklılaşmaya; söz konusu farklılıklara rağmen aynı amaç ve gaye etrafında çaba göstermek üzere bir araya gelme, siyasal yaşama katılarak veya bir şekilde etki ederek yeni politikalar oluşturmak ya da yönetime katkı için örgütlenmeye; bu hareket alanlarında baskı karşısı özgürleştirici kimliklerle durabilmek için otonomiye ihtiyaç duyulmaktadır (2018: 353). Ancak temel görülen bu şartların bulunduğu toplumlarda veya bunu içeren yönetimlerde sivil toplum gelişir ve gelişirken demokrasiyi geliştirir.

Sivil toplumun demokrasinin merkezinde olduğu hesaba katılırsa olması gereken, sivil toplum öğretileri ile demokrasinin birbirini tamamlaması durumudur. Nitekim sivilile ait değerler ile demokrasiyi eş gören düşünürlere göre, sivil toplumun merkezinde demokrasinin olması ve sivil toplumun öncelikli olarak bu yolla meşruiyet kazanması, söz konusu değerlerin reel platformda vücut bulmasıyla mümkün hale gelir (Yıldız, 2004: 87). Böylece sivil toplum demokrasiden faydalanırken aynı zamanda demokrasiyi besleyen, onu destekleyen ve varlığını görünür kılan çifte bir role girer. Çünkü demokratik bir toplumda, demokrasi kültürünün varlığına işaret eden parçalar sivil toplumun da bütünlüğüne hizmet eden unsurlar haline gelmektedir. Yine benzer şekilde sivil toplumu devlet ve siyasal aktörlerin toplamı olan siyasal toplumdan ve serbest ticaret ile pazara dayanan ekonomik toplumdan ayrı bir noktada düşünmemek gerekliliği, modern sivil toplum kavramının çok yönlülüğünü ortaya çıkarmak üzere benimsenen doğru bir düşünüş biçimi olacaktır. Giddens'a göre devlet ve sivil topluma ait birbirinden farklı bu işlevsel parçalar, devlet ve sivil toplumun aktiflik göstergeleri olmalarının yanında birbirleri üzerinde kontrol mekanizmaları kurmalarını sağlayacak ve ortaklık ilişkisi geliştirmelerine olanak tanıyacaktır (Tamer, 2010: 102). Giddens, modernliğe ait anlam dünyasını yapılaşma kuramına dayandırdığı fikirlerinde, toplumsal hayatı öylece duran bir yapı değil, bireyin ve toplumun uygulama alanı olarak değerlendirir ve toplumsal uygulamaların gerçekleştiği, toplumsal kurumların oluştuğunu ifade eder (Saygın, 2016: 70). Bu yüzden sivil toplumsal yaşamın temel gerekliliği, kurumsallaşma ve tamamlama/tamamlanma fonksiyonları üzerinden karşılanmalıdır. Katılımın ve böylece yönetişimin ön plana çıkarıldığı bu zeminde, sivil toplum devlet ile toplum arasında bir aracı görevi görmektedir (Yıldız, 2004: 87). Sivil toplum, devlet ve toplumun üyeleri olan bireyler/gruplar/topluluklar arasında edindiği bu rol ile toplumun şikâyet veya isteklerini devlete iletebilmiştir. Böylece gelişen iletişim sürecinde sivil toplum ve devlet arasında karşılıklı rol ve görevlerin gelişip benimsenmesi de kolaylaşmıştır (Gözübüyük Tamer, 2010: 103).

Devlet ve sivil toplum arasında sürekliliğe dayanmayan sınırların varlığından hareketle, aralarındaki ilişkilene kadar mesafe unsurundan da söz edilebilir (Gözübüyük Tamer, 2010: 102). Nitekim birbirlerine karşı olan mesafeli duruşlarından ve görüşlerinden dolayı aldıkları roller bağlamında uygun toplumsal noktalarda ve hususlarda birbirlerini tamamlamaları

gerekir. Sivil toplumun tarihsel aşamalarında yakın tarihe doğru sivil toplumun, toplumsal sorunların çözümünde önemli bir aktör olarak rol aldığını, bu çözüm aşamalarında etkili ve uzun vadeli faaliyetlere imza attığını görmekteyiz (Aktaş, 2008: 102-104). Aynı zamanda etkililik ve verimlilik özelliklerinin söz konusu olduğu bu durumda, siyasal politikalar üzerindeki yansımalarına bakılarak sivil toplumun gücü ve devletin yönetim anlayışı ile ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında fikir edinilebilir (2008: 102-104). Bunlara paralel biçimde, sivil topluma getirilecek önemli eleştirilerden biri onun her derde deva olmadığı veya saf bir özgürlük idesinin vücut bulmuş hali olarak görülemeyeceği üzerinedir. Onun aslında kendini var etme ve güç kazanma yarışında sömürü, baskı ve dışlama noktaları ile toplumsal yaşamın günlük hareket alanları kesişmektedir (Yıldız, 2004: 90). Yalnız burada devlet ve sivil toplum diye net bir ayrım yapılamayacağı gibi bu öznel, sınırları son derece keskin olan ve netlik içeren kelimeler üzerinden de nitelenemez. Bu doğrultuda devletin kötü olanı, sivil toplumun ise iyi olanı temsil ettiği gibi kaba bir tanımlama yapmak, devlet ve sivil toplumun birbirini toplumsal bağlamda tamamlama rollerinin önüne geçerek işlevsizliğe yol açar veya ayırışmayı körükler (2004: 90). Yapılacak yanlış konum, görev ve rol tanımları özellikle sivil toplumun devletten apayrı, yalnız başına bir güç ve mücadele unsuru olarak görülmesine yol açarken sivil toplumu güçlü kılmaktan öte, yanlış yöne sürükleyip fonksiyonlarını yitirmesine sebep olmaktadır. Devlet ve sivil toplum gibi toplumun her yönüne dokunabilen iki alanın birbirleri karşısında sadece güç dansı yapmaları esas gücün ve hâkimiyetin nerede bulunduğuna ve nasıl kullanıldığına dair bir algı karmaşasına zemin hazırlayabilecektir.

Özellikle üçüncü ve dördüncü aşama düşünürlerinin ortaya koydukları şekliyle sivil toplumun varlığı, burjuva sistemine ve sınıfına bağlı olarak gelişme göstermiş ve hareket alanı kazanmıştır. Günümüz sivil toplum olgusunun burjuvanın ve modernitenin merkezi olan Batı dünyasında ortaya çıktığı ve çeşitli düşünceler ile karşıt zeminlerde de olsa gelişen tartışmalarla kabul gördüğü bilinmektedir. Batı bu anlamda sivil topluma eleştirel ve düşünsel gelişimi açısından siyasal ve toplumsal formülasyonu sunmuş, burjuvayı da temel aktör olarak atamıştır (Yıldız, 2004: 85). Sivil toplum kavramı, modern dönemin çıktıkları olan yurttaşlık, demokrasi, kamusal alan, çoğulculuk, yasallık, özerklik gibi kavramlarla anılmaya devam ettikçe; katılım ve çoğulculuk kavramları bu olgunun doğasını oluşturmaya başlamıştır. Modern sivil toplum olgusunda çoğulculuk iki farklı yönden ele alınmaktadır. Yıldız buna şu şekilde bir açıklık getirmektedir: Çoğulculuk; sivil toplum içerisinde bir yandan örgütlenmeyi ve örgütlülüğü teşvik ettiği için demokratik değerlere ve demokrasiye katkı sağlarken öte yandan, sivil toplum için ideolojisiz bir toplumsallığın varlığının gerekli görülmesine yol açar (2004: 85). Aynı zamanda mevcut anlayış ile işleyişin sivil topluma hizmet etmediği savunulurken, sivil toplumun özgürleştirici kimlik iddiası yanıltıcı ve aldatıcı bulunur (2004: 85).

Devlet ve yönetimle olan bağı ve ilişkisinden hareketle sivil toplum; yasallık kimliğini sınırlarını ve özerklik noktalarını üzerine inşa ettiği yasalardan alırken ortaya çıkan önemli bir sonuç ise, sivil toplumun özerk hareket alanının yasalarla koruma altına alındığı ve devletin müdahalelerine kapatıldığı durumda devletin hareket alanının daralmış olacağı gerçeğidir (Yıldız, 2007). Sivil toplumun yasallık zemini; devlet ile sivil toplumun birbirlerine, birbirlerinin alanlarına, sahip olunan hak ve yükümlülüklerine karşı olan bağı, geleneksel

öğretiler ve güncel yasalardan beslenmektedir. Yasallık ve çoğulculuk kavramları, devletten ayrı bir hareket alanına sahip olmayan bir sivil toplum anlayışında işlevlerini gerektiği şekilde yerine getiremeyen içi boş kavramlar olarak kalır. Bu yüzden sivil toplumun birçok açıdan sahip olması gereken özerkliği elinde bulundurması, demokrasi kadar önemlidir ve demokrasinin tamamlayıcısıdır. Sivil toplumu özerk örgütlenmelerin alanı olarak tanımlarken, (devlet ödeneklerine veya yardımlarına bağımlı, devlet tarafından yetkilendirilmiş veya yaratılmış, devlet ideolojisi etrafında şekillenmiş, bürokratik vesayeti hoş gören ve hatta bu tür fonksiyonlar üstlenen örgütler ayrı tutulmak üzere) ilk koşulun yasal, finansal ve işlevsel özerklik biçimlerinin bütünselliği olduğu unutulmamalıdır (Güneş, 2014: 113-114). Gönüllü faaliyet ve kaynaklardan beslenen sivil toplum anlayışı için devletten ayrı ve özerk hareket alanı dışında başka bir şey düşünmek, onu işlevsizleştirmekten başka bir sonuç doğuramaz. Özerkliğin önemli bir rol yüklediği bu alanda, katılımcı demokrasinin kurumsallaşmasıyla halkın işlevsellik kazanması paralel bir şekilde ilerlemekte ve böylece siyasal sistemin de işlevsel hale geldiğini görmek mümkün olmaktadır (Kaypak, 2012: 174). Sivil topluma ait bu öğelerin, modern sivil toplum kavramının ve demokrasinin vazgeçilmezleri oldukları gerçeği bu kavramları birbirlerinden bağımsız düşünemeyeceğimiz gerçeği ile aynı düzlemde dir.

1.3.2. Sivil Toplumu Neo-Liberal Sistemde Yeniden Okumak: Post Modern Bakış ve Sivil Toplum

Sivil toplumu, 20. yüzyılın önemli düşünürlerinin sivil toplum tarihi, gelişimi ve yaşadığı kırılmalar üzerine geliştirdikleri yorumlar ve eleştirileri bağlamında okumak, etkili toplumsal süreçleri anlamak ve anlamlandırmak için oldukça önemli ve gereklidir. Sivil toplum, Doğudan farklı olarak; Batıdaki Rönesans'a, neo-liberal ve onu takip eden yeni sosyal demokrat ilke ve politikalara borçludur (Çelebi, 2004: 243). Sivil toplum liberal siyasal kültürün ve böylece oluşturulan kurumsal anlayışın yeni bir ifadesi olurken, liberal siyasal düzene atıfta bulunmaktadır (2004: 243). Keyman' a göre sivil toplumda son dönemlerde meydana gelen canlanma, kavramın anlamı ve işlevselliği üzerinde fikir ayrılıklarına yol açmıştır ki bu canlanmanın en önemli sebeplerinden biri de refah devletlerinin yaşadığı krizler olmuştur, zira sınır ötesi ticaret, serbest piyasa ve ulus ötesi ilişkiler bu durumu besleyen etkileşimsel unsurlardan sayılabilir (Keyman, 2004: 9-10).

Aşırı küreselleşme süreci olarak görülen bu dönemin temeli 1980 sonrasında gelişen neo liberal anlayışa dayanmaktadır. Bu çerçevede devletten bağımsız serbest piyasa ekonomisinin mikro anlamda bireyin çıkarlarını koruyacağını, makro anlamda ekonominin ihtiyaç duyduğu genel dengeyi kendisinin sağlayacağını ve böylece herhangi bir devlet müdahalesi gerektirmeyen faaliyetlerin liberalizasyon ve özelleştirme uzantısında problemsiz işleyeceğini öneren ve bunu uygulayan bir sistemden söz etmek mümkündür (Bayar, 2008: 31-32). Bu şekilde küreselleşme süreci her noktada ve durumda desteklenmekte, güçlenmesi ve yaygınlık kazanması sağlanmaktadır. Günümüzde ulus devletler, siyasi otoritenin getirdiği hâkimiyet gücünü kaybetmiş ve ulus devlet temeli üzerine kurulmuş olan uluslararası sistem, zamanla kendi kendisinin yaratıcısı olarak ulus devlet karşısında anakroniktik bir yapıya evrilmiştir (2008: 32). Bunun sonucu olarak da küresel olana uyum sağlayan piyasa ve pazar, ulus devletin sahip olduğu işlevleri devralarak büyük rolü oynamakta ve esas güç olan ekonomiyi elinde bulundurduğu için otoritenin de sahibi olmaktadır. Küresel sermayenin merkezinde kar

odaklılık bulunur ve bunu hayata geçirirken var olanı küresel çapa yaymak üzere hareket ettiği için tüm yerküreyi nüfuz alanı olarak hesaplar (2008: 32). Bu anlamda hayatın her alanına bu şekilde etki eden hızlı ve aşırı küreselleşme olgusu, daha az sınır tanır hale gelmekte, sınırları kaldırmakta ve topluma ait değerleri, öğeleri tek tipleştirmekte, toplumsal ve kültürel öğretileri yıkmaktadır. Bunu toplumsal ilişkilerden tüketim alışkanlıklarına, yönetim biçimlerine etkisinden toplumsal taleplere kadar her şekilde görmek daha çok mümkün hale gelmektedir.

İlk toplum sözleşmecilerden bu yana yönetim ve devlet kavramları ile yan yana kullanılagelen, aslında devletin ve siyasal alanın tamamlayıcısı ya da kamusal alanın başka yüzü olarak kabul gören sivil toplum olgusu da modern kültürden ve liberal piyasadan etkilenmiş ve dönüşüm geçirmiştir. Modernizmin yerini post modernizme bırakması, liberal ekonominin yerine daha hızlı ve erişilebilir olan neo liberalizmin gelmesi ile toplumsal ve siyasal ilişkilerde de köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. 1980’li yıllarla birlikte yeni bir perspektif kazanan sivil toplum anlayışı, bu alan üzerine kafa yoran ve toplumsal açıklamalar getirmeye çalışan düşünürlerin fikirleri bağlamında anlaşılmalı çalışılacaktır. Sol liberal sosyal bilimcilerin politik çözümlemelerinde, sivil toplum ve kamusal alan kavramlarını sık sık ve birbirine karşıt iki kavram olarak kullanmalarının nedeni, liberal siyasal düzende yer alan halk egemenliği ve demokratik meşruiyet konusundaki eksiklikleri gidermek, yanlışları düzeltmek çabaları ile açıklanabilir (Çelebi, 2004: 246). Sivil toplumun kamusal alan ile olan ilişkisi üzerine gelişen bu çözümlemelerde, iki kavram da yeni boyutlar kazanmakta ve bu kavramlar liberalizmin kendisi ile birlikte getirdiği arızalı unsurlar olmaktan çıkıp gerçek demokratik bir hukuk devletinin varlığını mümkün kılan kurucu unsurlar boyutuna erişmektedir (2004: 246).

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden olan Habermas için de sivil toplum ve kamusal alan kavramları çok önemli olmuş, yeni çözümlemelerde bulunmuştur. Habermas’a göre sivil toplum, devlet ve serbest piyasaya ait olan ticaretin ve parasal ilişkilerin dışında kalan kuruluşların ve örgütlenmelerin bir toplamıdır (2003: 52-53). Sivil toplum; topluma dair, toplulukça yaşamayı anlatan ve bir amaç uğruna bir araya gelişlerin çıktısı olan dernekler, vakıflar, siyasi partiler gibi uzmanlık gerektiren bir alan ile ilgili spesifik faaliyet planları ve uygulamaları içeren toplumsal kümeler olarak tanımlanabilir. Habermas’a göre sivil toplum olgusu, kamusal alanda önemli bir noktada durarak yönetime etki edebilmekte ve devlete dair siyasal unsurlara katkı sağlayabilecek gücü taşımaktadır (2003: 53). Habermas’ta görülen en temel fikirlerden biri, sivil toplumu ayrıca siyasal bir özne olarak değil, devlet ile kaynaşan bir unsur olarak görmesidir. Ona göre burjuva kamusal alanı yapısal bir şekilde dönüşmekte, devlet veya yönetimin kamusal alan ile olan kaynaşma eğilimi özel alanın bir kenara itilmesi ile toplumsal yaşama ait birçok detayın ortada olduğu, özel hayatın kamusallaşması ile tüm alışkanlıkların ve kazanımların tek tipleşmeye indirgenmesi sonucu bir özne formülasyonu oluşması ve siyasal tercihleri de dahil olmak üzere bu özneye ait her şeyin önceden belirlenimlerle elde edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Torun, 2020: 220-238). Habermas’ın ilgilendiği nokta, özgürleşimin garantörü olduğu varsayılan örgütlenme ilkesinin mevcut durumdan kurtulup kurtulmayacağına dair sorunun cevabıdır (2020: 220-238).

Habermas ile ortaya konan iletişimsel eylem kuramı ve sivil toplumun düşünsel temeli arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Habermas'ın iletişimsel eylemin artalanını oluşturduğunu iddia ettiği özneler arasındaki yaşam dünyasının paylaşımı, iletişimsel eylemin ve iletişimsel aklın karşılıklı anlaşma alanıdır (Demir, 2011: 54-55). Dikey ilişkiler, bürokratik örgütlenme, devlet, piyasadan oluşan sistem ile yatay ilişkiler, kültürel dokular, sembol, gelenekler, anlam dünyası, toplumsal etkinlik alanından oluşan yaşam dünyasının farklılığı ve farklılaşmasından hareketle; sistemi yönlendiren para mekanizmaları iken, yaşam dünyasını etkileyen barışçıl normlar bileşkeleridir (2011: 55). Barışçıl normların devlet ve sivil toplumun çabasıyla oluşturulabileceğini ve karşılıklı güvencelerin verileceğini savunmaktadır. Mevcut demokratik toplumlar; toplumsal yaşam alanı ile toplumsal bağlam üzerine etki eden iktisadi-siyasi denetim ve tahakküm problemi yanında yaşam dünyasının sömürgeleşmesi süreciyle karşı karşıyadır, haliyle sivil toplum devletin, bürokrasinin ve meta üretiminin tehdidi altında paralanmaktadır (2011: 55). Kamusal alan, bütün toplumu kapsayacak şekilde, ortak iyi olma halini yukarı çekmeye odaklı bir alan olduğundan; kamusal alan Habermas'a göre, toplumsal yaşamın içinde yer aldığı kamuoyunun karşılığıdır (Demir ve Sesli, 2007: 277). Kamusal alanı, esasında siyasetin alanı olarak görmek mümkün iken, siyasetin öznesinin tüm yurttaşlar olduğunu da unutmamak gerekir. Bir toplumda var olan kamusal alanın genişlik ve sınırlarını; düşünce, ifade etme, bilgiye ulaşma ve bilgiyi tartışma, örgütlenme, bir araya gelme ve farklılıklara saygı gibi konular belirlerken, özgürlük seviyesini toplumdaki hukuksal eşitlik belirler (2007: 277). Buradan anlaşılacağı üzere onun düşüncesinde sivil toplum, sistemin katılımına ve dikey ilişkiler hiyerarşisine karşı insana dair birçok öge barındıran yaşam dünyasını koyarak aslında sisteme bir hayat katar. Bunu yaparken sivil toplumu söz konusu yaşam dünyasının kıymetli bir üyesi olarak görerek ona gönüllü bir araya gelişlerin bir çıktısı, ortaya çıkan faaliyet alanı yüklemesi yapar.

Habermas, demokraside tahakkümden ve iktidardan uzak iletişim yolları geliştirilmesi gerektiğine inanır ve toplumların daha iyi yönetilmesi için yapılması gerekenlerin demokratik bir uzlaşma ile ortaya konacağını ifade eder (Demir, 2011: 56). Fakat o tüm bu radikal düşüncelerine rağmen, sivil topluma politik bir karakter vermekten ziyade, normatif bir bakışla yaklaşmakta ve sivil toplumu gönüllülük merkezli, örgütlenme odaklı ve demokrasi ile iç içe faal bir alan görür (Demir, 2011: 56). İlk modern anayasalardaki temel haklar kataloğu, özel bir alan ifade eden toplumun özerkliğinin garanti altına alınması ve kamusal otoritenin birkaç işlev ile sınırlandırılması hakkında topluma güvence vererek liberal kamusal alana dair mükemmel bir imaj çizer (Habermas, 2004: 99). Anayasalar, bundan öte, sivil toplum ile devlet arasında, bireylerin kamusal fonksiyonlar için bir araya geldiği yurttaşlara ait kamusal alanın varlığını temin etmekte, garanti altına almaktaydı (2004: 99). Ona göre, kamusal alan ve devlet arasında bir güç varsa bu güç sivil toplumun kendisidir; bireylerin yararını gözetecek bir sivil toplum gücünden bahsetmek, devletin burjuvanın genel yararını koruması ve garanti altına alması, otoritesini bu şekilde kullanmasından ileri gelmektedir (Habermas, 2004: 99).

Sivil toplum, iletişimsel eylem aracılığıyla yeniden üreten ve yeni dinamiklerin, pratiklerin alanı olarak hizmet verirken, devlet olmayan/devlete ait olmayan her şey olarak tanımlanır ve nihai amaç uğrunda gönüllüğe, demokrasiye ve bittabi özgürlüğe dayanarak yolunu bulur

(Demir, 2011: 55). Habermas, demokratik iddiaların kendilerini kanıtlamaları yolunda özgürlükten ve özerklikten ayrılmaması gerekliliğine vurgu yaparken, sivil toplumun demokrasinin bir eş değeri olarak görülmesinde bir sıkıntı görmemekte ve sivil toplumu insanın yaşam dünyasını bir sömürge metası olarak görmesine karşı özerk bir güç niteliğinde konumlanmasını talep etmekte ve desteklemektedir (2011: 55). Habermas' a göre, insanlar arasında gelişen ilişki, uyum ve uyumsuzluk ölçütlerine göre değerlendirilir; yani ilişkiler her defasında nesnel dünya, toplumsal dünya ve öznel dünya arasında sözceler ile geliştiğinden her anlama süreci kültürel olarak kökleşmiş bir ön anlama zemininde gelişir (Tekvar, 2017: 85). Kökleşmiş kültürel zemin, Habermas' ın sistem karşısına oturttuğu anlam dünyasının bir parçası ve sivil toplumun güçlendirici bir öğretisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Habermas' ın sözünü ettiği bu yaşam dünyası, kamusal alan ile bireyin sahip olduğu özel alan arasında uzlaşmayı sağlayan yapıcı bir konumda, kurucu bir görevi olan ve hem benliği oluşturan hem de iletişimsel eylem alanını yaratan canlı bir mekanizmadır ve ayrıca ideal olanın bireyin haklarının tanınması olmasından ötürü, en önemlisidir (Hasdemir ve Coşkun, 2008: 131). Fakat aynı zamanda yaşam dünyası için temel öneme sahip iletişim yolunun, sistem üzerinde de etkili olması mümkündür, zira yaşam dünyası özgürleşmenin merakı ve ilgisi uzantısında şekillenmiştir (2008: 131).

Habermas'a ait kamusal alan kavramı, mekânsal olarak ekonomik ilişkiler ağının sivil toplum tanımından çıkartılmasından geriye kalan insan ilişkileri ve etkinlikleri alanını içerir (Özbek, 2004: 26-27). Yani Habermas' ın eşit katılım ve özgür söylem tarifleri üzerinden betimlediği, eleştirel toplumsal kuram ve demokratik politika/söylem pratiğinden ayrı düşünemediği kamusal alan, sivil toplumun içinden çıkan özgül bir alanken, aynı zamanda sivil toplum da kamusal alanı kapsayan kitle gücüdür (2004: 27-28). Burada sivil toplumun kendi içinde, örgütler arası bir etkileşim alanı yaratarak kurumsallaşmış söylemsel çerçeveye sahip olduğunu ve ilke olarak da devlete karşı eleştirel söylemlerin geliştirildiği bir alan yarattığını görmek mümkündür (Fraser, 2004: 104).

Benzer şekilde, sivil toplum örgütlerindeki üyeler arası etkileşim ve tartışmanın bir ürünü olan kamusal alan, sivil toplum örgütleri arasında gelişen tartışma, işbirliği ve eş güdümlülüğü de içine alarak geniş bir yelpazeye sahip olur (Çelebi, 2004: 246). Aslında, toplumsal formasyondaki alt dizgeler arasında gerçekleşen iletişimi sağlayan demokratik hukukun rasyonel dilini de hesaba kattığımızda, toplumsal sistemin diliyle sivil toplumun diyalojik dili arasında işlevsel bir ilişki sağlayabilir, bir iletişim kanalı açabiliriz fikri ortaya çıkmaktadır (2004: 246). Habermas' ın savunduğu kamusal alan fikri, toplumsal problemlerin üstesinden gelebilecek kavramsal bir dayanak olmanın yanında önemli bir kaynak; modern toplumlarda politik katılımın konuşma ortamı aracılığıyla icra edildiği bir sahneyi işaret ediyor (Fraser, 2004: 104).

Sivil toplum kavramının yeniden gündeme gelmesi, farklı platformlarda tartışma konusu olmasının nedenini sosyalizme dayalı yönetimlerde, yönetime karşı olan grupların siyasal kamusal alana getirdikleri eleştirilere dayandıran Habermas; sivil toplumun canlanmasını yeni sermaye akışının toplumsal bağlamda edindiği rolle bağdaştırmakta, hatta içkin hale getirmektedir (Demir, 2011: 49-50). Habermas, her ne kadar demokratik irade ve görüş

oluşturma etkinliği olarak adlandırdığı kamusal alanı gelişmiş bir sivil toplumun varlığı ile eş değer görmüş olsa da; ondaki bu kamusal alan, ütopyacı ve sosyalist etkinliklerin henüz aktüelleşememiş bir potansiyeli içinde barındırıyor (Çelebi, 2004: 346).

Bu yüzyılda yaşamış; sivil toplumu, devleti, kamusal alanı ve yönetimleri okuma şekli ile, özellikle kendinden sonraki döneme düşünceleri ve eleştirileri ile kazınan bir başka isim Louis Althusser'dir. 1918 ile 1990 yılları arasında yaşamış, Avrupa'nın büyük buhranına içeriden tanıklık etmiş ve kişisel yaşantısındaki buhran ve bunalımlarıyla düşünce dünyasına yelken açmış, savaş yıllarında bir Fransız askeri olarak Alman tutsağı iken Almanca öğrenmiş ve Hegel'i keşfetmiş, Marx'ı okumuş ve eleştirel, karşıt fikirler geliştirmiştir. Ruhani bunalımlarından ötürü sanatoryuma yatan Althusser, tedavisini üstlenen psikanalist Lacan ile düşünsel tartışmalarda bulunmuş; Lacan'ın Freud'u yeniden okuması ve yorumlamasına benzer şekilde o da Marx'ı yeniden okumuş, tartışmış ve Marx'a, Marx'ın görüşüne dair o zamana kadar getirilen yorumların birçoğuna sert bir şekilde karşı çıkarak yeni bir Marx yaklaşımı geliştirmiştir.

Althusser, Marx'ın düşünce dünyasını temelde "Genç Marx" ve "Olgun Marx" olmak üzere iki dönem üzerinden değerlendirir (Çoban, 2006: 90). Marx'ın olgunlaşma sürecinin miladı olarak 1945'i işaret ederken, bu dönemin başlıca eserleri olarak Alman İdeolojisi ve Feurbach Üzerine Tezler'i gösterir. Burada epistemolojik bir kopma meydana gelmiştir. Bu kopma Marx'ın gençlik ve olgunluk döneminin ayırım noktasını oluşturan kavramlar üzerinden ifade edilecek olursa; Marx ilk dönemde antropolojik yaklaşımın ürünleri olan yabancılaşma, cinsil varlık, praksis gibi kavramlara yoğunlaşmış ve bunlar üzerinden bir düşünüş geliştirmişken, miladıyla birlikte bunları tamamen terk ederek bunların yerine yeni kavramlar olan üretim, üretim biçimi, üretim ilişkileri, yöneten azınlık ve yönetilen kitle, sınıflar/sınıflaşmalar, ideoloji, ideolojinin kullanımı gibi toplumsal ilişkilere yönelik kavram skalasını geliştirmiş ve düşüncelerini bu sisteme dayayarak ilerlemiştir (2006: 90). Althusser'in Marx'ın devlet anlayışına katıldığını ve devleti, iktidarı elinde tutan burjuvazi sınıfın iktidarın devamlılığını sağlamak üzere diğer sınıflar üzerinde baskı uygulayan bir mekanizma veya bir baskı aracı olarak gördüğünü söylemek mümkündür (İnaç ve Erdoğan, 2007: 6).

Althusser'in düşünce dünyasına geçmeden önce onu bir miktar daha iyi anlamak için uğramamız gereken bir durak da Gramsci'nin düşünce dünyasıdır. Gramsci'nin Marx üzerine geliştirdiği fikirlerde, Marksist ideoloji kavramının yıkıldığını, yerine olumlu bir ideoloji tanımının getirildiğini görmekteyiz (Çoban, 2006: 91). Gramsci, ideolojinin ekonomist ve indirgemeci yorumunu eleştirmiş, ideolojinin yaşayan, canlı bir ilişki olarak algılanması gerektiğini savunmuştur. Althusser'in Gramsci'den alıp geliştirdiği ideolojik tanım; sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün aşamalarında kendini örtük bir biçimde inşa eden dünya anlayışı şeklindedir (2006: 91). Gramsci'nin sıklıkla kullandığı hegemonya kavramı, ideoloji kavramından farklı bir anlamı işaret eder ve ideolojiyi kapsar fakat ideolojiye indirgenemez, zira hegemonya, egemen iktidarın yönetiminde güç sahibi olabilmek adına üzerlerinde hâkimiyet kurduğu insanların rızasını almak için başvurduğu stratejileri kapsar ve hegemonyanın alt yapı ve üst yapı arasında aracı güç olarak görülen sivil toplum ile yakından ilişkili olduğu iddia edilir (2006: 91). Althusser tam da bu noktada

eleştirisini devreye sokmakta, hegemonya ile ilişkilendirilen sivil toplumun Marksist kuramsal dilinden uzaklaştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Gramsci sivil toplumun, çoğunluğa egemen olan azınlık kitlenin toplum ile/toplum üzerine kurduğu hegemonik ilişkiye karşılık geldiğini ifade eder (Oçak, 2018: 67). Hegemonya, tahakkümü elinde bulunduran ile tahakküm edilen veya (devlet yönetimi dili ile ifade edilecek olursa) yönetilen arasındaki çelişkili ilişkiyi açığa çıkaran bir kavram olmakla beraber, Gramsci'nin işaret ettiği hegemonya pratikleri proleter diktatörlüğün yönetimi ele nasıl geçireceği ile alakalıdır (2018: 67). Burada yaratılan gerçeklik, sivil toplum örgütlenmesinin ve gücünün, esasında hâkim bir güç yaratmaya yeteceği ile yakından ilişkilidir. Proleter devrim diye nitelendirilen bu kuram, egemen sınıfın karşısındaki “ötekileri” örgütleyecek yeni bir gerçeklik yaratma ve bunu ilerletme odaklıdır ki bu da sivil toplumun potansiyel gücünü de ortaya koymaktadır (2017: 67).

Althusser, devlet başkanı, hükümet ve idareden oluşan devletin siyasal aygıtlarının, baskıcı devlet parametrelerinin birer parçası olduklarını ifade ederken, devletin siyasal aygıtını devlet aygıtı içinde yalıtmanın yanlış olmayacağını savunur fakat hassas bir noktaya dikkat çeker ve devletin siyasal aygıtını, devletin siyasal ideolojik aygıtından ayırmak gerektiğini öne sürer: Bunlardan ilki baskıcı devlet aygıtı ve ikincisi devletin ideolojik aygıtlarıdır (Althusser, 2014: 17). Althusser, klasik Marksist devlet teorisini ayrıştırdığı bu tanımlamada, devletin ideolojik aygıtlarının baskıcı devlet aygıtıyla eş değer olmadığını ifade etmekte ve devlet teorisini daha ileri götürmektedir (2014: 50). Marksist teoride devlet aygıtı; hükümet, idare, polis, ordu, mahkemeler, hapisaneler ve benzeri kurumları kapsamaktayken, Althusser açıklamalarında bu kurumlardan baskıcı devlet aygıtı adı ile bahsedeceğini belirtir (2014: 50). Yine bu kurumlardan söz ederken kullandığı “baskı” nitelemesinin devlet aygıtının uç durumlarda, gerekli gördüğü noktalarda “şiddet” kullanma işlevine sahip olmasından hareketle kullandığını ifade eder (2014: 50). Althusser bu aşamada devletin ideolojik aygıtlarını birbirinden farklı konularda çalışan ve uzmanlaşmış birer kurumsal gerçeklik olarak betimlerken (2014: 50), Marx'ı yorumlama biçimiyle düşüncelerinden etkilendiği ve eleştirel bakış açısından faydalandığı Gramsci' nin ideolojik tanımında yer aldığı şekliyle, kendini örtük bir biçimde hissettiren ideolojik kurumların birer ideolojik aygıt olarak yer aldığı gerçekliğini benimser. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları ve sivil toplum ilişkisi üzerine anlam bütünlüğü oluşturmak amacıyla sıraladığı DİA (devletin ideolojik aygıtları)'ların neler olduğunu görmekte fayda var (Althusser, 2014: 50-51):

- Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem),
- Okul DİA'sı (devlet okullarının ve özel okulların oluşturduğu sistem),
- Aile DİA'sı (aile, bir DİA'nıkinden başka işlevleri de açıkça yerine getirir, emek gücünün üretimine/yeniden üretimine katılır, üretim tarzlarına göre üretim veya tüketim birimidir),
- Hukuki DİA (hukuk aynı zamanda hem baskıcı devlet aygıtına hem de DİA'lar sistemine aittir),
- Siyasal DİA (değişik partileri içeren sistem),
- Sendikal DİA,

- Haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon ve benzeri),
- Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor ve benzeri).

Devletin ideolojik aygıtları, Gramsci'nin kullandığı ve içerdiği manasıyla sivil topluma eş değer kabul edilmektedir ve sınıf mücadeleleri bağlamında herhangi bir sınıfın sivil toplumu ele geçirmeden hâkim güç veya iktidar olamayacağını belirten Gramsci'nin bu iddiasının Althusser'deki düşünsel yansımasını, devletin ideolojik aygıtlarının ele geçirilmeden iktidar olunamayacağı iddiasında bulmaktayız (İnaç ve Erdoğan, 2007: 8). Buradan edinilecek en net fikir; Gramsci' deki sivil toplum kavramının Althusser' in sınıflandırdığı ve birer uzmanlık alanı olarak gördüğü devletin ideolojik aygıtları ile neredeyse aynı görüldüğü gerçeğidir. Toplum, hayatını sürdürebilmek için varlığının toplumsal ve maddi minimum koşullarını yerine getirmek zorundadır (Güngör, 2001: 29). Üretim/yeniden üretim devletin (toplumun her yanından bireyi içine alan, geniş tabanlı) aygıtları arasında iş bölümüne ve toplumdaki yazılı veya yazısız anlaşmalarına dayanarak ortaya konur. Özü bakımından sömürüye hizmet eden bu üretim ilişkilerini ve yeniden üretim ortamını sağlayan siyasal koşullar, devletin baskı aygıtları ile oluşturulmaktadır (2001: 29). Söz konusu baskıcı devlet aygıtları kamusal alanların tamamında konumlanmasına karşın, çoğu zaman çoğunun özel alanlarda da karşımıza çıktığını ifade eden Althusser (2014: 51), sivil toplumu da bu keşişim alanına yerleştirmektedir. Böylece sivil toplumu da devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak gören Althusser, yeniden üretim mekanizmalarının işleyişi için güçlü olan azınlık ve iktidarı elinde bulunduran burjuvazinin kapital çarklarını daha uyumlu çevirmeyi sağlamak, toplumsal senkronizasyonu üretim ilişkilerini daha verimli hale getirmek üzere kullanmak ve toplumsal hayatın belirlenim sürecini bu sisteme dâhil etmek için devletin, yönetimi ve yönetime tabi olan toplumsal unsurları birer araç olarak kullandığını ifade etmektedir (2014: 51-52). Ancak belirtilmesi gereken önemli bir husus da ideolojik ya da baskıcı olmasına bakılmaksızın, devletin her aygıtının hem ideolojiyi hem de şiddeti kullandığı gerçeğidir (2014: 52). İdeolojiyi kullanırken gerekli gördüğü şekilde devlet, şiddeti ideolojisini desteklemek veya kurtarmak ya da yeni bir ideoloji yaratmak üzere kullanmakta bir problem görmez. İdeoloji hegemonyayı beslediği gibi, şiddetin varlığı da imgesel ya da fiziksel, ideolojiyi ve yönetimin gücünü ve dolayısıyla güçlü olanın gücünü besler.

Gramsci' de gördüğümüz tahakküm fikrinin uygulanması yolunda kullanılan sivil toplum adını verdiği kurumlar, Althusser'de ideolojik aygıtlar adıyla kendini gösterir ve burada ortaya çıkan boşluğu doldurur (Doğan, 2013: 69). Fakat baskı ile olduğu kadar ideolojik aygıtların da devletin kontrolü altına olması gereklidir. Hukuk devleti ideali devletin diğer ajanları gibi işlerken, bu işleyişin temelinde hukuksal bilinci bulmak mümkündür (2013: 69). Söz konusu sistemin sağlayıcısı olan ve hukuksal bilinci yaratan unsurun “rıza” olduğu kabulünden hareketle; Gramsci'nin sivil topluma dayandırdığı rızayı, Althusser' de hukuki bir DİA olarak görebiliriz (Doğan, 2013: 69-70). Öte yandan, sınıf mücadelelerinin de temel parçalarından biri olduğu devletin ideolojik aygıtları, bu özelliği nedeniyle çeşitli ideolojik çatışmaların ve tartışmaların merkezinde aynı anda bulunduğu için, bu aygıtlar arasında herhangi bir birlik oluşturmak veya ortak bir amaç etrafında direkt bir ortak faaliyet alanı oluşturmak güçleşmektedir (Althusser, 2014: 51).

Althusser'e göre, insanlık dinlerden de eski olan bir sınıf mücadelesi tarihine sahiptir (Oçak, 2018: 68). Kendi varlığını yaratmak ve sürdürmek amacındaki insan, kendisi dışındaki insanlarla sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler kurarak toplumsal ilişkilerin bir parçası olur. Bu iletişimin ve ilişkinin sürdürülebilirliği, insanlar arasında zamanla gelişmiş olan toplumsal ilişkiler ağına uyum göstermeyle ve kurallara göre hareket etmeyle belirlenirken, toplumsal öğeler arasında gelişen karşılıklı bağımlılık ilişkisinin sonucu olarak insan, özgürlüğünü kaybeder ve uygar toplumsal yaşamın bir gereği olarak özgürlük koşulları yeniden yaratılır; gerçeklik, dönüşüm ve çatışma durumları bu koşullara bağlı olarak gelişir (Oçak, 2018: 68). Bu koşullar, insanların gerçekleştirdikleri tüm faaliyetleri somut hale getiren ideoloji, fikir ve eylem arasındaki ilişkiler ile amaçlar uzamında değerlendirilir (2018: 69). İdeoloji medyanın da dâhil olduğu "sivil toplum kurumları" tarafından üretilen ve bu kurumların pratiklerinde/eylemlerinde somut hale gelen bir bütün olarak yer alır (2018: 69) ve sivil toplum araçları pratikleri hayata geçirirken, sağduyuyu ve/veya fikirleri, onaylanmış fikirlere dönüştürerek toplumsal eylemleri kontrol etme yolunda kullanır (Oçak, 2018: 67).

20. yüzyıl düşünce dünyasına damgasını vuran, radikal eleştirileriyle yalnızca yaşadığı dönemde değil, sonrasında da düşüncelerine çeşitli alanlarca, çeşitli konular bağlamında başvuru alan düşünce insanı ve eleştirmen olan Michel Foucault' a değinmek sivil toplumun yeniden okunmasını daha faydalı hale getirecektir. Özmakas, Foucault'nun iki temel dönemi olduğunu belirterek bu dönemlerin ayırt edici noktaları üzerinde durur (2019: 28). Birinci dönem Deliliğin Tarihi ve Hapishanenin Doğuşu gibi eserlerinde ileri sürüldüğü üzere iktidarın baskıcı olduğu ve panoptik mimarinin ilgili baskıyı daha az görünür ve hissedilir hale getirdiği teze odaklanıldığı bir dönem olurken; Cinselliğin Tarihi isimli yapının başlangıç noktası kabul edildiği ikinci dönemde Foucault, iktidar ve benlik teknolojilerine eğilmiştir (2019: 28-29). Panoptik, izlerken görülmeyen, gördüğünün başkaları tarafından görülmediği hükmedici iktidar bakışına atıfta bulunur. Burada sözünü ettiğimiz bakış; iktidar, yönetim ve denetim gibi hükmetmeye dair unsurları içinde barındırır. Foucault, insanın ne pahasına kendisini bilgisinin nesnesi haline getirdiği sorusundan uzaklaşmış, *insanın ne pahasına kendisi olduğu* sorusu üzerine kafa yormaya başlamıştır (2019: 29). Bu sırada, iktidar kavramına yönelik düşüncelerinde bazı değişikliklerin meydana geldiği göze çarpar, ondaki ve çalışmalarındaki iktidar kavramı zamanla kaybolmaya yüz tutar, onun yerini yönetimsellik, yönetimsellikle yakından alakalı biyopolitika ve biyoiktidar kavramları alır ki burada değinilmesi gereken nokta bir kırılmanın yaşandığı aşamadır (2019: 29). Bu kırılmadan itibaren özellikle, biyopolitika ve biyoiktidar kavramlarının düşüncelerinin ve yazılarının merkezinde yer almaya başlaması ile birlikte sivil topluma dair verileri elde etmek daha mümkün hale gelmiştir.

Yönetimler, neo-liberal süreçte etkin bir toplumsal parça olmak amacıyla, toplumu yönetmenin yanı sıra önemli bir toplumsal parça olan sivil toplumu da yönetme yolunda adımlar atmaktadır. Foucault, buna etken yönetim adını vermekte ve her alanda yer etmiş her şeyi kontrol etme mekanizmasına sahip olan bir yönetime atıfta bulunmaktadır (Öter, 2019: 43). Ona göre ekonomik özneler ve sivil toplum birbirine bağlı, birbirinden ayrıştırılamaz iki olgu olarak karşımıza çıkmakta ve buna şöyle bir açıklama getirilebilmektedir; ekonomik özne olarak insan, somut ve karmaşık olan sivil toplum kavramını yaratır ve bunu yaparken

kendisi de soyut, ideal ve ekonomik bir olgu haline gelir, bu doğrultuda sivil toplum olgusu da ekonomik öznelere oluşturdugu bir yüzey alan tanımı alır (2019: 43). Foucault, 20. yüzyıl kapitalist toplum sistemlerinde iktidarın değiştiğini, artık yüzüne aşına olunan kral iktidamları, göstere göstere verilen cezaların yerine, bilinmeyen ve gizli tutulan stratejilerin uygulandığı, insanların iktidar tarafından yapılan gözlem empoizasyonu nedeniyle kendi kendini kontrol aşamasına geldiği bir yönetim biçiminden söz eder (Özdel, 2012: 25). Aslında iktidar kazandığı yeni kimlik olan panoptikon olma niteliği ile birlikte biçim değiştirmiştir, farklı bir otorite yöntemi olarak kişinin iktidarı olmaktan çıkıp “gözün iktidarı” olmuştur (2012: 25). Foucault’un kendi düşünce ve söylem dünyasında yaşadığı kırılmadan sonra sıklıkla kullandığı imgesel öge olan benlik teknolojileri, bireylerin yalnızca dışarıdan yönlendirmeyle denetlenmediğini aynı zamanda boyun eğme durumunu zamanla kendi yaşantılarında içselleştirerek kendilerine bir boyut olarak sunmaları sürecini kapsar. Böylece modern toplumlarda öznelere, devletin olduğu kadar aynı zamanda sivil toplumun da öncülük ettiği toplumsal-siyasal “söylemler ve söylemsel pratikler” tarafından oluşturulduğunu söylemek oldukça mümkündür (Hülür, 2009: 459). Benlik teknolojileri denetimin otomatikleşmesini sağlayarak, bireylerin denetim sürecine kendi davranışlarını sergileyerek katılmalarına imkân tanırken, bunun bireyler için çekici bulunması ve motivasyonel olması amacıyla mükemmellik, sonsuz ve erişilebilir mutluluk, bilgelik, sağlıklı başarılı bir ömür veya belki ölümsüzlük pratikleri bireylere sunulur (2009: 459).

Kapitalizmin ekonomik bir sistem, liberalizmin ise siyasal bir rejim olduğunu ileri süren Foucault, kapitalizmin yeniden üretimini sağlayan etkenin liberal yönetimsellik olduğunu ifade eder ve neo-liberal öznenin siyasal egemenin iktidarını kısıtlayabilme temel niteliğine sahip olduğunu dile getirir (Oranlı, 2012: 50). Neo-liberal yönetimsellik ile liberalizmin dönüşümü, piyasaya ve piyasanın ilkelerine pasif bir şekilde saygı duyarak, piyasayı sivil toplum aracılığıyla dolaylı yönetme ve içkin kılma sanatından vazgeçerek; tamamen piyasa için yönetmeye, iktisadi olmayan alanları ve ilişkileri de piyasa ilişkileri gibi yönetmeye doğru bir başkalaşım sürecine girer (Gürkan, 2016a: 8). Ekonomiyi geniş anlamda rasyonel tutumların analizi olarak yorumlayan Foucault, neo-liberal rejimin ekonomi üzerinden birey tanımlaması yaptığını, ekonomik bireye bu şekilde atıfta bulunduğunu iddia eder (2012: 48-49). Rasyonel tutumlar bağlamında çevredeki modifikasyonel değişikliklere duyarlılık gösterebilen bir canlı olarak homo-economicus kendini çevreye göre ayarlayabilme yetisi sayesinde ekonomik bir kimlik edinir, tıpkı pazarın pazar ilişkileri çerçevesinde kendini dönüştürdüğü gibi homo-economicus da analiz becerisi ile sisteme ve sistemin dönen çarklarına senkronize olur (2012: 49).

Foucault, liberal yönetimin destek araçları ile etik teorilerini incelerken ve disiplin toplumunun ekonomisini eleştirirken, nüfus, güvenlik, özgürlük, sivil toplum gibi yeni teknolojilerle üretkenliği hedefleyen ve liberalizme yönetsel araçlar sağlayan politik ekonomiyi yakından inceler (Gürkan, 2016a: 4). Neo-liberal öznenin, ekonomik süreçlere olan içkinliği, ona egemen olanı eleştirebilme imkânı verirken eleştirme gücüne vakıf olmayı da içeren sürece taşınan bir durum söz konusu olur (2019: 50). Böylece, homo economicus adı verilen ekonomik özne olarak insan, neo-liberal ilişkiler ağında sistemi besleyen ve bu sistemin devamlılığını sağlayan, aynı zamanda bunu da tescilleyen bir unsur olarak güç

kazanmakta ve bu gücün doğal bir sonucu olarak siyasal açıdan tahakküm gücünü elinde bulunduran yönetsel özneye karşı yetkileri elde edebilmektedir. Sivil toplum da homo-economicus'lerden oluştuğu ölçüde sosyal ve politik gücü elinde bulundurabilir, dolayısıyla sivil toplum elinde tuttuğu eleştiri gücüyle birlikte bir iktidar alanı yaratarak siyasal egemene baskı oluşturur (Oranlı, 2012: 50).

Foucault' ta yönetim kavramı, bireylere rehberlik ederek onları yönetme üzerinden şekillenir. İnsanların davranışlarını ve tutumlarını şekillendirme, yöneltme/yönlendirme, birtakım araçlarla şu ya da bu ereğe (mutluluk, başarı, mükemmellik, güzellik, sonsuz yaşam ve benzeri) ulaşma arzusu yaratma doğrultusunda gelişen bir iktidar kavramı ve yönetim tekniği oluşur (Demir, 2011: 62). Foucault, 21. yüzyıl toplumlarından söz ederken distopya tahayyülü oluşturur. İktidarların gözün iktidarı niteliğinden hareketle dev bir kuleden ibaret olduklarını ifade eder ve vücudunun asla görülemediği fakat o gözler tarafından izlenildiğine inanılan bir gücü dile getirir (Özdel, 2012: 25). Toplum söz konusu gözetleyerek iktidarın devamlılığını sağlayan tahakküm birliğinin gözetleyeceği/gözetlediği durumunu içselleştirmekte, bunu hayatının her noktasına zamanla korku ile taşımakta ve bunun neticesinde bir korku ülkesi halini alan içsel ve dışsal dünyada ekonomik özne olan insan; istekleri, talepleri, şikâyetleri ve toplumsal gereksinimleri dile getirmek üzere bir araya gelmek, toplumsal birlikler oluşturmak, sivil gruplaşmaları gerçekleştirmekte zorlaşmakta ve en nihayetinde sivil toplum denilen toplumsal argümanlardan uzaklaşmak kaçınılmaz olmaktadır. Foucault, iktidar hakkındaki genel geçer olguları devlet kavramı üzerinden türetmenin hatalar doğurduğunu ifade ederken, devletin önemsizleşmesinden ziyade, iktidar ilişkilerinin ve iktidar ilişkileri üzerinde yapılan analizlerin devletin sınırlarını aşması gerektiğinin altını çizerek (Demir, 2011: 61). İktidar ilişkilerinin devletin sınırlarını aştığı doğrusunu biyopolitika ve biyoiktidar gerçeklerine dayayan düşünür, devleti bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal konumda görür (2011: 61). II. Dünya Savaşı sonrası Alman neo-liberalizminin sınıfsız bir devlet ve sivil piyasa ya da sivil toplum yaratma hedefi ile hareket ettiğini Foucault' nun biyopolitika kavramının kullanımıyla birlikte gelen açıklamalarında görebilmek mümkündür (Gürkan, 2016b: 1256). Bunun temelindeki düşünce yapısı, proleterleşmeyen ve ailelerin yönetimine, oradan da sivil topluma uzanan bir kapitalizm şeması ile açıklanabilir (2016b: 1256). Devletin bürokratik yapısının güçlü olduğu, sivil toplum örgütlenmelerini piyasanın işlemeye devam etmesi ve büyük çarkların dönmesi için kullandığı yönünde bir çıkarımda bulunmak yanlış olmayacaktır.

BÖLÜM 2

TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER VE DİNAMİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ: KÜRESELLEŞME IŞIĞINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YENİ KONUMU

Küreselleşme, sosyal bilimler literatüründe özellikle son birkaç on yılda yoğun şekilde kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli sebepler dolayısıyla birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Küreselleşme kavramının, bu kadar farklı tanımı taşıyabilmesinin ve bu tanımlamalara karşılık gelebilmesinin en önemli nedeni farklı perspektiflerden türlü koşullar bağlamında değerlendirilebilmesidir. Küreselleşmenin tanımında ve açıklamasında yer yer günümüz teknolojisi ile sıkı bir ilişkilenebilirken, zaman zaman da hayatımıza hâkim olan hız ve üretimin kökenine ve tarihine vurgu yapılır. Farklı dayanaklardan ve olaylardan beslenerek çeşitli tanımlara oturtulan küreselleşme kavramı, bu süreçte sosyal bilimlerdeki olayları tanımlamada ve tabi ki günlük hayatımızda, hayatın akışı içinde çok sık kullanılmaya başladı (Özgöker ve Doğan, 2019: 42). Olaylar, küreselleşme bağlamında okunur ve değerlendirilirken, küreselleşme ile beraber olayların seyri ve toplumsal düşünce yapısı da evrilmeye başladı. Her tartışmada olduğu gibi, küreselleşme hakkında yapılan yorumların bazı ön kabul ve dışlamalar içerdiğini görmek mümkündür (Sunay, 2003).

Küreselleşme kavramını, çeşitli sosyal hareketlilikler bağlamında okumak gereklidir. Shaw' a göre küreselleşme kavramını hareketlilikler uzantısında ele almak tartışmayı güçlü kılmaktadır (1994: 657). Hareketlilik alanı, çeşitlilikler içeren eylemlerden oluşmaktayken bu eylemler yeni ve geleneksel tarzlara sahip olabilirler; burada dikkat edilmesi gereken nokta gelişen modern sosyal hareketliliklerin küresel politikayı/politikaları temsil ettiği gerçeğidir (Shaw, 1994: 657). Söz konusu hareketliliklerin uluslararası ve ulusal düzlemde meydana geldiğini göz önünde bulundurursak, bu iki düzlemin birbirini beslediği ve yine bunların da küresel dünya gerçekliğine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Küreselleşmenin anlaşılması sürecinde zaman akışının ve mekân boyutunun teknolojik, ekonomik ve politik uygulamalar ile modern değişimler çerçevesinde biçimlendiğini ve bunların ışığında yeniden yapılandığını hesaba katmak ve süreci bu biçimde okumak gerekir (Faulconbridge & Beaverstock, 2009: 332). Ulusal ve ulus ötesi hareket alanlarının birbirine bu gelişmeler ışığında bağlılık geliştirdiğini ve yer yer bağımlılık noktasına vardığını hatırlamak gerekir. Teknolojinin günlük yaşamda daha fazla yer alması, ekonomik gelişmelerin ve kararların birbirini etkilemesi ve bunların hukuki sistemler ile politikayı da dönüştürmesi doğrultusunda uluslararası ilişkilerin ve ilişkilenebilirlik biçimlerinin de hızı artmaktadır. Lakin burada Hirst ve Thompson' un uluslararasılaşmanın hızına dikkat çekerken aynı düzlemde küresel olanın kendine has bir şekilde yaratılamadığı eleştirisine de vurgu yapmak gerekir (Özgöker ve Doğan, 2019: 43). Küreselleşme kavramı, işlevselliğini olmadığı şey üzerinden edinirken, onunla mücadele içerisine girmektedir ya da tam tersi, olmadığı şey ile mücadele ederken işlevselliğini onun üzerinden inşa etmektedir. Agamben' in ifade ettiği şekliyle, kurallar sadece istisnalarla vardır ve varlığını bu istisna alanı ile besler (2013: 38). O halde, küreselleşme kavramının kavramsal değerini ve doygunluğunu uzun zamandır mücadele ettiği insan coğrafyasından karşıladığı gerçeğini masaya yatırmakta fayda var.

İletişim ve haberleşme alanındaki gelişmeler ile kaydedilen ilerlemeler, küresel ekonomi ve ticaret için gerekli temel yapıyı oluştururken; bu uzantıda şekil alan ve değişen hukuki ve politik sistemler ile bir ağ topluluğu varlık göstermeye başlamıştır (Castells, 2000: 20-21). Bu da kapitalist işleyiş tarzının mevcudiyeti ve devamlılığı adına bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Kapitalizmin sorunsuz ya da minimize edilmiş sorunlarla ilerlemesi için politikanın, ortaya konan veya dönüştürülen politikanın küreselleşme hızını ve düzeyini desteklemesi gerekirdi. Bu ise zor olan bir şey değildi. Küreselleşme teorisi, politik olanı çok kolay kabul eder ve benimser; neo-liberalizmin güçlü nüfuzu sonucu oluş(turul)muş açık rekabet, piyasa egemenleri, liberalleştirilmiş finans ve serbest ticaret ve benzeri parametreleri bu ön kabulün çıplak gözle görülür sonuçlarıdır (Kiely, 2005).

Küreselleşmeye dair tanımlar yapılırken özellikle birkaç önemli noktanın üzerinde durulur. Soğuk savaşın, dünyadaki iki kutuplu yapının sona ermesiyle başlayan süreci tanımlamak üzere küreselleşme kavramı anahtar bir kavram haline gelir (Özgöker ve Doğan, 2019: 42-43). Bir kavramı tanımlamanın, tahayyülünü kolaylaştırmanın ve biçimini yaratmanın en iyi yollarından biri ne olduğunun tartışılması kadar ne olmadığının da tartışılmasıdır. Dilin, doğal bir anlama hareketi üzerine değil de, işaretlerin ve temsillerin tersine döndürülebilir ve çözümlenebilir ilişkilere dayandığını söyleyen Foucault' nun bu düşüncesinden hareketle (2015: 166) küreselleşmenin ne olmadığına da değinmek imgelerin arka planını görmemizi sağlayacaktır. Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin, ulus ötesi yapıların ve şirketlerin etkisi ile birlikte güçlerinin azaldığı ve rollerinin dönüştüğünü görmek bittabi mümkündür. Fakat bu, devletin ortadan kalktığı şeklinde bir düşünceye yol açmadan, bizleri küreselleşme bağlamında devlet üzerine düşünmeye teşvik etmelidir (Clark, 2001: 523). Doğu Bloku' nun yıkılması ve soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte başlayan sürecin tanımlanmasında küreselleşme, dünya çapında sermaye ile gelişen ve hız kazanan iletişime çokça atıf bulunmaktadır, insan hayatı üzerindeki etkileri hakkında olumlu ve olumsuz yönleri açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Yoğun tartışmaların öznesi olan küreselleşme, insan hayatına birçok farklı açıdan etki etmiş ve etmeye devam etmektedir. Örneğin bazı tartışmaların odağında küreselleşme olgusunun insan yaşam biçimini dönüştürdüğü, refah seviyesini arttırdığı ve standartları yukarı çektiğine dair yorumlar yer alırken, bazılarında toplumları yabancılaşmaya sürüklediği, hiçbir sınır tanımadığı ve devlet egemenliğini aşındırıp zedelediği yönünde olumsuz yorumlar tartışmanın merkezini oluşturmaktadır (Sunay, 2003). Birbirinden farklı yönlere değinen ve eleştiri boyutunu bakış açılarının ve duruş noktalarının değişkenliğinin belirlediği bu tartışmaların ortak bir noktası, küreselleşmenin toplumları ve kültürleri etkilediği ve etkileyeceği gerçeğidir. Örneğin bu noktada, medyanın küreselleşen etkisine dikkat çeken Giddens, kitlelerin gelişmelerden ve toplumsal hareketliliklerden haberdar edilmesi noktasında medyanın güçlü rolüne değiniyor ve küresel dünyada yerel bir köyün sakinlerinin güncel olaylara yüz yıl önceki bir başbakandan, bir devlet yetkilisinden daha çok hâkim olduğunu ifade ediyor (1996: 77). Mekânsal olarak birbirinden uzak olan bireylerin, haber gibi bilgi kaynaklarının ortak varış noktalarının olması ve para piyasaları gibi doğrudan ve eşzamanlı olarak müdahale edilebilen araçlara erişim ağı içerisinde yer almaları küreselleşmenin getirileri arasında sayılmaktadır (1996: 77). İnsan yaşamına dair önemli gelişmelerden, toplumsal olaylardan haberdar olmanın, bilgiye ucuz, kolay yollardan erişebiliyor olmanın ve

daha birçok gelişmeden geri kalmama şansının getirdiği mutluluk da bu getiriler arasında sayılmaktadır.

Küreselleşme üzerine yapılan konuşmaların çoğunun odaklandığı nokta, dünyanın çeşitli yerlerinde gözle görülür bir şekilde yükselen çeşitli etnik milliyetçiliklerde sergilendiği gibi, geniş-ölçekli olanları da dahil olmak üzere, genel olarak yerelliği bastıran bir süreç olduğunu varsayma eğiliminden beslenmektedir (Featherson vd., 1997: 26). Tabi ki yerel olanın küresel olan ile karşılaştırıldığı, küresel olan genel-geçer olma yolunda hızla yol alırken, yerelin küresel olan için istisna halini almaya başladığı bir durumda global olanın ve globalleşebilenin gücünden ve nüfuzundan söz edilmesi normal bir hal almaktadır. Lakin yerel olanın, istisna halinde de olsa varlığını idame ettirdiği ve yok olmadığı gerçeği kulak ardı edilmemelidir. Küreselleşme bu yüzden; mal ve hizmetlerde, teknolojide ve yatırımda, insan kaynaklarında ve bilgi akışında, ulus/sınır ötesi ticaretin uluslararasılaşmayı günlük yaşama entegre ettiği, serbest piyasalaşmayı arttırdığı; ulusal dünya ekonomilerinin uluslararasılaşarak, kültürlerin dönüşerek ve geçişkenlik kazanarak bağımlılık kazandığı gerçekleri üzerinden tanımlanan ve böylece ağırlık kazanan bir olgu biçimine bürünmektedir (Peterson Institute for International Economics, 2017). İnsanlık asırlar boyunca hareket alanını genişletmek ve hareket kabiliyetini arttırmak için büyük çabalar ortaya koydu, icatlar ve keşifler ile tarihi zenginleştirdiği gibi yaşamsal kolaylıklar sağladı. Fakat bunun zirvesini gördüğü zaman dilimi 1990'lardı ve bu soğuk savaşın sonra ermesi ile birlikte hiç olmadığı kadar hız kazandı. Bu hızla, ticaret ve kültürü de önüne katarak dönüştürmeye başladı.

Ulus ötesi ve sınır ötesi hareket kabiliyeti arttıkça ve yaşam zenginleştikçe modern günlük yaşamın vazgeçilmez bir kavramı haline gelmeye de başlayan küresel yaşam, böylece hem faal alanda hem de sözel alanda egemen olmaya başladı. Fakat bütün egemenlik ilişkileri hem şiddete hem rızaya bağlıdır (Savran, 2009). Yerel olanın, küresel olanı kabul etmeme, içselleştirmeme gibi bir tavrı olsa da zaman zaman sunulan yaşamsal kolaylıklar ve standartların yükseltilmesi şansını geri tepmek, reddetmek insan için zorlayıcı bir durum olmaktadır. Bu yüzden burada sözü edilen şiddet kavramı, ilgili bağlamda mecazi bir ifadeye sahip olmakla birlikte küresel olanın kapsayıcılığı ve vadettiği olanaklardan caymanın getirdiği zorlayıcılığa atıfta bulunmaktadır. Bunları kabullenen coğrafya insanının, küresel olana öncesinde sahip olduğu önyargı ile küresele ait olanı zamanla içselleştirmesiyle sonradan duyduğu arzu da insanın küreselleşme ile veya küresel olan ile yaşadığı paradoksu ortaya koymaktadır. Tıpkı küresel dünyada maliyetlerin düşmesi ile birlikte erişimin ve erişilebilirliğin kolay olması ve bunun uzantısında insanlar arasında baş gösteren inanılmaz tüketim çılgınlığı ve doyumsuz güdülerle tüketme alışkanlığının insan hayatında etkin bir role oturması gibi. (Baygül, 2020). Bu yüzden aynı düzlemde hem avantajlarını hem dezavantajlarını görebileceğimiz bir kavram olan küreselleşme kendi paradoksunu da yaratmaktadır.

Ulus devletlerin, küresel sermaye oluşumuna ve küresel bir piyasa yaratılmasına verdiği destek apaçık bir gerçektir. Tarihsel sürece baktığımızda, küreselleşme özellikle ulus devletlerin gücünü elinden almış, yeni bir güç unsuru haline gelmiş olsa da buna en büyük desteği yine küresel piyasaya ve ticarete olanak tanınmasıyla, devletler vermiştir. Küresel bir ekonomiden söz ediliyorsa bugün, bu yalnızca yerel koşullara gelişen bir sonuç olmanın

ötesinde, bunun devletin aktif rolünden beslenen yapısal ortaklığın başarısından beslendiği de hesaba katılmalıdır (Özgöker ve Doğan, 2019: 43-45). Yani bu düzlemde, küreselleşmenin özü ve küreselleşme süreci, devletin temelini sarsan bir unsurdur. Egemen olanın hem şiddet içerdiği hem de arzulanan olduğu paradoksu üzerinden, ulus devlet için mevcut rakip ve potansiyel bir tehdit olan küreselleşmeden yine devlet faydalanmakta, istekleri ve beklentileri de devam etmektedir. Devletlerin güçlerinin ortağı kıldıkları küreselleşmeden beklentileri ve bu doğrultudaki talepleri ile bunları teşvik ve destek noktasında içine girdikleri rol, küreselleşme bağlamında ve küreselleşmeye rağmen yine de devletlerin piyasada önemli faktörler olduğunu öte yandan kanıtlayan bir gösterge olarak kabul edilmelidir (World Economic Outlook October 2007: Globalization and Inequality. 2007: 136-138). Bu sebeptir ki devlet yapısı, küreselleşme ile kurduğu ilişkiden kaçamazken onunla ilişki kurma yolunda yeni fonksiyonlar yüklenmiştir. Kısır devlet anlayışından farklı olarak, bu süreçte ortaya çıkan yeni devlet tanımları, örneğin ulus devlet, küreselleşme ile devlet kavramlarının birbirine eklemlenme ihtiyacından doğan, karşılıklı bağımlılık ve oluşturunuculuk ifade eden gelişmelerden yaratılmıştır (Shaw, 2008).

Toplumsal hayatın hemen hemen bütün alanlarını yeni işlevler, roller ve çeşitli fonksiyonlar yüklenerek etkileyen bir süreç olarak küreselleşme yaşam, ticaret ve piyasayı dönüştürdüğü gibi düşünsel tarzlara, kavramsal ve teorik çerçevelere ulaşmış, dönüşümü başlatmıştır. Devletler üstü bir mesele olarak küreselleşme, devleti zaman zaman değiştirmesinin zaman zaman da dönüştürmesinin etkisiyle, devletin varlığı ve yönetim biçimi ile ilişkili temel kavramlardan demokrasi kavramını çeşitli yönlerden etkilemiş ve onu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yeniden biçimlendirmiştir (Sunay, 2003). Demokrasinin ulusal hukukta ve uluslararası mecralarda edindiği yeni biçimler ve yüklendiği roller küreselleşmenin anlaşılması açısından detaylı incelenmelidir.

Topluluklar ve örgütler, yaşamın devamlılığı için gerekli olan üretim alanı ve üretim faaliyetleri çizgisinde var olur ve bunun sürdürülebildiği koşullarda varlıklarını devam ettirebilirler. Bu var olma serüveninde topluluk veya toplumdaki paydaşlık ve paslaşma örüntüsünde sınıfların rolleri ve konumları üretilen değerler ile oransal açıdan örtüşür. Bu örtüşmenin getirdiği ve aynı zamanda gerektirdiği güç ise yine bu sınıfsal roller ve konumlarla eşdeğerdir. Güç varlığı ve esasında sürdürülebilirliğin olası bir sonucu olan güç dengesi, içerisinde varlık bulduğu toplumun düzenini belirleyen unsur olur. Toplumsal düzen içerisinde sınıfların konumları ile toplumsal paylaşımdaki konumlarının kurumsallaştığı nokta demokrasiyle yakından ilişkilidir (www.tmmob.org.tr, 1998).

Güç dengesi kavramının ne kadar dürüst bir söylem olduğu bir yana, güçlü olanın iktidarı elinde tuttuğu bu noktada demokrasi söylemleri egemen olan güçler tarafından geliştirilir. Egemen güçler demokrasi kavramını tanımlarken, genellikle eşitlik, özgürlük ve halkların egemenliği gibi formel özelliklerle özdeşleşmiş içeriklere sahip imgelerden oldukça yoğun bir şekilde söz ederler (www.tmmob.org.tr, 1998). Ne var ki, bu kavramlar da toplumsal yaşamın sosyal ve ekonomik boyutundan ayrı tutulamaz. Zira demokrasi her şeyden evvel siyasal bir düzenin temsilidir (www.tmmob.org.tr, 1998). Zihindeki karmaşık örüntüleri basit imgelerle ifade edebilmek üzere kullanılan kelimelerin (Foucault, 2015), toplumsal yaşamın faaliyet

alanlarının tanımlanması sırasında dikkatli kullanılması ve gerçekliği sınırlamaktan uzak tutulması gerekir.

Her demokrasi anlayışının, toplumun siyasi düzeninin bir şekli olarak özü itibarı ile üretimin hükmü altında olduğu gerçeği dikkate değerdir (www.tmmob.org.tr, 1998). Son tahlilde, demokrasi kavramının üretim ilişkileri üzerinden inşa edilen bir çerçevede tanımlandığı ve rollerinin bu bağlamdan ayrı olmadığı söylenebilir. Küreselleşen dünyada sivil toplumun işlevleri-rolleri değişmiş, hareket alanı için bazı çerçeveler çizilmiş, kısacası sivil toplum yeni bir kimlik edinmiştir. Bu kimliğin önemli parçalarını incelemek çalışmamıza katkı sağlayacaktır.

2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Bileşenleri

Sivil toplum kuruluşlarının biçim ve içeriğini etkileyen ve belirleyen birçok öge bulunurken, sivil toplum kuruluşlarının işlevleri de bunlardan biri ve meselenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Sivil toplum kavramının modernizm ve post modernizm ile birlikte hızlı değişimler yaşaması, yeni özellikler kazanması, çok yönlü bir alana tekabül etmesi gibi sonuçlar işlevlerini de tartışmaya açmış, gelişmesinin de önünü açmıştır. Bugün sivil toplum tanımlarında olduğu gibi sivil toplum kuruluşlarının işlevleri üzerine de çeşitli tartışmalar görmektediriz. Bu tartışmaların sivil toplumun bir özne veya araç olarak toplumsal gaye ve amaçlar uğrunda ne derece iş gördüğü, nasıl işlerlik kazandığı ve bu minvalde iş görme becerisi uzantısında ihtiyaca ne kadar cevap verdiği sorularına bir cevap aramaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Aslında sivil toplumun işlevleri üzerine gerçekleştirilen tartışmalarda, olandan ziyade olması gerekenin çerçevesinin çizildiğini görmek daha mümkündür. Nitekim bütün işlevsellik tanımlarına, içerdiği niteliklere bakıldığında ideal olana, hedeflenen noktaya götürecek adımlara, maksimum fayda sağlayacağına inanılan özelliklere vurgu yapılır. Sivil toplum kuruluşları temel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde en temel işlevinin sosyal ihtiyaçlara cevap vermek üzere edindiği görev bilincine ve hedeflere dayandığı anlaşılabacaktır (Sutton & Arnove, 2004).

Sivil toplum kuruluşlarının önemli işlevlerinden biri siyasal işlevdir. Piyasa düzensizlikleri, işsizlik ve krizlerden en fazla etkilenen toplumun alt ve orta sınıflarına karşı sivil toplum kuruluşlarının daha faal oldukları açıktır (Kesgin, 2011: 67). Bu bağlamda; bireyin kişisel ve ekonomik çıkarlarını, grup veya toplulukların yararını, aynı toplumsal sınıfa ait olanların, aynı/benzer meslek elemanlarının oluşturduğu birliklerin ortak menfaatlerini elde etme ve/veya bunun için gereken ortak çabayı gösterme ve tüm bu süreç doğrultusunda devlet iktidarını etkileme amaçlı faaliyetlerde bulunma gibi etkinlikler sivil toplum kuruluşlarının siyasal işlevinin birer parçası kabul edilmelidir (Karataş, 2008: 35). Sivil toplum kuruluşlarının en önemli işlevi sayılan siyasal işlev, devlet ve iktidar karşısında bireyi ve bireyin haklarını koruma odaklı işlemektedir. Bireyleri otoritenin baskısına karşı korumak, despotizme karşı bireye bir güvence oluşturmak, siyasal duyarlılığı arttırmak, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelişini temsil eden farklı düşüncelerin dile getirilmesini ve rasyonel bir zemine oturmasını sağlamak, böylece sayısal üstünlüğüne bakılmaksızın çeşitli grupların mevcut sisteme yabancılaşmasını önlemek odaklı hareket edilmesinin önünü açan bir sivil toplum işlevidir (Usta, 2006: 40). Baskın ve çoğunlukta olanın azınlıkta olanı

yabancılaştırmayan, yalnız bırakmayan aktif sivil toplumsal bir işleyişte ifade özgürlüğü herkese ve her kesime ulaşmış olacağından siyasal açıdan da bir istikrar sağlanmasına katkıda bulunmuş olacaktır. Usta' ya göre sivil toplumun siyasal işlevlerini yasama ve yürütme alanına etkileri, siyasi partileri etkilemeleri ve kamuoyunu etkilemeleri üzerinden değerlendirmek gerekir (2006: 41).

Erözden'in ifade ettiği şekliyle sivil toplum kuruluşlarının hem ulusal hem de uluslararası düzlemde üstlendiği birkaç belli başlı işlevden söz etmek mümkündür: kamuoyu oluşturmak, çoğulculuk kültürünün yerleşmesini sağlamak, devlete ve pazar ekonomisine karşı koruyucu tampon görevi üstlenmek (1998: 15-16). Bu işlevler, demokratik bir düzende demokratik işleyişin varlığı ile üstlenilebilecek işlevler kabul edilmektedir. Ancak bunun dışında henüz demokratik bir düzlemde söz edilemeyecek durumlarda veya herhangi bir toplumsal kriz döneminde işlevlerin farklılık gösterdiği durumlarda sivil toplumun yapıcılık merkezli üstlendiği bazı işlevlerden ayrıca söz etmek gerekir. Demokrasiye geçiş süreçlerinde, sivil toplum kuruluşlarının karşısına çıkan en önemli sorun, yasal ve idari yapıların oluşturulması sürecine katılma durumuna bağlı olarak gelişir (1998: 16). Öte taraftan, demokrasiye geçiş süreçlerinde sivil toplum kuruluşları projeler ile ilgili yürütme, kaynak yaratma veya kaynak bulma süreçleriyle hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabileceği gibi yetişmiş insan kaynağı yaratma sorumluluğunu da yüklenerek katılımcı ve çoğulcu yapısıyla bu sorumluluğun gereklerini sağladığında toplumsal düzeyde bir işlev daha üstlenecektir (1998: 17). Sivil toplum kuruluşlarının kriz bölgelerinde yüklendikleri işlevler ise daha çok krizi yumuşatmak ve krize neden olan durumları mümkün olduğu takdirde ortadan kaldırmak, minimize etmek veya yeni krizlere sebebiyet verecek durumları engellemektir. Bu tür durumlarda öncelikli amaç bölgedeki sivil halkın aciliyet içeren temel ihtiyaçlarını politik koşulları veya bölgesel değişimleri arka plana atarak karşılamaktır, acil ihtiyaçların karşılanması ile birlikte kriz anlarında politik kararlara etki etmek üzere resmi organlara baskı yapmak suretiyle çatışan taraflar arasında arabulucuk rolü üstlenmek ve politik havayı yumuşatmak, kriz durumunun olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla uluslararası organları harekete geçirmek gibi kritik işlevlerden söz edilebilir (1998: 18). Sezik'in de ifadelerinde gördüğümüz üzere kuruluş amacı ve faaliyetleri bazında değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşlarının yeri geldiğinde vatandaşın haklarını korumak amacıyla yönetim üzerinde baskı kurma işlevi gördüğü de bilinmektedir (2019: 119-122). Demokrasinin varlığı için mücadele veya politik havayı yumuşatma çabaları da baskı kurma işlevi dâhilinde değerlendirilebilir.

Kriz durumu ve/veya demokratik zeminin uygunluğu koşullarından bağımsız bir şekilde, sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği işlevler hizmet alanlarına göre de değişiklik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı kamusal bir ihtiyacı karşılama doğrultusunda kamu hizmeti sunma rolü ile işlev kazanırken, bazıları da özel ilgi veya özel ihtiyaçları karşılama rolünü benimsemektedirler (Karataş, 2008: 37-38). Buradaki ayrımı belirleyen etmen, ihtiyaçların öncelik sırasına göre belirlenmesi ve bu ihtiyaçların hitap ettiği kitlenin büyüklüğünün de hesaba katılmasıdır. Konu temelinde, gelişen yaklaşımlar dışında bir de post modern dünyaya ve bu dünyanın hızına ulaşmak üzere değişim ve dönüşümün sağlanmasını gerektiren işlevlerden de söz etmek gerekir (Karataş, 2008: 35-36). Sivil toplum algısını ve sivil toplum kuruluşlarının güncel kimliğini güncel olaylara yaklaştırmak, ihtiyaçların

tanımlanması ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik aranan çözümlerin güçlü olması için günceli yakalama gayreti işlevlerin hızını, kapasitesini ve nüfuzunu maksimize etmek üzere atılmış önemli adımlardandır. Kamusal otoritelerin eleştirisini gerçekleştirmek, otoriteyi toplumsal çoğunluk ve katılım düzeyi uzantısındaki ihtiyaçlar çizgisinde yönlendirmek ve toplumsal dengenin oluşması, sürdürülür kılınması için işbirlikleri yapmak doğrultusunda edinilen roller siyasal işlevin parçalarındandır. Toplumsal yaşamın niteliğini arttırarak, sosyal, ekonomik, doğal yaşam gibi yaşamın her alanına içkin konularda toplumsal bilincin oluşmasının ve gelişmesinin önünü açmak, katılımı sağlayan ve işlevselliği arttıran birer önemli parçadır. Toplumun hükümet, yönetim karşısında yalnızca yönetilen bir kitleyi oluşturmaktan öte, bilgi ve gelişim farkındalığına sahip, eleştirme ve yönetime eleştirel argümanlarla katkı sağlama potansiyelini barındıran ve bunu düşünsel reflekslerle tepkisellik oluşturarak gerektiğinde kullanan bir kitle olduğunu göstermek amacıyla sivil toplum; eleştirelilik noktasında yol gösterici, aracı, aktivist işlevler de edinmektedir.

Toplumsal motivasyonun artırılması ile geniş kitlelere ulaşarak, yönetimin/hükümetin yetersiz olduğu veya iktidardan kalan bir boşluğun bulunduğu noktalarda toplumsal gelişimin yaratılması adına hizmetlerin toplumsal düzleme aktarılması da katılımcılık uzantısında sağlanan işlevselliğe hizmet etmektedir. Sivil toplumun yasallık işlevinde en çok kullanılan yöntemlerden ve iktidara baskı yapmanın en etkili yollarından biri lobiciliktir. Kamu politikalarının kamunun lehi yönünde değiştirilmesi ve oluşturulması için siyasi aktörler karşısında bir özne olarak duran sivil toplum kuruluşları, lobicilik yoluyla yaptığı baskı neticesinde güçlü bir işlev daha edinmektedir. Aynı zamanda Bovard' ın belirttiği şekliyle lobicilik, bireylerin veya küçük grupların çıkarlarını savunmaktan çıkıp kamu ihtiyaçlarını savunan, toplum yararına çalışan bir olgu haline gelmiş ve sivil toplum kuruluşlarını temsil eden bir kitle yarattığı için de ekonomik, dinsel, bölgesel alanlarda çalışan sivil toplumun savunuculuk işlevini üstlenmesinde önemli bir araç olarak faaliyet göstermektedir (Bovard, 2003).

Betil (2010: 21-22) ise, sivil toplum kuruluşlarının girişimci işlevine vurgu yaparken, sivil toplumun güçlenmesini, demokrasi kültürüne ve farklılıklara saygının gelişimine paralel görür, bireylerin sosyal haklarla ilgili farkındalık kazanarak kişisel hakların korunmasında sorumluluk ve inisiyatif almasının girişimci kimlikle kolaylaşacağını ifade eder. Sivil anlayışın geliştiği toplumlarda toplumsal duyarlılığın attığı, katılımcı demokrasi uygulamalarının etkinleştiği ve yaygınlaştığı gözlemlenirken, toplumsal bir yanlış düzeltmek veya eksikliği gidermek ya da toplum yararına olan bir gayeyi yerine getirmek amacıyla geliştirilen uygulamaların 'toplumların insani özelliklerinin bütünü' ne hizmet ettiği görülmeli ve toplumsal tarih bağlamında, toplumu daha vasıflı bir noktaya taşımak için 'sosyal sermayenin gelişimi' ne duyulan ihtiyaca kulak verilmelidir (Betil, 2010: 22-24). Sivil toplumun güçlenebilmesi, sosyal sermayenin gücüyle ve toplumsal sorunlara çözüm arayan sosyal girişimcilerin varlığıyla mümkün olabilecektir (2010: 24). Sosyal girişimlerin sosyal demokrasiden ayrı düşünülemeyeceği de ifade edilmelidir.

Sivil toplum için sosyal demokrasinin varlığı önemli bir koşuldur ki ikisi de aynı amaca hizmet eder. Sosyal demokrasinin inşası yolunda sivil toplumu önemli bir aşama olarak göreceğ olursak, sivil toplumun burada önemli bir işlevinin daha ortaya çıktığını anlarız.

Sosyal demokrasinin eşit ve özgür bireylerden oluşan bir toplum kurma amacı, minimum devlet anlayışını, maksimum eşitliği ve özgürlüğü gerektirmektedir; bu da neo liberal dönemin serbest ticaret ve piyasa, ulus ötesi hareketlilikler ve sınırların geçişkenliği gibi özellikleri desteklemektedir (Akat, 1991). Sivil toplumun sosyal demokrasi hareketinin neo liberal post modern dönemde işlerlik kazanarak önemli bir işlev haline gelmesi hesaba katılması gereken bir parametredir. Sosyal demokrasi çok yönlü bir yapıya işaret etmekte, demokrasinin devletin tekelinden alınıp sivil toplumun eline geçmesini, sivil olanın siyasal alana etki etmesini gerekli kılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının, sivil toplum alanını ilgilendiren konularda bilgi toplayıp araştırma yapmaları, araştırmalarını rasyonel düzlemde bir araya getirip yasa tasarıları hazırlamaları ve bu aşamalarda devlete teknik bilgi sağlamaları gibi roller siyasal işleve ve sosyal demokrasiye atfedilebilir (Usta, 2006: 42). Bu aşamada demokrasinin gelişmesi noktasında sivil toplumun aldığı görev sivil toplum adına olduğu kadar devlet adına önemlidir. Zira demokratik olmayan sivil toplum, daha doğru bir ifadeyle devlet denetiminden bağımsız bir sivil toplum, sosyal demokrasiyi inşa edemeyeceği veya geliştiremeyeceği için devletin de merkezi noktadan demokratikleşmesi beklenemez. Bu yüzden sivil toplum bireysel ve kısmi çıkarların, irrasyonel zeminde oluşturulan demokrasiye karşın gönüllü birlikteliklerle ortak iyiliklerin yaratılması, iyi olma haline katkıda bulunulması yönünde ortak hareket edebilme alanı yaratma gibi temel ilkelere sahip olarak yola çıkmalıdır ve merkezi bir yönetimin sosyal demokrasinin gelişiminin önüne çıkardığı engellere karşı koyacak güce sahip işlevsel bir sivil toplum varlık göstermelidir (Karataş, 2008).

Son tahlilde sivil toplum, tarihsel akışında gördüğümüz gibi çeşitli olaylardan ve düşünce tarzlarından beslenerek harmanlanmış bir olgu. Günümüzde de coğrafyadan, yönetim biçiminden, eğitim seviyesinden, siyasal katılım oranından ve daha çeşitli kaynaklardan beslenen sivil toplumun işlevleri değişmekte ve hitap ettiği toplumsal sorunsalların kabında eritilmektedir. Haliyle genel geçer işlevlerden veya faydalardan söz etmek pek mümkün olmasa da birkaç kaba başlık ile sınıflandırmak verimli olacaktır. Sivil toplum; bireysel işlevler, kültürel işlevler, siyasal işlevler ve toplumsal işlevler olmak üzere dört başlıkla sınırlandırılabilir. Sivil toplum kuruluşları çoğulcu yapı içerisinde bireyin bireysel kimliğini tanıyarak, zihinsel ve duygusal açıdan kendini yetiştirmesini sağlamanın yanı sıra bireye sorumluluk almayı öğretir ve böylece bireyin yöneticilik veya aktivistlik gibi roller edinmesinin önünü açarak yeni yöntemlere, fikirlere başvurması ve yaratıcılığını ortaya çıkarması için uygun ortamı geliştirir. Bireysel işlev ile birlikte bireye nitelikli kişisel hareket alanı yaratırken aynı zamanda toplum, topluluk veya grup ile beraber hareket sistemlerini de öğrettiği, bunu geliştirme fırsatı verdiği için ortak bir kültür edinme fırsatı sunmakta ve böylece kültürel işlev ile sivil toplum bir görevini daha yerine getirebilmektedir.

Siyasal duyarlılık yaratma, duyarlılığın sosyal yaşamda bir karşılık bulması adına sosyal siyasal bir bilinç aşılama ile yönetsel-eleştirel rolleri sivil toplum içinde eriterek, iktidar karşısı bir duruş ile sergileme bu aşamada siyasal işlevin kısa bir özeti olarak dile getirilebilir. Son olarak da devletin toplumsal hayatın her alanı ile meşgul olamaması, meşgul olsa dahi bunun niteliğinin, verimliliğinin ve etkinliğinin sorgulandığı bir durumda yerel yönetimlerin avantajlarına sahip olan sivil toplum kuruluşları, uzmanlığına sahip oldukları bu spesifik alanlarda topluma bilgi sunma, toplumsal bir zihinsel açıklık yaratma rolleri ile toplumsal

işlevlerini verimli bir biçimde hayata geçirebilmekte ve siyasal alana nüfuz etme aşamasında kullanabilmektedirler.

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri ile bileşenlerini birbirinden ayırmak pek mümkün değildir. Zira çoğulculuk, katılımcılık, demokratik dayanaklar gibi özellikler hem işlevlerin temelini tesis etmekte hem de sivil toplum kuruluşlarının bileşenlerinin de bir parçasını oluşturmaktadır. Temel özelliklerini ve bileşenlerini tarihsel sürecinde ele aldığımız için bu kısımda daha çok sivil toplum kuruluşlarının kuruluş itibarıyla sahip olduğu bileşenleri kısa kısa tartışacağız.

Sivil toplum kuruluşları, toplumsal alanda faaliyet gösterirken kurumsal açıdan bir kimlik edinir ve faaliyetlerini bunun üzerinden yürütürler. Bu aşamada nasıl bir kimlikle hareket ettikleri, hareket alanlarını çizerken neye dikkat ettikleri ve tabi ki temsil ettikleri ya da ulaşmayı düşündükleri kitleyi nasıl temsil ettikleri ve bu konuda ne kadar yetkin, ne kadar samimi oldukları meselesi dışarıdan en çok dikkat edilen hususlar arasındadır. Bu yüzden sivil toplum kuruluşlarının kurumsal itibarlarını dayamak zorunda oldukları ve aslında hareketlerinin merkez noktasını oluşturması gereken birkaç bileşenden söz etmek gerekir. Fombrun & Foss (2001)'un sınıflandırmasından hareketle biz de bu bileşenleri duygusal çekicilik, hizmet kalitesi, finansal performans, vizyon ve liderlik, çalışma ortamı ve sosyal sorumluluk şeklinde inceleyeceğiz.

Duygusal çekicilik bileşeni bağlamında, sivil toplum kuruluşlarının dış etmenler tarafından takdir edilmesi, saygı görmesi ve faaliyetlerinin desteklenmesi sonucu sivil toplum kuruluşlarına duyulan güven artar, gönüllü sadakat bağlamında liyakat ve çalışmaların niteliği de nitelikli noktaya evrilecek fırsata sahip olur (Aksoy, 2018: 69-70).

Hizmet kalitesi bileşeni üzerinden değerlendirildiğinde, sivil toplum kuruluşlarının topluma hizmet götürmek amacıyla varlık bulduğu gerçeğinden hareketle, hizmet kalitesi temel bir amaç olmalı ve bunun için çalışma alanlarında toplumsal sorunlara yaklaşım biçiminin önemi üzerinde durulmalıdır. Sorunlar, sorunları çözümleme şekli ve en uygun çözümü bulma gayreti sivil topluma götürülecek hizmetlerin niteliği, kalitesi ve işlevselliği açısından önemli bir durak olacaktır.

Sivil toplum kuruluşları için en başta bir ihtiyaç olan kaynak bulma ya da kaynak yaratma sürecidir. Aslında birçok sivil toplum kuruluşunun donörlerin destekleri ve bağışlarla faaliyetlerine devam edebildikleri göz önünde bulundurulduğunda finansal performans bileşeninin, sivil toplum kuruluşları için hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılabacaktır. İtibar sahibi sivil toplum kuruluşlarının güçlü finansal kaynaklara ulaşmakta daha başarılı oldukları, bu yüzden faaliyet alanlarını genişletip faaliyetlerinin kalitesini arttırma şansına sahip oldukları gerçeği ile birlikte finansal açıdan güçlendikçe diğer bileşenleri de daha iyi bir noktaya taşıdıkları ve bu doğrultuda sivil alanda başarıyı yakalama avantajına sahip oldukları gerçeği kayda değerdir (Aksoy, 2018: 70).

Sivil toplum kuruluşlarının önünü aydınlatan, bir sonraki adım için motivasyon sağlayan ama aynı zamanda gerçeklikten koparılmamış, koşulları, fırsatları, tehditleri ve zayıf yönleri ile sivil ortamı ve siyasi durumu okuyarak geliştirilmiş bir vizyona sahip olmaları ve bunu

korumaları gerekir. Vizyon ve liderlik bileşeninde; liderlik vasfı için kuruluşun vizyonunu taşıyabilecek güçte, karşıdakini ve yanındakini inandırma ve hedef için güç verme potansiyeline sahip bir liderin varlığı şart olmaktadır.

Çalışma ortamı bileşeninde sivil toplum kuruluşu çalışanlarının performansını etkileyen iş ortamı başta olmak üzere, emeğin karşılığı olarak ücret tatminini sağlamak, çalışanlara kendilerini değerli hissettirmek, kişisel gelişimlerine fırsat vermek hatta buna öncülük etmek, çalışılan uzmanlık alanı ile ilgili eğitimler vermek, sağlıklı iletişimi geliştirmek, sosyal hakların bütünlüğünü sağlamak gibi konular yer almaktadır. Bu öğelerin bir arada bulunduğu durumlarda işlevsellik ve verim artacak, kuruluşun sivil topluma sağlayacağı fayda ileri bir noktaya çekilecektir.

Son bileşen olan sosyal sorumluluk zaten herhangi bir kurum ya da kuruluşa ait olamayacak kadar her bireyin benimsemesi gereken ve bu doğrultuda kişisel hayatında yer vermesi gereken bir konu, bir bilinç meselesidir. Bu yüzden bireylerin, herhangi bir grubu ya da kitleyi temsil ettiğini iddia eden bir kuruma/kuruluşa karşı bu konuya dikkat etmesi ve sosyal alana dair sorunsallarla ilgili bir sorumluluk edinmesidir. Kaldı ki sivil savunuculuk fikri ile yola çıkan sivil toplum kuruluşlarının sivil alana ait sorunlara dair çözüm üretme atılımıyla hareket ettiği hesaba katıldığında, sosyal sorumluluk bilincine sahip çıkması gereken ilk mecra sivil toplum olmalıdır. Bunun için sivil toplum kuruluşları politika üretmeli, yoksulluğun azaltılması için programlar düzenlemeli, eğitim ve sağlık alanlarında daha iyisini hedefleyerek topluma öncülük etmeli, çevrenin korunması için ve toplumsal refahın sağlanması/daha iyi bir noktaya çekilmesi için sorun çözümlemeleri yaparak çözümler üretmelidir (Oktay, 2018: 72). Ancak bu şekilde sosyal sorumluluk bilinci ile hareket edilmiş ve gerekenler yerine getirilmiş olur.

Tüm bu bileşenlerin faaliyete sağlıklı bir şekilde ve bir bütün halinde geçebilmesi için şeffaflığa dikkat eden, ilkelerinden ödün vermeyen, kişisel ve toplumsal değerleri göz ardı etmeyen, topluma ve birlikte çalıştığı kurumlara/kuruluşlara her daim hesap verebilecek noktada olan, sivili savunmayı ve korumayı elden bırakmayan, yönetimde katılıma ve katılımcılığa önem verdiği kadar özerkliğe ve düşüncelerin esnekliğine, açıklığa fırsat verebilen bir sivil toplum anlayışına olan ihtiyaç günümüz dünyasında her geçen gün artmaktadır (2018: 72-73). Bu bileşenlerin yer aldığı bir sivil toplum anlayışı yönetimlere, iktidarlara örnek olacak aynı zamanda sivil topluma da ihtiyaç duyduğu bilinci ve özveriye aşlamakta zorlanmayacaktır.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri ve Kuramları

Toplumsal sistemlerin işleyişlerinde hükümete ya da devlete ait olmayan her hareket, her faaliyet sivil toplum alanına girer. Bu hareketlilikler ve faaliyetler, bir örgütlenme bağlamında şekillendiğinde bunları sivil toplum kuruluşu kategorisinde değerlendirebiliriz, kritiğini yapabiliriz. Bunlar ekonomi, yoksulluk veya tüm toplumu ilgilendiren makro sorunlara dair olabileceği gibi sosyal aktiviteler, kültür-sanat veya rekreasyon etkinlikleri ya da doğa ile ilgili sportif organizasyonlar merkezli olabilir. Sivil toplum kuruluşları bu aşamada işleyiş farklılıklarından dolayı bazı noktalarda ayrılmaktadır. Yapısal açıdan ortaya çıkan bu farklılıklar işlevleri ve bileşenleri de yönlendirdiği için kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Sivil toplum kuruluşu denince zihinde şekillenen ilk tüzel kişilikler dernek ve vakıflar olmaktadır fakat birbirinden farklı özelliklere sahip olan bu iki tüzel kişilik zaman zaman karıştırılsa da en ayırt edici hususun derneğin kişiler merkezli vakfın ise mal topluluğu odaklı olduğu unutulmamalıdır (Baran, 1). Sivil toplum kuruluşlarının önemli ayağını oluşturan derneklerin geçmişi de sanayileşme ile birlikte gelen haksızlıklar sirkülasyonu içinde kendine yer bularak savunuculuk rolü ile etkin olmaya başlamıştır. Dernekler, yardımlaşma ve dayanışma örgütleri, kültür ve sanat örgütlerini kapsar. Dernekler, maddi kazanç fikrine sahip olmadan, toplumsal bir gösterim edinen, toplumun dış duvarına yakın duran kitlelerle ilgili çalışmalarda bulunan bir sivil toplum kuruluşu örneğidir. Dernekler bu yüzden benzer görüşleri paylaşan insanların bir araya gelerek ortaya bir varlık koyma çabasının ve bunu birlikte gerçekleştirme sürecinin ürünü olan bir örgütlenme biçimidir (Usta, 2006: 47). Dernek kurmak veya derneklere üye olmak, her bireyin temel bir hakkı olarak kabul görmektedir. Modern sivil toplum kapsamındaki dernek anlayışına göre, ortak gayeler etrafında resmi olarak örgütlenmiş insan topluluğu olan dernekler, ekonomiden siyasete, kültürden sanata her alanı kapsayabilir. Günümüzde çok sık karşılaştığımız ve bu çalışmanın da temelini oluşturan dernekler, çalışmalarını özellikle dezavantajlı kesimlerin yanında ve dezavantajlı kitlelerle beraber yürütmekte, toplumsal standartlara erişmeleri için toplumsal öğeler arasındaki eşitsizliği mümkün olduğu kadar azaltmaya, etkilerini hafifletmeye çalışmaktadır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi vakıfların en ayırt edici özelliği mal topluluğuna dayalı olması ve bu malların vakfın amacı doğrultusunda kullanılabilmesidir. Vakıfların da hukuki tüzel kişiliğe sahip olduğunu fakat kuruluş biçimi, nitelikleri, çalışma stili ve dayanakları itibarıyla derneklerden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Derneklerin bir tüzük ile kurulabilirken vakıfların resmi bir senet ya da ölüme bağlı bir vasiyetname ile kurulabildiğini (Usta, 2006: 47) göz önünde bulundurduğumuzda; derneklerin modern dünyanın bir ürünü, vakıfların ise geçmişten bugüne aktarılan geleneksel bir toplumsal dayanışma biçimi olduğu gerçeği belirecektir. Vakıfların geçmişten günümüze birçok alanda toplumsal konularla ilgilendiği ve yardımlaşma ağında önemli bir görev üstlendiği de bilinmektedir. Bu konuya Osmanlı Döneminde sivil toplum kısmında ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Sendika kavramı ilk defa İngiltere’ de işçilerin genel çıkarlarını korumak amacıyla işçiler tarafından kurulup geliştirilen dostluk örgütlerinin ortak eylemlerini ifade etmek üzere kullanılmıştır (Tokol, 2015: 80). Sanayileşmenin getirdiği başka birçok toplumsal değişimle birlikte, bir süre sonra bu örgütlere sendika odaları adı verilmiş ve sendika kavramı günümüzdeki anlamını 1939 yılında kazanmıştır (2015: 80). Sendika kavramı ilk defa işçi örgütlenmeleri için kullanılmışsa da şu an bazı ülkelerde işveren örgütlülüğünü kapsadığı için sendika denince akla yalnızca işçilerin örgütlülüğü gelmemektedir. İngiltere, ABD, Almanya gibi ülkelerde yalnızca işçi örgütlerini ifade eden kavram; Fransa, Türkiye gibi ülkelerde işçinin yanında işveren örgütlerini de kapsamaktadır (2015: 80). Sendikalar, üyelerinin çalışma koşullarını, haklarını ve yaşamsal fonksiyon standartlarını daha iyi bir noktaya çekmek amacıyla hareket eder ve genellikle işyeri düzeyinde ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışır ya da ortaya çıkmadan engellemeye gayret gösterir, bunu ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan sosyopolitik alanlarda etkin hareket alanı yaratarak başarmaya çalışır

(Usta, 2006: 48-49). Sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdikleri bu faaliyetleri birkaç önemli kuram ışığında okumak, sivil toplumu daha iyi anlama noktasında kolaylık sağlayacaktır.

Çoğulcu sivil toplum kuramı, sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanlarındaki dayanakları ve pratikleri açısından önemli olmakla birlikte, işlevselliğe ve vizyona da atıf yapmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında, toplumsal kaos ve krizlerle gündeme gelen hak ve hukuk terimleri ile demokrasi kavramının bir ürünü olan çoğulculuk, sivil toplum olgusunun ve hareket alanının başat unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çoğulcu sivil toplum kuramı da kaçınılmaz bir yol gösterici olarak karşılanmalıdır. Çoğulcu anlayışa hizmet etmeyen bir çalışma biçiminin toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğini söylemek mümkün olmayacağı gibi bu anlayışın benimsenme ile kalmaması gerektiği, eşitlik ve özgürlük merkezli ilişkilerin kurulması, devlete de bu görevin yüklenmesi sivil toplum kuruluşlarına ait toplumsal bir rol olarak görülmelidir (Ertugay, 2015). Kendi içinde bunu sağlayarak, dışarıda da bunun sağlanması için çaba sarf ederek, özerk ve çoğulcu ilerleyen bir sivil toplum anlayışı, merkezi otoriteyi minimize edebilir ve o zaman toplumu, sivil ve sivilite ait olanı öne çıkarır. Bu kurama göre, ulus devlet anlayışında yer alan doğrudan demokrasi anlayışı yerine, temsili demokrasi sağlanmalı ve sosyal hak ve özgürlüklere ilişkin çalışmalar sivil toplum tarafından gerçekleştirilerek devlet müdahalesi en aza indirilmelidir (Usta, 2015: 24). Temsili demokraside güç halktan, çoğunluğun kanaatinden alınır ve sivil toplum kendini bu yoğunluk üzerine inşa eder. Temsili demokrasiyi yüklenme rolü üstelenen sivil toplum anlayışında, devlet dışında güçlü bir mekanizma olarak görülen sivil toplum, gücünü sivil halktan almalıdır. Bu kuramda devlet tarafsız, objektif bir karakterdir. Devlet, toplum hakkında temel kararların verilmesine müdahildir, ama sivil toplum bu karar alma süreçlerine aktif olarak katılarak devleti etkiler ve devleti denetlemeye dönük faaliyet gösterir (Berber, 2017: 187).

Bir başka kuram olan asgari devletçi sivil toplum anlayışı; klasik liberalizme koşturarak neo liberal sisteme dair çok fazla özellik taşımakta, devletin toplumsal alana müdahalesinin ve etkisinin minimuma indirilmesi gerektiğini savunarak sivil toplumun müzakere ve pazarlık gibi mekanizmalar aracılığıyla karar alma süreçlerinde etkin rol oynamasını, devletin karar alma süreçlerinden olabildiğince dışlanmasını, karar alma süreçlerinin sivil toplumun iç dinamikleri tarafından yürütülmesini önerir (Berber, 2017: 187). Çoğulcu sivil toplum kuramında olduğundan farklı olarak bu kuram devleti denetleme mekanizması üzerinden değil, devleti sınırlama mekanizması üzerinden yaratılır. Hayek' in aktardığı şekliyle asgari sivil toplum anlayışı üç temel varsayıma dayanır: baskı gruplarını kullanmayan bir hükümetin varlığı, sivil toplumdan yana bir yasama gücü ve güçlü, evrensel normlarla hareket eden bağımsız bir yargı oluşumu (Usta, 2015: 26). Bu öğelerin sivil topluma ait olduğu senaryoda devlet asgariye indirilir ve sivil toplum güçlü kılınır.

Bir diğer kuram olan katılımcı sivil toplum kuruluşu kuramı oluşumunda diğer iki kuramdan farklı olarak, neo-Marksist sol akımın etkili olduğunu görmekteyiz. Devleti denetleme, yönlendirme veya devleti dışlayarak asgariye indirme mekanizmalarından farklı bir biçimde bu kuramda, devletin sivilleştirilmesini ve böylece devletin ortadan kalkarak toplumun kendi halinde işlemlerini esas alır (Usta, 2016: 26). Sivil toplum ile siyasal toplum arasında açılan

aranın kapanmasını amaç edinen bu kuramda, siyasetin mahalle komiteleri ve halk meclisleri gibi mikro ölçekli yapılanmalarla sivil toplum ve devlet diyalektiğini çözümlemesi gerekir (Berber, 2017: 187). Bu aranın kapatılması ve söz konusu çözümlemenin gerçekleşmesi için bu iki mekanizma arasında uzlaşının gelişmesi gerekmektedir.

2.3. Küreselleşen Dünya ve Göç Hareketliliği

Günümüz kapitalizminin en önemli sorunları 1970’lerde başlayan dönüşümün ve küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan refah devleti sisteminin ne kadar korunacağına dair sorular ve sosyal politika alanındaki sorunsallara ilişkindir (Buğra ve Keyder, 2015: 7). Sosyal politika, devletin küreselleşme ve uluslararası sermaye karşısında ne kadar direnebileceğine ilişkin sorularla dolu hale gelmişken, küreselleşme özellikle zengin ülke devletlerinin yerleşmiş sosyal güvenlik programlarının sürdürülebilirlik kapasitesini tartar, tehdit eder duruma geçmiştir (2015: 7). Sosyal politikanın benimsenmeye başladığı ilk zamanlarda toplumsal çarklar cömertçe dönüyor, herkesin sosyal açıdan güvenli bir konumda bulunmasını sağlıyordu. Fakat özellikle son yirmi yılda refah devletinin uzun zaman benimseyip sürdürdüğü bu politik kazanımlar krize girmiş, bu garantilerin devam ettirilemeyeceği devletler tarafından dile getirilmeye başlanmış, esneklik uygulamaları ile yük olarak görülen bu harcamalardan yavaş yavaş çekilmek istenmiştir (2015: 7-8). Sözünü ettiğimiz son yirmi yıl içerisinde, söz konusu sosyal refah devletleri bu anlamda içsel mücadelelerini verirken, aynı zamanda üçüncü dünya ülkeleri vatandaşları cazibe merkezleri ya da bulundukları bölgeden kaçmak için bir seçenek olarak gördükleri bu ülkelere, daha iyi bir yaşam gayesiyle göç ederek yeni ve yoğun bir politik alan yaratmışlardır.

Bunu biraz daha açık hale getirmek için geçmiş yılların liberalleştiren küreselleşmenin istenmeyen küresel sosyal sonuçları olan; hem ülke içinde hem ülkeler arasında eşitsizlik ve yoksulluğun artması, toplumların işsizlik ve suç gibi sosyal risklere karşı savunmasız bırakılması ve bireylerin, grupların, bölgelerin veya ülkelerin küreselleşmenin nimetlerinden faydalanma şansının düşmesi, bu nimetlerden dışlanma ihtimalinin artması ve benzeri durumları görmek gerekir (Deacon, 2015: 102). Bu küresel sonuçlarda gördüğümüz net ayrım, bir tarafın kazanan bir tarafın kaybeden durumda olmasına dairdir. Zira uluslararası pazarda bütçe açığı veren ülkelerin kaybetmesinin başka büyük güç unsurlarına güç katması gibi bir örnekte görülen ilişki, küresel dünyanın her alanında ve bölgesinde görünürlük kazanan bir prototiptir. Deacon, bu süreci ve toplumsal sonuçlarını iki farklı açıdan değerlendirmektedir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler üzerinden perspektif geliştirmiştir. Gelişmiş ülkeleri uluslararası düzeyde sosyal politikalar aracılığıyla incelediğimizde;

- küreselleşmenin refah devletlerini birbirleriyle rekabet içine soktuğunu,
- küreselleşmenin sosyal yeniden dağıtım-sosyal düzenleme-sosyal güçlendirme konularını bölgesel ve küresel bir seviyeye taşıdığını,
- küreselleşmenin ulusal ve ulusları aşan sosyal politika konularında küresel aktörlerle küresel söylem yarattığını,
- küreselleşmenin refah sağlayıcılara küresel bir piyasa yarattığını söylemek mümkün hale geldiğini görmekteyiz (2015: 102-105). Büyük dünya güçleri birbirleri ile

girdikleri küresel dünya mücadelesinde daha az güce sahip gelişmekte olan ülkeler için de rolleri çoktan biçmiş oluyorlar. Gelişmekte olan veya yükselen ekonomiler için küreselleşmenin etkilerine baktığımızda ise;

- küreselleşmenin, hükümetlerin eğitim, sağlık ve sosyal koruma sağlama kapasitelerini azaltan ciddi borçlanmalara yol açtığına,
- küreselleşmenin, mülkleri ve standartları ve tehdit ettiğine,
- küreselleşmenin, ülke içi yönetimlerde sosyal politikaları ayrıştırarak ülke içindeki farklı bölgelerde farklı iç refah rejimleri yarattığına,

küreselleşmenin, vergilendirme, düzenleme ve sosyal harcama gibi normal devlet işlevlerinin var olmadığı Afrika ve benzeri bölgelerde formel küresel ekonomiden dışlanmış kesimler oluşturduğuna dair ayrıntıları görürüz (2015: 109-110). Küreselleşmeyi en açık ve öz şekliyle değerlendirebileceğimiz bu tabloda, göç kavramını bu iki kısmın tam orta noktasına yerleştirebiliriz. Gelişmekte olan ülke tabiriyle, ideal bir gelişmişlik noktası yaratan Batı Dünyası, bulunduğu konumu cazibe merkezi haline getirirken; gelişmesini bir türlü tamamlayamayan veya bulunduğu noktadan da geriye giden bir Üçüncü Dünya karşısında üstünlükle konumlanmaktadır. Haliyle bir tarafın yaşam için tehdit unsurlarıyla dolu hale gelmesiyle birlikte itici niteliklere fazlasıyla sahip olması, öte tarafın ise ideal düzen ile oldukça çekici niteliklere sahip olması durumu birleşince, küreselleşmenin hızına yetişmeye çalışırcasına artış gösteren göç hareketliliği daha çok anlam kazanmaktadır. Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'ya ve ABD'ye doğru bir göç hareketliliğinin artarak devam ettiği bilinmektedir (Nas, 2018: 87).

2.3.1. Küreselleşen Dünyada Göç Ne İfade Ediyor?

Özellikle 21. yüzyılda göç hareketliliğinin başta göç alan, göç veren ve aynı zamanda geçiş ülkesi olan Türkiye' yi olmak üzere bütün dünyayı yakından ilgilendiren en önemli konulardan olduğunu belirtmek gerekir. Göç, küresel bir sonuç olan ve aynı zamanda küreselleşmeye hız katan bir etmen olarak bütün dünyayı ilgilendirmektedir. Nitekim göç hareketliliğinin yoğun olduğu ülkelerde, siyaset mekanizmasını ve kamu yönetimini çok yakından meşgul eden başta toplumsal ve ekonomik krizler merkezli sorunlar olmak üzere çeşitli birçok olumsuz gelişme ve sorun baş göstermektedir (Eke, 2018: 39).

Sosyal anlamda sorumluluk bilinci ile hareket ettirilen, sosyal sorumluluğa katkı sağlayacak şekilde kullanılan bir küreselleşme süreci elzem görülmektedir. Bu konu spekülative sermaye akışlarının denetlenmesini, genel anlamda dünya ticaretine, özel anlamda ikili ticaretlere toplumsal boyutların zerk edilerek toplumsal işlevler yüklenmesini, ulus aşırı şirketlerin toplumsal açıdan sorumlu yatırım stratejileri benimsemelerini, vergi rekabetini düşürerek küresel seviyeli toplumsal amaçlar için kullanılacak gelirleri arttırmanın bir yolu olarak veri reformlarının gerçekleştirilmesini kapsayan bir süreç olarak tezahür ettirilmelidir (Deacon, 2015: 135). Genel açıdan bakıldığında, bu sürecin sağlıklı yönetilemediği ve destek görmediği, sosyal sorumluluğun yerini sosyal sorumsuzluklara ve sosyal kaygılara bıraktığı anlaşılabılır (2015: 135-147). Uluslararası gelişmelerin temel sosyal ihtiyaçların karşılanmasına odaklanması gerektiği, yoksulluğun azaltılması gerektiği, sorumlu gelişmeye öncülük edecek temel bileşen olan iyi hükümetlerin varlığının gerekliliği gibi söylemlerle

insani karakterli bir küreselleşme sürecine olan ihtiyaç vurgulansa da bunların çözümsüz kaldığı ve sonuçların olumsuz olduğu açıktır (2015: 147). Küreselleşmenin başat unsuru olarak göç kavramı bağlamında incelediğimizde ise göçmenlere yönelik olumlu ve yapıcı politikaların varlığından söz edemeyeceğimiz gerçeği ile karşılaşırız.

Küreselleşme çağının en önemli sorunsallarından biri haline gelen adalet kavramını Miller (2019), Siyaset Felsefesi isimli kitabında detaylı bir şekilde incelemektedir. Adaletin ulus devletlerin ötesinde ne anlama geldiğini sorgular ve adalet kavramını küresel adalet bileşenleri ile düşünmenin mümkünatını irdeler. Eğer adaleti küresel adalet terimleri ile düşünmenin imkânı varsa o halde karşımıza yeni bir sorun çıkmaktadır: Küresel adalette geçerli olan ilkeler, ulusal siyasi topluluklar içerisinde geçerli olanlardan ne derece, hangi temelde farklıdır (Miller, 2019: 141)? Ulus devlet anlayışının birçok çevre tarafından ölü bulunduğunu ifade eden düşünür, bunu iki temel nedene bağlar: göç ve benzeri başka hareketliliklerden ötürü giderek çokkültürlü yapılara evrilen toplumlarda “ortak ulusal kimliklerin” sürdürülmesinin zorluğu gibi topluma içkin “içsel sebepler” ve küresel olana ait itibarın artması, uluslararası organların ve devletlerarası işbirliklerinin artması ile ulus üstü güçlerin ekonomik öğeleri kontrol gücüne zaman ilerledikçe daha fazla sahip olması sonucu gelişen uluslararası bağımlılıklar gibi “dışsal sebepler” (Miller, 2019: 151). Genel olarak kültürel farklılıkların adalet kavramının işleyiş nüanslarına dair bakış açılarına etki ettiğini hesaba katarsak, adaletin kültürel ayrımlıkların yok olmaya yüz tuttuğu günümüz küresel dünyasında ne ifade edeceğine dair algılar da bulanıklaşır (2019: 157). Bu bulanıklığın temeli ise şöyle bir örneğe dayar; biri dinin taşıyıcısı olan ve öteki seküler olan birbirinden farklı iki bireyin toplumsal alanda sahip oldukları temel ihtiyaçlar bağlamında karşılaştırıldığında her iki tarafın da kendisine ait olan ihtiyacı daha acil göreceğini belirtir ve ayrışmanın baş gösterme olasılığına vurgu yapar (2019: 156-157). Küreselleşme çağının en belirgin bileşeni olan göç kavramı (Yazıcı, 2019) bağlamında değerlendirdiğimizde Miller’ in savına göre küresel adalet, eşitlik ve hukuk kavramlarından şu aşamada söz etmenin mümkün olmadığını ve göçmenlerin küresel dünya nimetlerinden olumsuz anlamda paylarına düşeni aldıklarını görmek güç olmayacaktır. Zira küreselleşen dünyada güçlü ülkeler ve güçlü ekonomik ağlar altında ezilmekten kurtulamayan ulus devletlerin ya da daha küçük ölçekli devletlerin ve toplumların da aynı ezilmişliğe maruz kaldığını anlamak da gayet mümkündür (Miller, 2019: 151-158). Bunun etkisiyle eğitim ve iş olanakları açısından bakıldığında, bu sektörlere yön veren güç unsurlarının da yine eğitim amacıyla öğrenci göçü aldığı, hizmet sektörüne ya da sanayi alanına istihdam etmek üzere yoğun işçi göçü aldığı da bilinmektedir (Malkoç, 2018: 140).

Modern dünyada toplumsal yapıların temel değişim dinamiğinin merkezinde göç olduğunu ifade eden Yazıcı (2019: 71)’ya göre, göç hem terk edilen hem tercih edilip gidilen ülkeler için iktisadi, idari, sosyal ve benzeri pek çok alana etkisi ile demografik ve sosyolojik bir değişim etkisi yaratmaktadır. Aynı zamanda yer değiştirme hareketiyle bir topluma giren nüfus kümesinin ya hâkim kültürle bütünleşmesi, ya kültürel farklılıklarını sürdürmesi ya da zaman içinde önemsizleşmesi gibi sonuçları olduğunu ifade etmektedir (2019: 72). Bu sonuçların da dünya çapında bir yandan göç verirken öte yandan göç alan birçok ülke olduğu hesaba katılarak değerlendirildiği noktada, göç ve küreselleşme arasında gelişen organik bağ ortaya çıkacaktır. Ulaşımın ve iletişimin oldukça kolay ve mümkün hale geldiği küresel

dünyada göç yeni bir boyut kazanmış ve küreselleşmeden aldığı hızla küreselleşmeye aynı zamanda ilişkilerin kolaylaşması ile daha uygun zeminler yaratmıştır. Göçün toplumsal gelişme, değişim ve dönüşümlerle olan bağı, kültürel ve coğrafi olarak izole kişiler arasında temas ve iletişimin gerçekleşmesi, davranış örüntülerinin değiş-tokuş edilmesi, yeni fikirlerini oluşturularak kültürün zenginleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına dairdir (Fichter; akt. Yazıcı, 2019: 73).

Göç ve küreselleşmenin ülkeler arası ilişkilerin temeli olan ekonomi, politika ve kültürel değerlerle yakından ilişkilienmeler sağladığı gerçeğinin yanı sıra; küreselleşmenin yeni tanımlamalarında büyük bir yere sahip olması gereken uluslararası göç, çağdaş dünyadan ve küresel gelişmelerden ayrı görülemez ve küresel entegrasyona yönelik güçlü baskı nedeniyle büyüyen hacmi göz ardı edilemezdir (Castles & Miller, 2008: 64). Castles & Miller tarafından sınırlar arasında yaşayan ulus aşırı topluluklar olarak tanımlanan göçmenler; küreselleşmenin, taşıma ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sembolü kabul edilebilir. Ulus devletin doğasına büyük oranda etki edecek süreçleri yaratan politik öneme sahip göçmenler, öteki tanımı ve göç öncesi kültürel semboller ile uygulamaları merkeze alan etnik kimliğin üzerinde etkili olduğu kendilik tanımının bir bileşiminden oluşturdukları biçimlerle bulundukları topluma yeni bir boyut katmaktadır (2008: 64-65). Zira bugün dünya üzerindeki hiçbir ülkenin tekil ya da homojen bir kültürel yapıya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir (Nas, 2018: 89). Bu anlamda küreselleşmeyi devletin altını oyan bir unsur olan görmek yanlış olmayacaktır (Özgöker ve Doğan, 2019: 44).

Göçün genelde sebep-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirilmesine karşın, göçü bir süreç olarak ele almak küreselleşme çerçevesinde daha anlamlı olacaktır. Bir süreç olarak tezahür eden göç hareketi, göç alıp veren ülkeler başta olmak üzere toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen bir değişim dinamiğine sahiptir (Nas, 2018: 87). Dolayısıyla göç süreci boyunca siyasal ve sosyal bir gelişme olarak göçmen bireyin ya da kitlenin, toplumla bütünleşmesi toplumsal dinamiği yaratmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte toplumlar ve devletlerarasındaki sınırlar son derece esnek ve geçirgen olmasına rağmen, göç ve göçmenlerin devletler için birer tehdit unsuru haline gelmeye başlaması ve başta ekonomik, siyasi ve sosyal düzenlerini sarsacağına dair risklerle beraber, hükümetler göçmenlere karşı sınırlarını günden güne daha da katı hale getirmektedir (Nas, 2018: 92). Bu şekilde yasal olmayan düzensiz göçler, kontrol altına alınarak ekonomik ve sosyal dengeler korunmaya çalışılmaktadır.

2.4. Sivil Toplum Kavramının Türkiye'deki Gelişimi ve Tarihsel Bağlam

Bu bölümde sivil toplum tarihinin Türkiye coğrafyasındaki kapsamına değineceğiz. Bugün Türkiye bağlamında bir sivil toplum anlayışı değerlendirmesi yaptığımızda, Türkiye'yi hem kendi geçmişiyle hem Batı örneği ile ayrıca değerlendirmek günümüz anlayışına mühim katkılar sağlayacak mahiyette görülmelidir. Zira Osmanlı'dan kalan bir miras olarak vakıflar sistemi gibi sistemler toplumsal sorumluluğa verilen kıymete vurgu yaparken olumlu bir eleştiri sağlamakta fakat özerklik veya demokratiklik gibi kavramların arka planda bırakılması ile merkezi yönetimin güçlü tutulması fakat demokratik bir sivil toplum varlığına engel olunması ile de olumsuz eleştirilere yol açmaktadır. Çaha'nın da ifade ettiği üzere; Osmanlı'

daki siyasal kültürden sivil toplumun önünü açması beklenemezdi, zira Türkler tarihleri boyunca toplum olarak devlete karşı organik bağlar besleyerek solidarist doktrinleri kabul etmişlerdir (1994: 85). İslamiyet kimliği ile birleşen Türk kimliğinin, muhalif olana bakışının tarihsel bağlamda sertleştiğini tespit ile paralel olarak Türk tarihinde, hiçbir zaman Batı Avrupa tarihinde gördüğümüz gibi siyasal, kültürel, ideolojik muhalefet olgularının kurumlaşması ile karşılaşamamıştır (1994: 85). Demokratik siyasal kültür ile geleneksel siyasal kültür çıktılarının bir sonucu olarak yapılan bu mukayeselerde, Osmanlı’ nın geçirdiği modernleşme ve Batılılaşma gibi süreçleri ışığında gelişen demokratik ya da anti demokratik atılımları incelemek ve Osmanlı’daki sivil toplumun muallakta kalan varlığını okumak faydalı olacaktır. Ardından Osmanlı’dan aldığı miraslarla ya da benimsediği yeniliklerle Türkiye’deki sivil toplum varlığı incelenecek ve tartışılacaktır.

2.4.1. Osmanlı’da Sivil Toplum

Osmanlı’ da devlet otoritesinin oluşturduğu “merkez” ile halk kesiminin oluşturduğu “çevre” arasında aracı kurumları görmek pek mümkün olmamakla beraber, merkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve Batı Avrupa’ daki şekliyle mülkiyet haklarına sahip herhangi sivil toplum unsuru varlık bulamamış ve hatta desteğini nispeten halkın sahip olduğu kültür ve değerden alan bir devlet olarak Osmanlı, toplum ile sözleşme veya uzlaşma esasına göre değil, daha yoğun bir şekilde topluma baskın gelme esasına dayalı bir ilişki sistemi geliştirmiştir (Çaha, 1994: 83). Osmanlı özellikle 16. yüzyıla kadar geçen zaman dilimi boyunca, toplum ile devletin birliğine dayalı, toplum ile devletin iç içe geçtiği siyasal bir yapı ile işlemiştir. Toplumun yaşamsal alanını, beklentilerini ve önceliklerini belirleyen devlet, kendisini yaratıcının yeryüzündeki gölgesi olarak tanıtıyor ve böylece Batı Avrupa gibi özerk şehirlerden, mülkiyet haklarından ve belli bir ayrıcalığa ve öneme sahip sosyal sınıfların varlığından mahrum bir biçimde, yaşamın her alanı devlet kontrolü altında bulunuyordu (1994: 83). Bu durumdan aslında sivil toplumun Osmanlı’ da gelişmemesinin önündeki temel engellerden biri olarak önceliğin bireye değil kolektiviteye verildiğini anlamak zor olmaz, zira bireycilik Osmanlı’ da sapıklıkla özdeşleştirilerek değersiz kılınmış ve devlet-ulus-millet birimlerine karşı şaşırtıcı bir duyarlılık seviyesi gelişmiştir (Çaha, 1994: 87). Topluma ait her tür beklenti, istek ya da ideal yaşam standartları ile herhangi bir konudaki olası tercihler devlet elinde bulunmaktaydı. Batı Avrupa’ daki şekliyle bir sivil toplumdan bahsetmek için ise, sosyal sınıfların varlığına ve en başta ekonomik faaliyetler olmak üzere her tür toplumsal faaliyete devlet dışı bir örgütlenme alanı bırakılmış olması gerekirdi (Kırmızı, 2014: 26).

Osmanlı’da aile, meslek kuruluşları ve vakıflar devlet yerine sosyal refah alanında önemli roller olarak toplumsal sorumluluk alanında faaliyet göstermiş ve özellikle vakıflar bu süreci sürdürülür kılmıştır (Kesgin, 2012: 63). Meslek kuruluşları zor durumda kalan üyelerinin ihtiyaçlarını karşılarken, vakıflar muhtaç insanların ihtiyaçlarına odaklanarak temel hizmetler sunmuşlardır (2012: 63). Temelinde yatan hayır yapma isteği, insanlık ve yurt sevgisi düşüncelerine ek olarak hukuki tanım olarak vakıf; kişinin taşınır veya taşınmaz olduğuna bakılmaksızın sahip olduğu mallarını kendi rıza ve isteğiyle ve hayır yapma gayesiyle mülkiyetinden çıkarıp topluma mal etmesi, toplumun hizmetine sunmasıdır (Çelik ve Karakaya, 2020: 239). Osmanlı’yı toplumsal yapısı nedeniyle ve günümüzde hem merkezi

yönetimin hem yerel yönetimlerin sorumluluğunda olan sosyal ihtiyaçlara vakıflar yolu ile cevap vermiş olmasından ötürü vakıflar medeniyeti olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Kültür çeşitliliğinin hem mirasçısı hem de taşıyıcısı olan Osmanlı, kendisinden önceki dönemlerden aldığı kaynaklar ve uygulamaların yanı sıra kendine özgü bir oluşumla bütünü de sağlayarak; kurulan vakıfların amaçlarının dul kadınlara bakılmasından düşkünlere yardıma, korumasız kalan çocukların korunmasından kimsesiz cenazelerin defnedilmesine kadar sosyal alanda ortaya çıkan her tür ihtiyaca vakıflar yolu ile cevap vermiştir (2020: 240).

Osmanlı toplumsal yapısında, devlet ile toplum arasında sivil toplum unsurları niteliğinde sayılabilecek bu kuruluşlar, sivil topluma örtük potansiyele sahip bir şekilde varlık göstermiş ve özellikle hayri nitelik çıkışlı olan ve sosyo-ekonomik kuruluş niteliğine sahip olan vakıflar, toplumsal yapı içerisinde önemli ekonomik sorumluluklar sergilemiştir (Bayhan, 2002: 10). Vakıfların serbest ekonomi ve yerinden yönetim anlayışlarına göre değerlendirildiğinde, devletin gücüne bağlı olarak hizmet skalası genişleyip daralan bir sektör olduğu için, vakıfların günümüz adlandırmasıyla üçüncü sektör adını alabileceği ve kamu ya da özel alan dışında konumlandırılabilmesi anlaşılabileceği anlaşılabileceği (Buluş, 2009: 26). Buluş, örgütlülük, özerklik ve özel alanlar üzerinden incelenmesi gerekliliğinden hareketle, vakıfların da bu niteliklere sahip olduğunu ve böylece sivil toplum kuruluşları niteliğinde görülebileceğini ifade eder (2009: 26). Fakat incelediğimiz birçok kaynak uzantısında da görebildiğimiz üzere Osmanlı’ da özerk bir sivil toplum alanından bahsetmek merkezi yönetimin oldukça güçlü olduğu bu devlette söz konusu olamamakta ve sivil toplumun bütüncül anlayışına aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Weber’in betimlediği şekliyle patrimonyal bir devlet olan Osmanlı’ da temel amaç mevcut değerleri korumaktır, nitekim mevcut devlet kurumları ve değerleri korunursa sultanın otoritesi ve gelirleri korunacak ve böylece din-devlet işlevlerinin birbiri ile iç içe geçtiği bu yönetim anlayışında, toplumsal düzen din üzerinden kurulacak, sapkınlık olarak nitelendirilen sivil toplum ve bireycilik kavramları da güçsüzleştirilerek merkezi yönetimin gücüne güç katılmış olacaktır (Biber, 2009: 36). “Mülk Allah’a aittir.” yaklaşımıyla İslam’a uygun adaleti sağlamaya çalışan devlet, bireylerin veya devlete ait olmayan grupların ekonomik ve siyasal güç elde etmesine karşı çıkarak merkezi yönetim gücünü sağlama almıştır (2009: 36-37).

Son tahlilde, Osmanlı siyasal kültürünün hem tarihten alınan öğretilerin geleneksel yapısı hem gelişen dini bakış açısının devlet işleri ile arasında bir ayrım bulunmaması hem de bireycilik ya da otonomluk gibi sivil toplumun varlığını teşkil eden unsurların devlete yani dine karşı gelme aracı ve sapkınlık sonucu olarak görülmesi ve benzeri sebeplerden ötürü sivil toplum anlayışı aile kuruluşları ve vakıflardan öteye geçememiştir. Muhakkak ki, otoriteler ve monarşik rejimlere karşı toplumun kendi mekanizmasını yaratabileceği tek alan olan sivil toplum, siyasal kültür ile sağlanır ve toplumların tarihsel kurumsal özgünlüğünü ortaya çıkaran unsurun söz konusu siyasal kültür olduğu düşünülürse, Batı Avrupa toplumlarının bugün sahip oldukları demokrasilerinin, sağlam sivil toplum-devlet ilişkilerine dayanan kurumlaşmalara ve bunun arka planında duran güçlü siyasal kültür gerçeği ile karşılaşılabilecektir (Çaha, 1994: 88). Bununla birlikte Osmanlı’ dan miras kalan geleneksel siyasal kültürün sonucu olarak güçsüz ve cılız bir sivil toplum anlayışının günümüz Türkiye’ sinde bizi karşılıyor olması tuhaf kaçmamalıdır.

2.4.2. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Sivil Toplum

Osmanlı'nın gerileme ve çökme süreçlerinin yaşandığı 17. ve 18. yüzyılla birlikte devletin uzun zamandır daha güçlü kılmak üzere hareket ettiği merkezi hâkimiyet yitirmeye başlanmış, devlet ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmış ve haliyle toplumda bir güvensizlik ve çöküş süreci de baş göstermeye başlamıştır. Geleneksel yönetim anlayışı, sarsılmaz merkezi yönetim biçimi ve kendini dış dünyanın gelişmelerine kapatmasıyla bu buhranları kaçınılmaz hale getiren söz konusu devlet sistemi 19. yüzyılda birtakım değişikliklere gitmeye karar vererek reformlara imza atmıştır (Aksoy, 2018: 35). 19. yüzyıl ile birlikte toplum yapısında önemli değişikliklere yol açan söz konusu reformlarla yabancı yatırımlar artırılmaya çalışılmış, özelleşmelere gidilmiş, orta sınıfın teşebbüsleri sağlanmaya çalışılmış ve böylece Osmanlı tarihinde daha önce benzeri görülmemiş derin dönüşümlere kapı aralanmıştır (Öter, 2019: 62).

Kamu sorumluluğunda bulunan her ihtiyacın vakıflar yoluyla karşılanması süreci 19. yüzyılda etkisini hissettiren Batılılaşma ve toplumsal ihtiyaçların vakıflar aracılığıyla karşılandığı, bir nevi yerel yönetim anlayışına tekabül eden bu sistemin merkezileşmesi ile sekteye uğramıştır. Kurulmuş her vakfın bulunduğu bölgenin neredeyse bütün toplumsal ihtiyaçlarına cevap verdiği uzun bir süreçten sonra, değişen dünya düzeni ve siyaset anlayışı ile Osmanlı'nın son dönemleri olacak dönemde Osmanlı'daki vakıf sistemi işleyişine etki etmesi de kaçınılmaz olmuştur. Ülkedeki ekonomik ve toplumsal krizin bir sonucu olarak vakıfların büyük çoğunluğu hizmet verememiş, işleyişlerine devam edememişlerdir. Bu yıllarda devlet tarafından merkezi yönetim devreye girmiş, vakıfların o zamana kadar üstlendikleri fakat artık sunamadıkları önemli hizmetleri topluma hizmet olarak merkezi yönetim sunmaya başlamıştır (Kesgin, 2012: 63). Özellikle II. Abdülhamid döneminde, toplum sağlığı, çocuklara yönelik hizmetler, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanında daha birçok merkezi uygulama devlet tarafından gerçekleştirilmiştir (2012: 63-64).

Söz konusu yenilik girişimleri uzantısında gerçekleştirilen reformlar toplumun talebi uzantısında oluşturulmamış, aksine Osmanlı'da hâkim olan Batı karşısındaki yenilgi fikri ile gelenen yeni konumun bir sonucu olmuştur (Yıldız, 2004: 61). Parla'dan aktardığı şekliyle Yıldız da bu dönem hareketliliklerine, Osmanlı'nın Batı karşısındaki kaybını ancak Batı ile özdeşleşmeyi amaçlayarak ve bu amaç doğrultusunda adımlar atarak en aza indirmeye çalıştığı şeklinde yorum getirir (2004: 61). Ordudan yönetime, eğitimden ekonomiye birçok alanda yapılan reformlarla birlikte sivil toplum alanı için de bazı dönüşümsel adımlar söz konusu olmuştur. Sivil toplum anlayışını da yakından etkileyen söz konusu reformlar, ilk defa çağdaş bir sivil toplum alanı için gereken ön koşulları barındırmakla beraber siyasal alanın da çerçevesini çizer olmuştur (2004: 61). Zamanla farklı bir şekil alan bu süreç, hukuksal alanda ortaya çıkan anayasal sistemin oluşturulması ile sivil toplum kuruluşları için olumsuz sonuçlara yol açmış ve Senedi İttifak, Gülhane-i Hattı Hümayunu, Islahat Fermanı gibi kararlarla sivil toplumun önüne büyük engeller çıkarılmıştır (Kırmızı, 2014: 28). Güçlü eşraflarla uzlaşmak zorunda kalmasına rağmen, Osmanlı bürokrasisinin geleneği olarak Osmanlı, kimseye gerçek özerklik vermekten yana değildi çünkü miras olarak alınıp aktarılan geleneksel düşünüş ve davranış tarzı bunu gerektirirdi (Mardin, 1992a: 55). Biçimsel açıdan modern ancak işlevsel açıdan geleneksel olan bu yeni mekanizma; gelenekseli kıran ancak

modernliğe direnen bir yapıya bürünür olmuş, patrimonyal yönetim anlayışını modern yapılar içerisine taşıma, bu yapılarla yeniden üretme üzerine çalışan, baskıcı ve kişisel keyfiyete göre şekillenen bir çerçevede işler olmuştur (Cihan ve Doğan, 2015: 24). Biçimsel olarak değişen ama işlevsel olarak aynı kalan bir sistemde, özerkliğe ve çoğulculuğa ihtiyacı olan sivil toplum anlayışının gelişmesi, örgütlülüğün benimsenmesi ve hak savunuculuğunun hayata geçmesi mümkün olamamıştır. Zira Osmanlı’ da sürdürülen vakıflar sisteminin işlevselliğini kaybetmesi ve zayıflamasıyla, son zamanlarında Osmanlı merkezi yönetiminin sosyal yardım ve sosyal hizmet alanındaki çalışmalara el atması ile bu fonksiyonları da merkezileştirmesi aslında sivil toplum için gerekli olan yerel yönetim ve yerinden anlayışın gelişmesi gerekliliği ile taban tabana karşıtlık oluşturmuştur.

Reformların gerçekleştirilmesinin temel motivasyon kaynağı, Osmanlı’ nın mevcut sisteminin barındırdığı sorunlar yerine Batı’ ya yönelim isteği ile açıklanabilirdi (Cihan ve Doğan, 2015: 22). Osmanlı’nın Batı’ ya yüzünü dönmesiyle birlikte merkezi otoritenin modern sistemlere göre eğitilmiş ve yeterli teknik donanıma sahip bir ordu ile desteklenmesi ve teknolojik ve ekonomik kalkınmanın muhakkak hayata geçirilmesi olmak üzere iki yeni düşünce ortaya atılmıştır (2015: 22). Burada temel hedefin devletin güçlendirilmesi motivasyonundan hareketle, bunları hayata geçirmek üzere özellikle 19. yüzyıl boyunca Batı’ dan hukuk, eğitim, siyasal ve idari yönetim ile ilgili çalışmalar sürdüren kurum ve kuruluşların sistemlerinin Osmanlı sistemine entegre edilmesi amaçlanmıştır (2015: 22). Askeri ya da teknik dönüşümlerle kalmayan süreç hukuk ve eğitim sorunsallarını da kendine katarak bütüncül bir sürece evrilmiştir:

“Tanzimat, Türk siyasal tarihinde modernleşme yönünde bir tercihin açıkça belli olmasını temsil etmesi nedeniyle önem taşır. Osmanlı siyasal sisteminde Tanzimat’la birlikte ivme kazanan modernleşme girişimleri iki önemli gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden ilki idari ve askeri alanda girişilen reformlarla zayıflayan merkezi otoritenin yeniden güçlendirilmesi yönündeki reformlardır. Böyle bir gelişme aynı zamanda sivil toplumu denetim altına almayı kolaylaştırıcı rol oynar. İkinci olarak Tanzimat Fermanı’yla başlayan temel hak ve özgürlüklere yazılı anayasal belgelerde yer verilmesi anlayışı Batıdakine benzer sivil toplum öğelerinin de tohumlarını taşımaktaydı. Çünkü çoğulcu toplumun belirleyici özelliği insan haklarının siyasi otorite karşısında belirli teminatlara kavuşması süreci Tanzimat Fermanı’yla beraber başlamıştır. Hakların yazılı belgelerle garanti altına alınması çabaları meşruiyet yönetimine geçmekle beraber anayasanın toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmesini sağlamıştır.”
(Cihan ve Doğan, 2015: 22).

Gellner’in ifadesiyle; geleneksel tarım toplumlarında toplumsal gücün tamamı, gücü kendinde depolayan bir yapıda bulunur ve bu yapı güçlü bir merkezi otoriteyi gerektirir (1995: 87). Esasında Osmanlı’ nın da bu açıklamaya dâhil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira reformlardan sonra bile merkeziyetçiliğin güçlendirilme çabaları da bunu destekler nitelikte

görülmelidir. Özerk ve çoğulcu kimlik üzerinden inşa edilmesi gereken sivil toplum anlayışı, Batı Avrupa örneğinde olduğu gibi özerk ilişkileri ve sınıf mücadelelerinin gerektirdiği şekliyle bir örgütlenme ve devlete karşı devleti denetleyen bir mekanizma işlevi kazanamamış, üstelik devlete daha bağlı/bağımlı bir yapıya bürünmüştür (Çaha, 2000: 69). Sivil toplumdan beklentilerin karşılanmadığı bu ve benzeri durumlarda gerçek bir sivil toplumun varlığından söz etmek güçleşmektedir (Malesevic & Malesevic, 2009).

Reformlar aracılığıyla atılan bu adımlar, kendi içinde hem neden hem sonuçları barındırır olmuştur. Sivil toplumu güçlü kılacak kararların ardından bu gücü tekrar merkezi yönetime aktarmak gayesiyle hayata geçirilen planlardan söz etmek mümkündür. Böylece İslami yönetimlerde görülen ortak bir özellik olarak sivil toplumu destekleyen bir anlayış olan birey kavramı ve bireycilik, geleneksel bir öğreti olarak kolektivizmin arkasına düşmüş ve reformlardan sonra bile Osmanlı'da bu geleneğin devamlılığının sağlanması için, bir yandan Avrupa'ya dönük olan yüz öte yandan onun getirilerini törpülemekle meşgul olmuştur. Bu dönemde yine devlete duyulan saygı ve hürmet, Batı'da olduğu şekliyle toplum-devlet çatışması ve hakların kazanılması süreçlerinden farklı olarak, devlete bir tolerans sistemi geliştirilmesine sebep olmuş, devlete karşı duyulan aşkın duygular birey oluşumunun ve kişisel hak edinimlerinin önüne geçmiştir (Çaha, 1994: 85). Kabul edilmelidir ki Osmanlı toplumun tarihsel özgeçmişi sivil topluma temel teşkil edecek unsurlarla doludur, zira idari açıdan devlete bağımlı bir sivil toplum söz konusu olmasına rağmen toplum içerisinde önemli varlık göstermiş bir alandır (1994: 99). Ancak merkeziyetçi örgütlenme biçimi temelde sivil topluma aykırı bir durum olduğundan, sivil toplumu özerk kılmak yerine devlete bağımlı hale getirmiş ve fonksiyonları açısından devletin taşradaki eli vaziyetinde iş görür olmuştur. Biçim itibariyle zengin bir imaj çiziyor olsa bile temel fonksiyonların varlığı ve iş görme tarzı açısından merkeze bağımlı hareket ediyor olması gerçek bir sivil toplumun yaratılması açısından engeller oluşturmıştır. En nihayetinde, sivil toplumun gelişmesi ve güç kazanması süreci yalpalanmış, genelde başarısız kabul edilmiştir.

2.4.3. Cumhuriyet Döneminde Sivil Toplum

Osmanlı' nın genel vaziyetinde ve son süreçlerinde başarısız kabul edilen sivil toplum, Cumhuriyet Dönemi'nde Batı Avrupa'dakinden farklı şekilde hareketli dönemler geçirerek günümüze ulaşmıştır. Cumhuriyet Dönemi sivil toplum anlayışının temel kırılma noktası 1980 kırılması olsa bile, 1980 öncesi gelişmeleri de kendi içinde iki dönem şeklinde incelemek inişleri-çıkışları anlamak açısından kolaylık sağlayacaktır. Bu dönemin kendi içinde barındırdığı kırılma noktası, tek partili dönemin varlığı süresince ve tek partili yönetim sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak belirlenmektedir.

Cumhuriyet dönemine her ne kadar yeni bir devlet anlayışı ve yeni bir toplum yaratma amacıyla girilmiş olsa bile, özellikle tek partili dönemde Osmanlı'dan tevarüs eden siyasal ve toplumsal kültürün büyük ölçüde devam ettiğini söylemek mümkündür (Abay, 2009: 280). Tek partili yönetim süreci ile birlikte mevcut parti kendisini destekleyen kuruluşlara yardımcı olur ve önünü açarken, öte yandan Osmanlı' nın son dönemlerinden kalan birlikleri, vakıfları ve benzeri kuruluşları kapatarak yasaklar getirmiş, kısıtlayıcı birtakım atılımlar gerçekleştirmiştir (Özkiraz ve Aslanel, 2015: 24-25). Bu anlamda Cumhuriyet' in bu süreçte reformlardan sonra bile merkeziyetçi yaklaşımını sürdüren Osmanlı' nın bir parçası, bir tür

devamı olduğu ve sivil toplumun gelişimine ket vurduğu söylenebilir (Alp ve Adıgüzel, 2019: 43). Sivil toplum kuruluşlarının kapatılması, bu tür örgütlenmelerin gelenekselliğın yeniden harekete geçiricisi ve Cumhuriyet’ in tetikleyicisi olduğu savından hareketle, bazı iç karışıklıklar sebep gösterilerek sivil topluma karşı bazı yasaklar Takrir-i Sükûn ve Hıyanet-i Vataniye kanunları ile yasal zemine oturtulmuştur (2015: 25). Her türlü açıdan çeşitlilik ve zenginlik içeren Osmanlı karma yapısının bu tür yasaklar ve uygulamalarla tek tipleşmesini sağlamak, Osmanlı’ nın geleneksel yapısallığının terk edilip modern ve çağdaş bir ulus devlet yaratmak ve devlet ile toplum ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini tesis etmek üzere atılan adımlar, sivil toplumu derinden etkilemiş ve toplumsal konumunu olumsuz yönde şekillendirmiştir (Erdoğan Tosun, 2001: 257).

Türk Silahlı Kuvvetleri, devletin inşa sürecinin en başından itibaren, ideolojik aygıtların yetersiz gelişiminden kaynaklanan boşluğu doldurmuş, siyasi alanda “İslamiyet” e değil, “laik ve Batılı dünya görüşü” ne dayalı, Türk Ulus Devleti yaratma amacıyla olan Kemalizm’ in pozitif ilerlemeci ideallerini hayata geçirme aşamasında umulan medet olmuştur (Gökmen, 2002: 347). Siyasette kendisine aktif bir rol verilen TSK, Batılılaşma ve modernleşme projelerindeki boşlukları doldururken, toplumsal ve kültürel ilişkiler üzerinde oldukça etkili olmuş, özellikle devletin ilk 25 yılında egemen güç olarak varlığını sürdürmüş, laikliğin başını çektiği birçok yenilik alanında devlete destek çıkarak yeni ve homojen bir Türkiye yaratma çabasına ortak olmuştur (2002: 347). Milliyetçiliğın söz konusu homojenliğin yaratılması noktasında güçlü bir aygıt olarak kullanıldığını göz önünde bulundurursak; devlete, laik bir demokrasiye, güçlü bir ulus devlete ve modern yeni bir yaşama karşı oldukça farklı kitlelerin farklı amaçlar doğrultusunda örgütlenmelerinin neden tehlikeli karşılandığını ve bu tehlikeleri yok etmek için atılan adımların motivasyon kaynağına inebiliriz.

Tek partili dönem adıyla anılan bu dönemde, devlet mekanizması ile parti aygıtı bir bütün olarak görülmüş ve sivil toplum karşısında oldukça güçlenen bu bütün, sivil toplumu denetim altına almakta zorlanmamış, bu tür örgütlenmelerin özerk alanlar yaratmalarına izin vermemenin yanı sıra yapılan hukuki düzenlemelerde de bu kısıtlamaların devam ettirilmesine dikkat etmiş ve yönetimi tamamlayıcı unsurlar yüklenmeleri uzantısında çalışmalar yapmıştır (Özkiraz ve Aslanel, 2015: 26). 1923-1950 yılları arasında tek parti tarafından yönetilen Türkiye’ de, katı yöntemlerle izlenen Batılılaşma politikası ile Batılı değerler doğrultusunda değişimi ve dönüşümü tesis etmek amaçlanmış ve Osmanlı’ dan kalan sivil toplum anlayışı mirası tamamen yok edilmiştir (Zariç, 2018: 311). Fakat bu kısımda gözden kaçırılan hayati bir unsur bulunmaktadır. Modern bir Batı yaratabilen Avrupa, bunu demokrasinin bir parçası, halkın temsiliyeti ve örgütlülüğün bir çıktısı olarak ortak değer üretebilme mekanizmasına sahip sivil toplum öğelerine ve öğretilerine borçludur. Modernleşme ve Batılılaşma sürecinde, toplumda beklenen değişimi yaratmak üzere merkeziyetçi ve pozitivist bir ideoloji benimsenerek sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum yaratma düşüncesi, demokrasinin canlı toplumsal yüzü olan sivil toplum unsurlarını yok etmiş ve üniter bir yapı icra etmiştir (Zariç, 2018: 311). Böylece dönemin modernleştirici anlayışına ters düştüğünü iddia ederek özerk hiçbir örgütlenmeye geçit vermeyen bir yönetim geçmişi karşımıza çıkmaktadır (Abay, 2009: 280).

Kısaca dile getirmek gerekirse, özellikle Cumhuriyet’in ilk yılları iktidara istikrar kazandırmak amacıyla atılan adımlar neticesinde sivil toplum açısından parlak geçmemiş ve

yasakların, kısıtlamaların gündeminde tutulduğu bir alan olmuştur (Özkiraz ve Aslanel, 2015: 25). Bu dönemde izlenen politikaların sivil toplum unsurları açısından, Osmanlı'nın son dönemlerinde izlenen politikalardan ve benimsenen anlayıştan farklılık arz etmediğini belirtmek gerekir. Fakat bu döneme ait siyasal ve toplumsal gelişmeler çok partili hayata zemin hazırlarken sivil toplum için de yeni bir dönemin habercisi olmuştur.

Çok partili sisteme 1950 senesinde geçen Türkiye' de hazırlıklar 1945 yılı ile başlamıştır. İç dinamiklerin yanı sıra dışsal faktörlerin de, özellikle Birleşmiş Milletler Anayasası' nın imzalanması, II. Dünya Savaşı'nda demokrasinin kazanması ve demokrasinin birçok taraflarca kabul görmesi ile bu etmenlere Türkiye'nin de siyasi rejim olarak ayak uydurma zorunluluğu doğmuş ve çok partili siyaset için temeller atılmıştır (Kırılmaz, 2020: 14). Demokrasinin varlığı ve demokrasinin getirilerine ihtiyaç duyan sivil toplum için de söz konusu içsel ve dışsal faktörler olumlu gelişmeler için ön ayak olmuştur. 1950 senesinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile önemli bir dönüm noktası yaşanmış, yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanan halk, tercihini hayata geçirmiş ve devletin merkezden kontrol mekanizması ile yukarıdan aşağıya hiyerarşik şekilde dayatılan reform unsurlarına hayır diyerek serbest pazarın önündeki engelleri kaldırmak için girişimde bulunmuştur (Keyder, 2017: 102). Halkın bu önemli değişimde aldığı rol tarihi açıdan mühim noktalara tekabül etmektedir.

Bu dönem ile birlikte devlet-toplum ilişkileri farklı bir noktaya yönelmiş ve önemli dönüşümler yaşanmıştır. Tek partili dönemde yüksek oranda sekteye uğrayan, darbe alan, var olmasına ve gelişmesine imkân tanınmayan sivil toplum da bu dönemde olumlu anlamda bazı değişimler geçirmiştir. Çok partili sisteme geçiş yılı olan 1950 ile sivil toplum adına önemli bir kırılma noktası kabul edilen 1980 yılları arasında yer alan bu süreçte, siyasetteki önemli değişim rüzgârları toplumsal alana da etki ederek tek partili dönemin temel hedefi olan toplumsal homojenitenin sağlanması gayesinden farklı çeşitliliklere ve farklı dinamiklere kapı aralanmıştır. Fakat tek parti zihniyet ve alışkanlıkları ile yetişmiş elitist bürokratik sınıf yeni döneme uyum sağlamakta zorlandığı için direnç göstermeye başlamış, demokrat kesim ile bürokratik merkez arasında çekişmeler baş göstermiş ve tek partiye göre işleyen siyasal sistem ve alışkanlıklar çoğulcu yapının işlevselliğine ket vurmuştur (Kırılmaz, 2020: 14). Özellikle 1945'ten 1960'a kadar geçen süre zarfı, örgütlenme ve toplu hareket etme yönündeki gelişmeler açısından önemli bir dönem olmuşsa da ilerleyen süreçte üniversiteler, basın, sendikalar, siyasal partiler ve derneklerin kendilerine karşı baskıcı bir yönetim tarzı benimseyen DP' ye karşı bir mücadele ruhuna bürünmüşlerdir (Kırılmaz, 2020: 40).

Çok partili sistem ile birlikte kırsalda yaşayan işçiler ve köylüler, sendikalar ve dernekler aracılığıyla siyasal yaşamın aktörleri arasında yer almaya başlamıştır (Çaha, 2000). Bu dönemin sivil toplum açısından önceki döneme nazaran daha çeşitli ve hareketli olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu sivil toplumun öğretilerinin ve temel ilkelerinin hayata geçirildiği, özerk alan yaratma becerisine sahip bir şekilde eleştirel kimlik oluşturabildiğini düşünmek için yeterli olamaz. Devletten ayrışan ve devlete karşı fikir ve eleştirilere sahip olmadıkları bilinen sivil toplum kuruluşlarının, bu dönemde devlete dönük bir yüze sahip olmaları neticesiyle özerk olamayan ve devlet üzerinde baskı kuramayan güçsüz bir sivil toplum yaratmaları da kaçınılmaz olmuştur (Özkan, 2004: 77-78). Sivil toplumun Batı Avrupa ile olan ilişkisine baktığımızda, sivil toplum gelişmesinin kapitalizmin gelişimiyle paralellik

gösterdiğini ve burjuvazinin bir anlamda sivil özgürlük ve özerklik talepleri ile hak arayışına girilmesinde öncülük eden bir sınıf olduğunu görebiliriz (2004: 79). Türkiye tarihinde ise sivil toplumun gelişmesini sağlayacak bu tür sınıfsal mücadele ve hak arayışlarına tanıklık edememekteyiz. Zira bunun etkilerini de sivil toplumun varlığına ve gelişimine kuşku, korku ve kötü olasılıkların hesaplanması ile bakıldığını gördüğümüzde daha net anlayabiliriz. Ayrıca Batı Avrupa’da toplumsal gelişmelerin bir sonucu olan sivil toplumun, hem Osmanlı tarihinde hem Türkiye tarihinde kimi zaman bazı gelişmelerin kaynağı olarak görülmesi gelişmelerin doğru okunmadığına bir açıklık getirmektedir.

1950-1960 dönemi demokratikleşme açısından ele geçirilmiş büyük bir fırsat olsa bile, bu fırsatın yeterince iyi değerlendirilemediği ileri sürülmüş ve demokratik teamüllere uymayı vaat etmiş olmasına rağmen bu dönem iktidar olan Demokrat Parti’nin; özgürlük, çoğulculuk, çoğunluğun gücü, hem sivil hem siyasi hem de iktisadi açılımlara dair sözlerine sadık kalmadığı, demokratik kurallara uymadığı ve bunları kamu kurumlarına indirgeyemediğine dair gerekçeler bu eleştiriye dayanak kabul edilmiştir (Kırılmaz, 2020: 18). Bu durum sivil toplumun konumunu da yakından ilgilendirmiş, bazı örgütlenmelere izin verilmişse de bunun ideal olan olmadığının da farkında olunmuştur. Demokrat Parti için bu dönemi sonlandıran gelişme ise 27 Mayıs 1960 Darbesi olmuştur. DP’ nin uygulamalarından son derece rahatsız olan askeri bürokrasinin, eski siyasi rolüne geri dönmek ve daha önce sahip olduğu güç mekanizmasını yeniden ele geçirmek üzere gerçekleştirdiği bu darbe, esasında çoğunluğun kararlarına ve halkın seçimlerine bir saygısızlık ve aynı zamanda zaten oturtulamamış demokrasi anlayışına büyük bir ket niteliğinde değerlendirilmiştir. Türkiye tarihinde gelenekselleşen bu bürokratik yönetim anlayışı, halkın seçimlerine yaptığı bu tanımazlıkla Türkiye geleceğine bir miras bırakmıştır. Tıpkı 1950 seçimleri gibi 1960 darbesi ve bunu izleyen ara rejim de Türkiye’de yeni bir politik ortam yaratarak Chp’nin bir kez daha anakronizm olmasına yol açmış ve Chp’yi yeni bir cumhuriyet siyaseti kimliği aramak zorunda bırakmıştır (Ahmad, 2010: 156). Ancak Kuzu’nun deyiimiyle belirtmek gerekir ki, sivil toplum insani ve toplumsal gelişmelerin bir aracı olmadığı gibi tersine önemli bir sonucudur çünkü toplumsal bir özne olarak insanın kendini “birey” hissetmediği durumlarda devlet örgütlenmesinin nesnesi vaziyetinde yaşamını sürdürecektir ve böylece sivilleşme yeterli düzeye ulaşamayacaktır (1992: 364).

Neticede tek partili dönemde gelişme imkânı bulamayan sivil toplum örgütleri, bu dönemde ilk aşamada ilerleme kaydetmiş, sendika, oda, dernek, birlik kuruluşlarında artış yaşanmış, bu dönem varlık gösteren kuruluşların ortak bir özelliği olarak sivil toplum kuruluşları birer muhalefet partisi gibi faaliyet göstererek siyasi partilerle olumlu ya da olumsuz ilişkilenebilir, temsil ettikleri grubun menfaatleri doğrultusunda çalışmak yerine amacının dışına çıkan ve esas gayesini ihmal eden, görmezden gelen ve hatta var oluş gayesiyle çelişen işlevler yüklenmiştir (Kırılmaz, 2020: 40). Bu dönemle beraber sivil toplum ekonomik, kültürel, siyasi alanlar başta olmak üzere birçok alanda ortaya çıkmış, işçi örgütlenmeleri artış göstermiş, demokrasi ve özerklik hayata kısmen de olsa geçmiş olsa bile sayısal açıdan artış gösteren sivil toplum kuruluşları temel referanslarını hâkim devlet düşüncesinden aldıkları için devlete karşı, devletin çıkarına ters düşecek çıkarlara yönelmemişlerdir (Aslan, 2010c: 268). Tek partili dönemden daha demokratik olan ancak kurulmasına izin verdiği sivil toplum kuruluşlarının kısıtlamalarla ve yönlendirmelerle alanını daraltan, demokrasiyi günlük

yaşamla çok da ilişkili kılmayan on yıllık DP dönemi; demokrasiye en büyük ilk zararı veren 1960 darbesiyle sona ermiş ve sivil toplum için olumlu yönde değişimlerin pek de yaşanmayacağı bir döneme yerini vermiştir. Gönüllü üyeliğe dayalı girişimci dernekler 1960 yılında kurulmaya başlamış ve önemli bir artış göstermişse de, 1970’lerde ortaya çıkan sağ-sol kutuplaşmaları ile siyasal partiler sivil toplum kuruluşlarını ele geçirmiş, ordunun 1971 Muhtırası ile ideolojik kamplaşmalardan sivil toplum alanını sorumlu tutması ile sivil toplum kuruluşlarının kötü gidişatı pekiştirilmiş ve haliyle zaten sınırlı olan sivil toplum hakları daha da sınırlandırılmıştır (2010: 268). Devlet denetiminde kurulan ve hakları zamanla daha da kısıtlanan sivil kuruluşları bu dönemde de demokrasiyi yakalayamamıştır.

2.4.4. 1980 Kırılması ve Sonrasında Sivil Toplum

1980 askeri darbesi karşısında sivil toplum kavramına dört elle sarılan sağ-sol ana akımları, “sivil toplumculuk” olarak adlandırılabilir siyaset tutumu yaratmış ve zaman içerisinde örgütlenme bağlamında kurulan demokrasiden ziyade her derde çare arama yöntemi/aracı olarak tezahür eden bir mekanizmaya dönüştürmüşlerdir (Şen, 2005: 84). Demokratikleşme yönünde artan isteklerle paralel olarak canlanma ve artış görülen sivil toplum alanına, iktidar partisi olan Anavatan Partisi el atmış, siyasal ve ekonomik alanda yaptığı değişikliklerle olumlu etki etmiş, üçüncü toplumun hareketlilik kazanmasını sağlamıştır (Şen, 2005: 84-85). 1980’ler Türkiye’de liberal politikalar ve demokrasi taleplerinin artışı ile popülerlik kazanan sivil toplum alanı, 1990’larda birçok sivil toplum kuruluşunun devletin bir kuruluşu gibi hareket etmiş ve demokrasinin kurumsallaşması yerine anti-demokratik müdahalelerde devletin bir aygıtı gibi kullanılmaya başlamıştır (Aslan, 2010c: 261).

Avrupa’da feodalizmin yıkılmasıyla kapitalist ekonominin yükselmesi sonucu gelişme fırsatı bulan sivil toplum düşüncesi, Türkiye’deki asıl gelişimini ise 1980’li yıllarda küreselleşmeye içkin neo-liberalizmin etkisiyle yaşamıştır (Alp ve Adıgüzel, 2019: 43). Özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından sağ-sol politikasında yer alan ana politik akımlar, devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve demokrasi tarafından denetlenmesi gerektiği yönünde ortak bir yaklaşım benimseyerek, söz konusu denetim ve dönüşüm yolunda esas güç olarak sivil toplumu uygun görmüş ve sivil toplum kavramını ön plana çıkarmışlardır (Aslan, 2010c: 281). Böylece sivil toplum bu süreçle birlikte demokrasi kavramı ile anılır olmuş ve çeşitli çevrelerce tanınmaya, çeşitlilikleri, farklılıkları barındırmaya başlayan bir alan haline gelmiştir.

1980’li yıllardan itibaren demokratikleşme yolunda liberal ekonomi ve sivil kültür takviyeleri başlamış, bürokratik güç sınırlandırılmaya, serbest piyasa ekonomisi yerleştirilmeye, devletin ağırlıklarından kurtulması için özelleştirmeler artırılmaya başlamış ve toplumsal özgürlükleri arttırmak amacıyla Batı’nın demokratik değerleriyle bütünleşme yaratma çabalarına girilmiştir; bunu mümkün kılmak amacıyla devletin tarafsızlığının sağlanması ve küresel alanda ticareti zenginleştirmek amacıyla serbest piyasa koşullarının geliştirilmesi için de çalışmalar yapılmıştır (Zariç, 2018: 311). Neo-liberalizm etkisiyle ekonomi ve siyasetin yeniden yapılandırılarak özel sektörün ön plana alınması, öğrenci ve çevre hareketleri gibi yeni toplumsal olayların baş göstermesi sivil topluma canlılık ve yeni bir boyut katmıştır (Alp ve Adıgüzel, 2019: 43).

1990'lı yıllarla birlikte sivil toplum kuruluşları işlevsel açıdan Batı'ya yaklaşmış; insan hakları, kadın hakları, çevre hareketleri gibi konular başta olmak üzere çeşitli konulara değinen sivil toplum kuruluşları toplumsal hareketliliği arttırmıştır (Şen, 2005: 85). 1990'lı yıllardaki bu yükselişin özellikli en önemli sebeplerinden biri, 1995 yılında daha önceki birçok yasağı kaldıran ve ilişkileri, aldığı destekleri ve kurulma süreçleri ile ilgili yapılan düzenlemelerle sağlanan kolaylıkların sivil toplumun önünü açan yasal düzenlemelerdir (2005: 85). Bu sürecin sonuçlarından biri olarak Türkiye'de İslam, demokrasi ile ciddi bir uyum göstererek demokratik mekanizma içinde kamusal yaşama damgasını vurmuş ve demokrasi ile İslam'ın barış yollarını inşa etme çabalarına girilmiştir (Zariç, 2018: 311).

Türkiye'de 1980 sonrasında canlanan sivil toplumun yeterince demokratik bir ortam ve anlayış getirmediği görülse de 1990'larda, özellikle 1995 ile birlikte sivil toplum önemli bir mesafe kat etmiştir ancak 28 Şubat süreci demokrasinin gelişmesini zayıflatmış, sekteye uğratmış ve demokratik unsurların birer güvenlik sorunu olabileceği yönünde düşüncelerin yerleşmesine yol açmıştır (Dilaveroğlu, 2012: 65). Diğer yandan 28 Şubat süreci sivil toplum alanını daraltmış olsa da dünya çapındaki gelişmelerin etkisiyle ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile daha sıkı ilişkilenmeye başlaması ile demokratikleşme ve sivil toplum alanının genişlemesi mümkün hale gelmiş, genel süreçte olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Aslan, 2010b: 281).

ABD gibi gelişmiş ülke demokrasilerinde tüm önemli sektörler organize çıkar grupları aracılığıyla politik süreçler boyunca temsil edilirken, buna karşılık pek çok Üçüncü Dünya Ülkesinde işlevsel olmayan ve demokrasi ile çatışan işveren gruplarıyla, işçi sendikalarıyla ve cemaatleşmelerle oldukça fazla karşılaşmakta ve bu uzantıda sivil toplumun tarihsel sorumluluğunun bilincinde olan, görevlerini yerine getiren ve sivil toplum bileşenlerini bulunduğu toplumun ihtiyaçlarına indirgeyip ihtiyaca yanıt veren işlevsel sivil toplum örgütlerine çok nadir rastlanmaktadır (Bayhan, 2002: 11-12). Bu bağlamda Türkiye özelinde değerlendirecek olursak, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları kurumsal ve yapısal açıdan sivil toplum nosyonuna uymamakta, demokratik ülke sivil toplum kuruluşları ile tezatlık barındırmakta ve sivil toplumun ideal başarıya ulaşamadığını gösteren patronaj ile nepotizmin somut göstergelerinden olan sendika ağacılığına sıklıkla rastlanmaktadır (2002: 11-12). Nitekim cemaat tipi toplumsal yapılarda herhangi grup ya da ideolojik meseleler mezhep ya da kabilecilik gibi algılandığı için çatışmalar olası hale gelmekte ve demokratik siyasi mekanizmanın çıktısı olan rasyonel uzlaşmalardan uzaklaşmaktadır (2002: 7). Fakat kabul edilmelidir ki günümüz dünyasında demokrasiyi siyasal alanda gerçekleştirebilmenin imkânı olmadığı gibi bunun en büyük alternatifinin toplumsal yaşamın değişik kesimlerine ait kimliklerin pekiştirildiği ve doğrudan katılımlarının sağlanmasına olanak tanıyan sivil toplum kuruluşlarının varlığı olduğu bilinmektedir (Bedük vd., 2006: 56). Polanyi'nin toplumun özü için ölümcül bir tehlike olarak gördüğü siyaset ve ekonominin birbirinden kurumsal olarak ayrılması, otomatik biçimde adalet ve güven pahasına özgürlük yaratmış ve sivil özgürlüklerin; özel girişimcilik ve ücret sistemini, ahlaki özgürlük ve bağımsız düşüncüyü besleyen bir biçime bürünmesine yol açmıştır (Polanyi, 2017: 24).

Avrupa'da demokrasinin gelişiminde büyük rol oynamış ve üçüncü sektör adıyla anılan sivil toplum kuruluşları, Avrupa Birliği standartları ve anlayışlarına göre, içinde bulundukları ülkenin gelişmesi ve gelişmesinin sürdürülmesi açısından büyük öneme sahiptir (Bedük vd., 2006: 58). Siyasal ahengi yakalamanın koşulu, toplumsal değişkenleri yakalayan bir kurumsal

değişimin varlığıdır (Mardin, 1992b: 193) ve Avrupa bunu bu anlamda başarmış bir noktadadır. Haliyle uzun bir zamandır Avrupa Birliği'ne girme talebi olan Türkiye'nin de bu standartlara erişmesi, sivil toplum anlayışını Avrupa Birliği'ne en yakın noktaya taşıması gerekmekte ve sivil toplum kuruluşlarına bu süreç boyunca önemli roller yüklenmektedir (2006: 58). Fakat ne yazık ki sivil toplum kuruluşları ülkemizde işleyiş ve yapı itibarıyla Avrupa örnekleriyle benzeşmemekte ve karaktersiz siyaset unsuru olan patronaj ilişkilerini barındırmaktadır (2006: 62).

Sivil toplum kavramının 1980'li yıllardan günümüze değin iç ve dış dinamikler doğrultusunda birçok alanda önemli gelişmeler yaşadığı bilinmektedir ancak yine de Türkiye'de geniş ve zengin bir sivil toplum varlığından söz etmek mümkün olamamakta; siyasal parti liderlerinin, bürokrasinin ve kanaat önderlerinin zihniyetlerinin sivilleşemediğinin kabul edilmesi ve değiştirilmesi gerektiği bilinmelidir (Biber, 2009: 29-30). Bu kapsamda demokrasiyi dışarıda aramadan veya dışarıda tesis etmeden önce bunun sivil toplum kuruluşu içerisinde halledilmesi gerekmekte ve ancak bu şekilde demokrasiye katkı sağlanması mümkün olabilmektedir (2006: 62).

Sivil toplum kuruluşları sahip oldukları iç örgütlenme sorunlarından ve işleyiş aksaklıkları ya da yanlışlarından kurtulmalıdırlar ki soyundukları demokrasi sağlayıcı ve geliştirici rolü tam anlamıyla yerine getirebilsinler. Demokratik değerlerin günlük yaşamda yer bulabilmesi demokrasinin sağladığı sivil kültürün özümsemesi ile mümkün iken Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının birçoğu devlet kaynaklarından yararlanmakta, varlığını bunun üzerine kurmuş bulunmaktadır (Aslan, 2010c: 261). Sivil toplumun gelişmesinin önündeki tartışmasız en büyük engellerden biri olarak bu durum topluma içkin olan sivilin güçlenmesine değil, devlet tarafından yukarıdan aşağıya şekillendirme ile gelişen siyasal platformların etkili olmasına yol açmaktadır.

Avrupa Birliği ile ilişkilerin bir sonucu olarak sivil toplum kuruluşlarına AB tarafından önemli görevler yüklenmekte, Türkiye zeminindeki toplumsal gelişmelerin sivil toplum kuruluşları aracılığıyla tabana yayılması hedeflenmekte, demokrasinin ve insan haklarının gelişmesi amacıyla sivil toplum kuruluşları desteklenmekte ve bunun için geliştirilen projelere fon aktarımı yapılmaktadır (Bedük vd., 2006: 62). Vatandaşların siyasi hayata katılımının oy kullanmak dışında başka fonksiyonlarla mümkün olduğunu göstermek amacıyla sivil topluma gereken önemin verilmesi gerektiğini savunan AB, sivil toplum kuruluşlarının içyapılarında ve işleyişlerindeki sorunların çözülmesi için büyük katkı sunmakta ve Türkiye'deki sivil toplum alanının dönüştürülmesini sağlamaktadır (Bedük vd., 2006: 62).

2.5. Suriye Krizi ve Göç Kitleleri

Taşıdığı yapısal ve sabit özellikler kadar değişken bir karaktere de sahip olan savaş kavramının, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası siyasal düzlemde yaşanan kırılmaların ve küreselleşmenin etkisiyle değişken özelliği de farklı boyutlar kazanmıştır (Eker, 2015: 40). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kapitalist sistemin tüm küreye yayılıp savaşların sona ereceğine ve ebedi barışın hâkim olacağına dair bir atmosfer hayali kurulmuş olsa da, esas sonuna gelinenin eski savaş usulleri olduğunu ve yerine yeni savaş usullerinin geçtiğini Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar ve Afrika'daki şiddetli çatışmaların

savaşın yeni ve farklı tezahürleri olduğunu anlamak pek vakit almamıştır (2015: 40). Söz konusu yeni savaşların karakteristik yeni özellikleri, modern savaşlardan daha yıkıcı ve etkili ve aynı zamanda ucuz olmaları üzerinden şekillenmektedir (2015: 42). Bu yüzden savaşların sınırları genişlemekte, toplumsal yaşamı ve toplumu derinden etkilemesi ile nüfuz gücü artmakta ve sonuç olarak yeni bir savaş olgusu yaratılmaktadır.

Yeni savaşların zaman ve mekan sınırlarının belirsiz olması ile bu savaşlarda kullanılan yöntemlerin kaos halini tekrar tekrar üreterek potansiyelini daimi kılması, yeni savaş halini olağanlaştırırken barış veya çözüme varma idealinden uzaklaşmakta ve kontrol dışında ilerleyen bir savaş ortamı yaratılmaktadır (Eker, 2015: 42). Bu çizgide 21. yüzyıl savaşlarının modern bir “devlet yıkma/kurma” çizgisinden sıyrıldığını, eski savaş usullerinden neredeyse tamamen farklı olarak; daha dar sınırlar içerisinde fakat küresel yöntemler ve ilişkiler doğrultusunda bir alanına dâhil olduğunu, savaşın aktörlerinin fiziksel varlığına gerek kalmadan doğrudan ya da dolaylı bağlantılarla savaşa etki fonksiyonuna sahip olmasının yeterli olduğu gerçeğine dayanarak söylemek mümkündür (2015: 43). Bunu Suriye örneğinde şu şekilde netleştirebiliriz:

“Bölgesel düzleme benzer bir şekilde uluslararası düzlemde de Suriye krizine yaklaşım konusunda iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. ABD, İngiltere, Fransa ve AB, Suriye krizinin kaynağını Suriye yönetiminin siyasaları olarak görürken çözümü Suriye yönetiminin değişmesi olarak görmüş ve bu hedef doğrultusunda kendi önlemlerini devreye sokmuştur. Diğer taraftan Çin ve Rusya, krize farklı yaklaşım sergileyerek krizin tek kaynağını Suriye yönetimi olarak gören yaklaşımı reddetmiş ve Suriye’de diğer silahlı aktörlerin uyguladıkları şiddete dikkat çekmiştir. Bu iki uluslararası aktör, kendi yaklaşımları doğrultusunda Suriye’ye dışarıdan yapılacak müdahaleleri engellemeye çalışmıştır. Uluslararası aktörlerin Suriye krizine farklı yaklaşım sergilemeleri, BMGK’nın krize ve krizin taraflarına dair sert tedbirlerin alınmasını engellemiştir.” (Çağlar ve Aksu, 2019: 515)

Son otuz yıldaki bu hızlı gelişmelerin detaylı bir perspektifini son on yılda ortaya çıkan ve birçok boyut değiştirip, mağduriyetlerin şekil değiştirdiği Suriye krizi sürecinde görmek mümkündür. Mart 2011’den beri devam eden, binlerce sivilin ölümüne ve milyonlarca insanın göçüne yol açan çatışmalarla çözümsüz hale gelen kriz, Ortadoğu havzasının ne denli kırılgan olduğunu ve kriz karşısında aktif politikalarla kapasitesini genişleten AKP iktidarının dış politika sınırlarını görme imkânı sağlamıştır (Ertuğrul, 2012). Bu kırılgan, değişken ve istikrarsız ortamın önemli göstergelerini 2011-2014 yılları arasında AB tarafından kullanılan demokratik ve barışçıl dilin yerini (2014 sonrasında IŞİD ve benzeri Cihadist grupların Avrupa başta olmak ve Suriye de dâhil olmak üzere küresel çapta bir tehdide dönüşmesiyle birlikte) vatandaş güvenliği, sınır güvenliği, güvenlik tehdidi, terörizmle mücadele, göç krizi söylemlerinin almasında bulabiliriz (Özcan, 2017: 8).

2.5.1. Suriye Krizi

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, toplumsal gelişmelere bakıldığında ya da siyasilerin veya haber kanallarının söylem ve içerikleri değerlendirildiğinde Suriye Krizinin dünüyle, bugünüyle ve yarınıyla, ulusal çapta ve uluslararası platformlarda sosyal, siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal yaşama ait birçok boyutta sorun barındırdığı anlaşılmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre kriz, kısaca çöküntü olarak tanımlanabilmekle beraber Falih Rıfkı Atay'ın "bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran" tanımlaması ile de kavram bizim Suriye Krizi sürecini açıklama kısmında kullanacağımız anlamına varmaktadır (TDK, 2020). Suriye Krizi neredeyse on yılını tamamlamak üzereyken, birçok sorun çözümsüz kalmış, toplumsal sorunlar kronikleşen boyutlara varmış ve en önemlisi masum vatandaşlar en büyük mağduriyeti yaşayarak krizin kurbanları olmuşlardır. Sosyolojik olgu olarak değerlendirilebilecek söz konusu kriz, belli bir zamanda belli mekânlarda gerçekleştiğinden, analizini doğru ve yeterli bir şekilde yapabilmek için tarihsel çerçeveye ihtiyaç duymaktayız (Kurt, 2015: 277).

Suriye'de Mart 2011'de başlayan gösterilerde güvenlik güçlerinin sert ve ölümcül müdahaleleri, gösterilerin yayılmasına ve biçim değiştirmesine sebep olan ulusal güvenlik sorununu yaratmış ve silahlı saldırılar artış göstermiş, gösterilerde artan can kayıplarıyla birlikte ordudan bazı görevlilerin halkın mağduriyeti karşısında halk tarafına geçerek muhalif olan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)'nu kurmasıyla da çatışmalar ve anlaşmazlıklar tırmanışa geçmiş ve mesele içinden çıkılmaz bir biçim almıştır (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015: 7). Suriye'deki bu iç karışıklıklar ve istikrarsızlıklar bölge ülkeleri için de tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Aynı zamanda Suriye konusundaki derin ve uzlaşması mümkün olmayan görüş ayrılıkları bölgedeki rekabeti gün yüzüne çıkarmış ve güç gösterisine dönüşen bir Suriye geleceği algısı meselenin gidişatını belirleyen unsur olmaya başlamıştır (Ertuğrul, 2012).

"Suriye'de iç savaş halini alan kriz, ülke sınırlarının ötesinde sonuçlar doğurmaya başlamış, Orta Doğu'da bölgesel düzeyde bir anlaşmazlığa ve nüfuz mücadelesine dönüşmüştür. Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden, Lübnan'ın istikrarını zedeleyen kriz, Körfez ülkelerinin İran kaynaklı kaygılarını artırırken, Tahran'ı Arap dünyasındaki tek müttefikini kaybetme olasılığı ile karşı karşıya bırakmıştır." (Sandıklı ve Semin, 2012: 215).

Bölgesel çözüm arayışlarının başarısızlığından sonra BM'nin Esed Rejimi ile anlaşma yapmak üzere harekete geçmesiyle ve çözüm konusunda aynı verimsiz sürecin sergilenmesiyle kriz, küresel düzeye taşınarak çözümsüzlüğe mahkûm edilmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 225). Uzun zamandır devam eden bu kriz sahnesinde İran, Rusya gibi aktörlerin yerlerini alması fazla zamana ihtiyaç duymamış ve böylece büyük ölçüde şekil değiştiren, çözümden uzak hale gelen süreç karışık vaziyete büründükçe krizin genel seyri de değişmiştir (Ulutaş vd., 2015: 7). Suriye krizinde Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nde Arap Birliği ve Batılı ülkeler tarafından desteklenen çözüme dair karar tasarılarını Çin ile birlikte veto etmiş,

rejimin ayakta kalması için ihtiyaç duyduğu desteği sağlamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 229). Böylece Soğuk Savaş sonrası süreçte Orta Doğu üzerindeki nüfuzunu yitiren Rusya, kaybettiği stratejik değerine Suriye krizi üzerinden yeniden ulaşmak için ve yine Suriye rejiminin devrilmesi halinde bunun kendi egemenliği altındaki Müslüman halklara emsal teşkil etmesi ile ayaklanmaların ortaya çıkacağı ihtimalinden dolayı Suriye krizinin çözüme kavuşmasını engelleyen büyük bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (2012: 229-230). Savaştan nemalanan iç ve dış odakların mevcudiyeti, IŞİD ve benzeri diğer Cihadist gruplar ile rejimin özel kuvvetlerinin varlığı, krizin devamının sağlanmasına odaklı şekilde hareket etmekte ve süreci çözümsüz kılan başka unsurlar olarak bölge üzerinde etki göstermektedir (Canyurt, 2018: 1112).

Krizin çözüme kavuşmasının uzak olduğunun anlaşılması ile birlikte, ilk zamanlarından itibaren göç yavaş yavaş krizin bir parçası olmaya başlamış ve toplum için en azından bir alternatif hareket biçimi haline gelmiştir. Zamanla olayların daha da karmaşık hale gelmesi, umutların azalması/kalmaması, kayıpların artması ile göç büyük kitlelere yayılmış ve başta birçok komşu ülkeye olmak üzere neredeyse dünyanın her tarafına Suriyeli vatandaşların göçü başlamıştır. Bu göç hareketi sadece fiili savaş bölgelerinde değil, tehdit altında olan ve can güvenliğinden endişe eden insanların bulunduğu bölgelerden de gerçekleşmeye başlayınca büyük göç hareketleri krizin hem sonuçlarından biri olmuş hem de önemli krizlerin başlangıcı olmuştur.

En fazla Suriyeli vatandaşı kabul eden ülke olarak dikkat çeken Türkiye’de Suriye krizinin kamu politikaları üzerindeki etkisini daha iyi anlamak amacıyla Akgül ve diğerlerinin politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik yönleriyle riskleri, fırsatları ve gelişim olanaklarını ortaya koyduğu ve Suriye krizinde Türkiye’nin durumuna uyarladığı PEST modelinden faydalanmak yerinde olacaktır:

Tablo 1. Suriye Krizinin PEST Modeli

Politik	• Savaş ve iç karışıklık durumları • Suriye politikasındaki değişimler • Uluslararası politikanın oluşması ve değişmesi • Yasal ve siyasal düzenlemeler
Ekonomik	• Krizin oluşturduğu ekonomik dalgalanmalar • Ticaret durumu (ithalat ve ihracat) • Göçün bütçeye yüklediği maliyet
Sosyal	• Barınma ve iskan politikası • Sağlık politikası • Eğitim politikası • Çalışma hayatına ilişkin politikalar • Sosyal yardımlar
Güvenlik	• Düzensiz göç ve insan güvenliği • İç güvenlik ve aşayış suçları • Terör ve kaçakçılık • Sınır güvenliği

(Kaynak: Akgül vd., 2015: 5-6)

Bu tabloda da hareketle olumsuz politik ve ekonomik gelişmelerin sonucu olarak güvenliğin tehlikede olması başta olmak üzere birçok etmene bağlı sosyal bir sonuç olarak göç/düzensiz göç, Suriye krizinin açık bir gerçekliği halini almıştır. Çalışmamızın önemli bir parçası olarak Suriyelilerin göç hareketliliği krizin birçok sonucundan yalnızca bir tanesi fakat birçok krizi barındırması ile de en önemlisi. Suriyelileri en yoğun göç ettikleri Türkiye’de, hukuki statülerinin tanımlanma biçimi ve süreç içerisindeki gelişmeleri kısaca ele almak gerekir. Zira özellikle bu süreçle beraber çoğunlukla göçmen, sığınmacı ve mülteci kavramlarının tanımsal ve kapsamsal açıdan birbiri ile karıştırıldığı ve algının bulanıklaştığı görülmektedir. Bu kavramlara geçmeden önce göç kavramının ne ifade ettiğine bakmak hukuki statülerin anlaşılması açısından değer arz etmektedir.

Göç birçok koşula göre nedenleri ve sonuçları, öncesi ve sonrası, avantajları ve dezavantajları, göç türleri ve göç mekânları, sürece içkin ve dinamik birçok yapısal ve insani hususu barındırmaktadır. Bu yüzden birçok farklı tanımlı ve kapsamı bulunan göç kavramını biz burada yalnızca Suriye göçü bağlamında ele almayı uygun görüyoruz. Siyasal, toplumsal veya ekonomik sorunlardan/olumsuz gelişmelerden dolayı bireylerin veya kitlelerin yerleşim bölgelerini terk ederek yeni bir yerleşim yeri bulma arayışlarına genel olarak göç denebilir. Suriye’de ortaya çıkan olumsuz atmosfer beraberinde yeni bir göç hareketliliği getirmiş ve insanlar göçe mecbur kılınmıştır. Hem siyasal hem toplumsal hem ekonomik hem de birçok olanağa erişim sıkıntısı ve sorunu gidermek amacıyla milyonlarca insan göç hareketinin bir parçası olmuş ve sığınmacı/mülteci/göçmen kimlikleriyle yabancı oldukları topraklarda yeni yaşam arayışlarına girişmişlerdir. Bu bağlamda öncelikle mülteci kavramına bakmak gerekir, nitekim sürekli “Suriyeli Mülteciler” diye anılan bu kitle esasında henüz “mülteci statüsü” ne erişememiş kitledir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından geliştirilen mülteci kavramına bakarsak şöyle bir tanımlama görürüz:

“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs.” (BMMYK)

Uluslararası hukukta, sığınmacı ve mültecilerle ilgili olarak 28 Temmuz 1951 tarihli, Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmenin 31 Ocak 1967 tarihli protokolü, iltica konusunda ana kaynaklar olarak görülmektedir. “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar” ya da “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar” ibarelerini sunarak “mülteci” kavramının içeriğine dair taraf devletlere seçim imkânı sunan sözleşmeyi imzalarken Türkiye, “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da meydana gelen olaylar” tanımını kabul ettiğini belirterek kavrama tarihi ve coğrafi açıdan sınırlama getirmiş ve mülteci kabul hususlarını daraltmıştır (Canpolat, 2015: 40). 1967

yılında ise, 1951'den sonra meydana gelen olaylar sonucunda mülteci durumuna düşen kişilere koruma sağlanması ihtiyacından hareketle, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1967 Protokolü kabul edilmiş ve tarih sınırı kaldırılarak taraf ülkelerce mülteci kabul koşulları genişletilmiştir. Fakat Türkiye, söz konusu protokolü imzalamış olsa da protokolün 7. Maddesinde yer alan “çekinceler ve duyurular” hükmünden faydalanarak coğrafi sınırlama ilkesini sürdürme şansı yakalamıştır (2015: 40). Türkiye 2013 yılında mevzuat düzenlemesine gitmiş, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu dâhil ettiği mevzuata şartlı mülteci, ikincil koruma gibi statüleri ekleyerek coğrafi kısıtlamayı devam ettirmiştir. O halde Türkiye halen Avrupa dışından gelen sığınmacıları mülteci statüsünde kabul etmemektedir (2015: 40). Suriyelilerin mülteci statüsüne geçişe hak kazanamamaları durumuna bağlı olarak gelişen daha iyi bir yaşam, güvenli statü arayışları, sağlık ve eğitim gibi temel haklara erişim isteğinin, Kuzey Amerika ve Avrupa'ya göç etmelerinde önemli bir payı olduğu, önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir (Şimşek, 2019: 509-510).

Sığınmacı tanımlamasının ise mülteci kavramından farklı olarak uluslararası koruma arayan, başvuruda bulunduysa başvurusunun yetkili mercilerce sonuçlandırılmadığı ve resmi olarak mülteci statüsüne hak kazanamamış kişileri kapsadığı görülmektedir (Deutsche Welle). Mültecilere uluslararası anlaşmalarla hukuki koruma ve güvenceli statü sağlanırken, sığınmacı henüz o statüyü almaya hak kazanamamış kişi olarak uluslararası koruma arayışına devam etmektedir. Her sığınmacı mülteci olamaz fakat her mülteci iltica süreci tamamlanmamışken sığınmacı konumundadır.

2014 yılında yürürlüğe giren YUKK'un Türkiye'deki sığınma sürecine ilişkin başlıca düzenlemeleri içerdiği bilinmektedir. Bu düzenlemeye göre “geçici koruma”, Avrupa dışı ülkelerden gelen ve uluslararası koruma başvuruları olumlu sonuçlanmış kişilerin, daha güvenli bulunan üçüncü ülkelere yerleştirilmelerine kadar geçen süre zarfı boyunca sağlanan koruma belgesidir.

“2004 tarihli 100 No’lu Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararına göre kitlesel sığınmanın varlığından söz edebilmek için uluslararası bir sınıra doğru dikkate değer sayıda insan hareketliliğinin olması, bu hareketliliğin hızlı bir varışla devam etmesi, ev sahibi (karşılaman) devletin yakın dönemde mevcut bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hale gelmesi gerekmektedir. Bu unsurları içeren kitlesel akının süregelir hale gelmesi durumunda geçici koruma sağlanmaktadır. Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, uygulanan pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.”(Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma Yönetmeliği, 2019).

Geçici koruma için şart koşulan kitlesel akınlar halinde yer değiştirme hareketi, vatandaşların ülkelerine mevcut hayati tehlikelerden dolayı geri dönememeleri ve göç etmiş kitleye acil çözüm gereklilikleri, Suriye krizinin bir parçası olarak ve geçici korumanın temelini teşkil eden bütünün modülleri olarak Türkiye'ye göçün resmini çizmektedir.

Avrupa Birliği, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu yürürlüğe koyduğu ve göçmen, sığınmacı ve mültecilerin haklarını koruduğu, garanti altına aldığı için Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke kabul edilmesini talep etmişse de bu talep; insan hakları örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler tarafından Türkiye'nin coğrafi kısıtlama ilkesini hala sürdürüyor olması, bölgedeki dinamik gelişmelerden dolayı yoğun bir iltica akışının varlığı ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2018 raporuna göre Türkiye'de bulunan bazı Suriyelilerin ülkelerindeki çatışmalı bölgelere zor kullanılarak geri gönderiliyor olması durumundan ötürü, yasallığı ve uygulanabilirliği açısından eleştirilmiş ve karşıt karşılıklar bulmuştur (Şimşek, 2019: 500-501). Daha Batı'ya göç etmek için çabalayan, göç hayalleri peşinde koşan Türkiye'deki Suriyeli vatandaşlar, bu karşıtlığın argümanlarının destekleyici ve kanıtlayıcı öğeleri olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de Geçici Koruma Kanunu kapsamında ikamet eden Suriyelilerin çoğunda Avrupa'ya göç etme, oradaki akrabalarının yanına gitme hayalleri/planları devam etmektedir. Ülkelerinden kaçarken deneyimledikleri itici güçler sürecinde olduğu gibi, memnun olmadıkları ve değişmesini istedikleri şeylerin değişmesini beklemek yerine yaşadıkları alanı değiştirmek, geçici koruma altındaki Suriyeliler'e daha cazip gelmektedir. Bu itici güçler arasında çoğunlukla istihdam, eğitim, sağlık ve barınma ve benzeri temel haklara erişim sıkıntıları bulunmaktadır. Çalışma izinleriyle ilgili gerekli düzenleme Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile uygulamaya konmuşsa da çalışma koşulları, ücretler ve istihdam alanlarının yetersizliği gibi sorunların temel haklara erişim sorunlarıyla bir araya gelmesiyle akrabalarının da yaşadığı ve çekici niteliklere sahip olduğunu düşündükleri Avrupa ülkelerine göç etme fikri geçici koruma altındaki vatandaşlar tarafından daha ilgi çekici bulunmaktadır (Şimşek, 2019: 507-508).

Lenin'in devrime ve devrimciliğe dair fikrinden hareketle faal değişimin ve dönüşümün praksisle, düşünce ve eylemle gerçekleştirilebileceği gerçeğini önderlerin yalnızca düşünenler, ezilenlerin de yalnızca yapanlar olduğu tasarısına karşı çıkmakla mümkün olduğunu ifade etmek yanlış olmaz (Freire, 2018: 121). Halka gerçekten samimiyetle adanmış olmak, onun ezildiği gerçekliğini dönüştürmeyi gerektirir ki söz konusu dönüştürme sürecinde temel rolün halkta olduğu, temel rolü halkın elinden çalmayacak olan dönüştürücü bir eylem kuramına ihtiyaç vardır ve bu da ezilenlere düşünemeyen kişiler ya da eylem yanılsamasına yetenekli aktivistler muamelesi yapılmamasını temel koşul kılar (2018: 121). Zira özgürleşmeye adanmış önderler varsayımı, önderlerin düşüncelerini ve eylemlerini ötekilerin düşünce ve eylemleri olmadan gerçekleştirmemek için yeter sebeptir (2018: 122). Bu aşamada ifade etmek gerekir ki, Türkiye toplumunun Suriyeliler algısının ölçülmeye çalışıldığı bir araştırmada, Suriyeli nüfusun yerleşik toplumun günlük hayatına doğrudan yansıyan pek çok etkisine ve potansiyel risklerine rağmen, Suriyeliler konusundaki toplumsal kabul düzeyinin yerli halk tarafından son derece yüksek olduğu ortaya konmuştur (Erdoğan, 2014: 24). Ancak kabul düzeyi yüksek olmasına rağmen, yerli halkın temel kamu hizmetlerindeki aksamalar,

ekonomik kaygılar, güvenlik kaygıları ve temel haklara ilişkin kaygılarından oluşan bazı hassasiyetlere sahip olduğu gerçeği de değerlendirilmeye değerdir (Artan ve Arıcı, 2017: 13).

Hülasa, Suriye krizinin dinamik ve değişken bir gerçeği olarak Suriye kaynaklı göç, tüm dünya karşısındaki yerini almıştır. Yasal düzenlemeler, getirilen kısıtlamalar, sınırların sıkı yöntemlerle korunması ve göçmen karşıtlığı üzerinden inşa edilen politik uygulamalar göç gerçeğini göz ardı etmek için yeterli olmamıştır. Yeni ve daha güvenli bir yaşam arayışı birçok şeyini kaybetmiş bu insanların önünü açan motivasyon kaynağı olarak, sert sınırlar ve uygulamalar karşısında bile vazgeçmemelerini sağlamıştır. Söz konusu göç süreci bağlamında, savaşın ilk dönemlerinde acil ihtiyaçların giderilmesinin ardından ikincil ve üçüncül ihtiyaçlara odaklanılmasını gerektiren bu akışta, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları önemli görevler üstlenmiştir. Sivil toplum kuruluşları, genel olarak birçok farklı etkene bağlı olarak yeterli bir performans sağlayamasa da; gerek hak savunuculuğu noktasında, gerek sahadaki sorunların doğru tanımlanması ve ihtiyaçlara verilecek cevapların sağlıklı bir zemine bina edilmesi için üst mercilerle iletişime geçilmesi konusunda ve gerekse de uygulama değişikliklerinin yapılması hususunda önemli rollerde bulunmuş, hükümetlerin ve resmi makamların yetersiz kaldığı noktalarda boşlukları doldurmuş ve uyum, entegrasyon gibi süreçlerde sahanın hakimi konumunda, dönüşen ihtiyaçlara değiştirilen materyaller ve uygulamalarla eşlik etmiştir. Böylece değişen ve dönüşen ihtiyaçlara doğru şekilde yanıt verebilmek amacıyla sivil toplum kuruluşları da değişim ve/veya dönüşüm sürecine tabi olmuştur.

2.5.2. Suriye Krizinde Sivil Toplum Kuruluşları

Suriye krizi bağlamında sivil toplum kuruluşlarının rollerini ve görevlerini anlamlı bir çerçevede inceleyebilmek için öncelikli olarak söz konusu krize bağlı olarak gelişen ve aynı zamanda krizi besleyen, krizi kronik hale getiren sorunları analitik düzlemde ele almak gerekir. 3.6 milyondan fazla Suriyelinin açık kapı politikası sürecinde geldiği ve yaşamaya devam ettiği Türkiye’de kalış süreleri uzadıkça ve ülkelerine dönmeleri ihtimali azaldıkça, sosyal uyumun sağlanabilmesi amacıyla sığınmacıların geçici koruma merkezleri dışında hayatlarını idame ettirmeleri desteklenmiş olup, kamp alanları dışına çıkmaları sağlanmıştır (GİGM, 2020). Türkiye, 2020 yılı itibarıyla 3.6 milyonunu dokuz yıldan uzun süredir ülkelerini harap eden çatışmalardan kaçan Suriyelilerin oluşturduğu yaklaşık 4 milyon mülteciye ev sahipliği yapmaktadır (The European Commission's European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations/ECHO, 2020). Türkiye’deki mültecilerin büyük çoğunluğu, sürecin uzaması dolayısıyla kamp alanları dışında yaşamakta ve hala temel hizmetlere erişim zorluğu çekmektedirler (ECHO, 2020).

Türkiye’de Suriyeliler ile ilgili en büyük sorunlardan biri, konuya dair netlik ve iletişim eksikliğidir. Uzun süre açık kapı politikası benimseyen Türkiye, sığınmacıların sayısının artması ve sürecin beklenenden daha fazla uzamasıyla birlikte sığınmacılara geçici statü sağlamıştır fakat neredeyse on yılı bulacak bu sürecin hukuki boyutunda hala bir ilerleme kaydedilmemiş olması hayal kırıklığı yaratmış ve Suriyeliler arasında ciddi bir gelecek kaygısına yol açmıştır (Saferworld Briefing: Syrian Refugees in Turkey, 2016). Misafirlikleri gittikçe uzayan Suriyelilerin ülkelerine dönüşleri imkânsız hale geldikçe, Türkiye’deki

hayatlarının düzene koyulması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi daha da önemli bir noktaya varmakta ve hizmetlerin hak temelli hizmetler boyutuna varması hayati önem taşır vaziyete gelmektedir (Kutlu, 2015: 1). Bu ihtiyaçlarla ilgili gereken yasal düzenlemeler için yönetimde bir hareketlilik söz konusu olmasa da sivil toplum kuruluşlarının önemli görevler üstlendiğini sahadan gözlemlemek mümkündür.

Türkiye, kayıtlı mültecilere eğitim ve sağlık da dâhil olmak üzere temel hak ve hizmetlere erişim sağlamak için önemli çabalar sarf etmesine karşın % 98'i kampların dışında güvencesiz ve zorlu koşullar altında yaşayan mülteciler (UNHCR), geçen bu uzun zaman zarfında ellerindeki kaynakları da tüketmiş ve düzenli ve yeterli bir gelire sahip olamayışla birlikte savunmasız kalmış, temel ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuştur (ECHO, 2020). Yaşam standartları oldukça düşük olan bu kitle, yoksullukla mücadele edebilmek amacıyla çocuk işçiliği veya dilencilik gibi olumsuz başa çıkma mekanizmalarına başvurmakta ve yeni sorunların, süregelen krizlerin varlığına kapı aralamaktadır. Bunların yanında kayıt sorunu, temel haklara erişim sorunu, eğitime erişim sorunu, yetersiz beslenme ve rutubetli-soğuk yerlerde barınma kaynaklı gelişen sağlık sorunları, bürokratik sorunlardan kaynaklı kurumsal engeller, kurumlar ve kuruluşların iç ve dış koordinasyon eksikliği ile ortaya çıkan sorunlar, çalışma izni ve istihdama bağlı işsizlik ve/veya ucuz emek piyasası sorunu, potansiyel toplumsal sorunlar, sosyal uyum veya uyumsuzluk sorunları ve radikalleşmeye bağlı yükselen tansiyon ve riskler gibi birçok problematikten söz etmek mümkündür (ECHO, 2020). Bunlar temel bir çözüme kavuşmadıkça birbirinin besleyicisi ve tetikleyicisi konumunda, dinamik toplumsal öğelerdir.

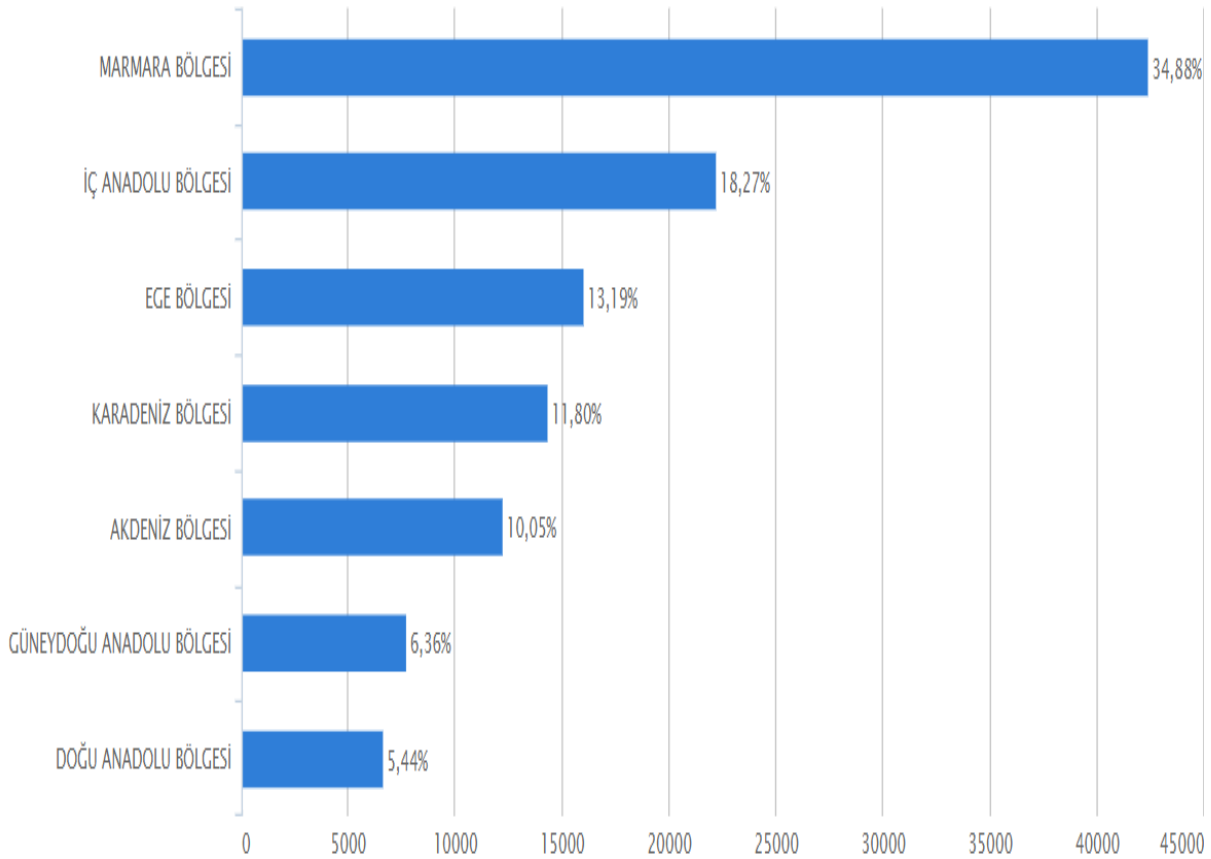
Söz konusu sorunlar Suriyelilerin Türkiye'ye gelmeye başladığı ilk günden günümüze kadar geçen süre zarfında ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözümleri için ulusal ve uluslararası düzlemde birçok organ harekete geçmiş ve çözümler üretip uygulamaya koyulma gayreti içinde olmuştur. Türk makamlarıyla yakın işbirliğinde olan Avrupa Birliği, mültecilere ve ev sahibi topluluklara etkili ve tamamlayıcı destek sağlamak üzere "AB Mülteciler İçin Mali Yardım Programı" kapsamında yüksek bütçeli projeleri hayata geçirmiştir (Özgöker ve Doğan, 2019: 80). AB uzun zamandır Türk yetkililerle yakın işbirlikleri kurmaya özen göstermekte, en savunmasız kitlelere ulaşip insani ihtiyaçlar temelinde yardım elini uzatmaya çalışmakta ve bunu da 20'den fazla ortak kuruluşla ve 80'den fazla insani yardım projesine imzasını atarak gerçekleştirmektedir (ECHO, 2020).

Kaynakların aktarılmasıyla birlikte bu kaynakları yerel ve bölgesel sistem içerisinde, ihtiyaçlara binaen kullanacak aracı kuruluşlara olan ihtiyaç baş gösterdiği için bu alanda hizmet veren sivil toplum kuruluşları sayısında da ciddi artışlar söz konusu olmuştur. Aynı zamanda ülkeye giren uluslararası organizasyon sayısında da önemli bir yükseliş yaşanmıştır. Suriye krizi ile birlikte aktif faaliyet gösteren, ihtiyaçları kategorilendirerek çalışmalarını yürüten ve zaman ilerledikçe, savaş uzadıkça Suriyelilerin uyum gerekliliği göz ardı edilemez bir noktaya varınca çeşitli projelerle çeşitli ihtiyaçlara cevap vermeye çalışan sivil toplum kuruluşlarının içeriksel ve niteliksel incelemelerine geçmeden önce sayısal bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

2020 Aralık itibariyle Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren dernek sayısı 121.601’dir. Feshedilenlerle beraber dernek sayısı 312.832 olmaktadır (İçişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığı).

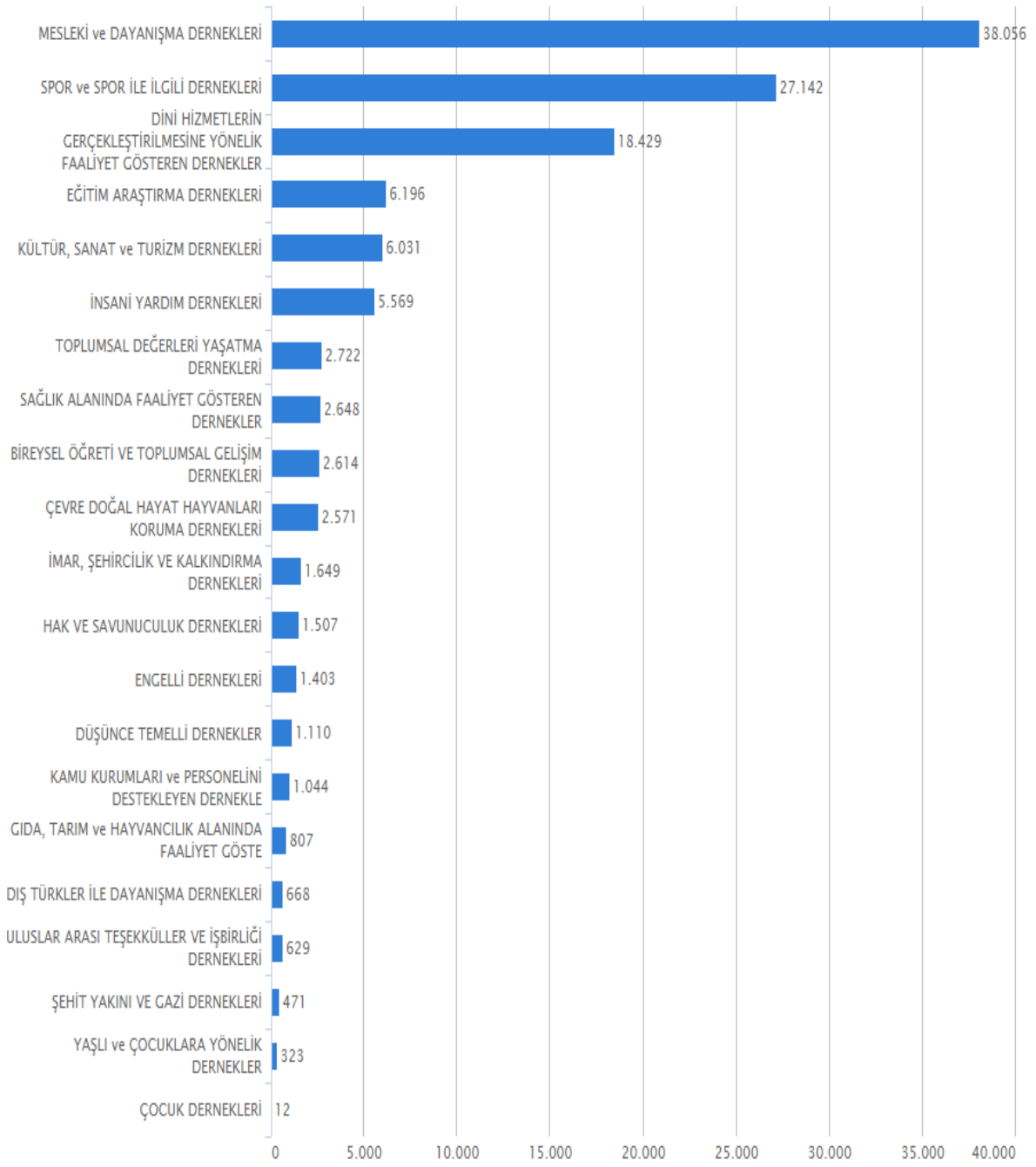
İçişleri Bakanlığı Dernekler Daire Başkanlığı’nın 2020 yılı verilerine göre en fazla dernek Marmara bölgesinde, en az ise Doğu Anadolu bölgesinde hizmet vermektedir.

Tablo 2. Bölgelere Göre Dernek Sayıları

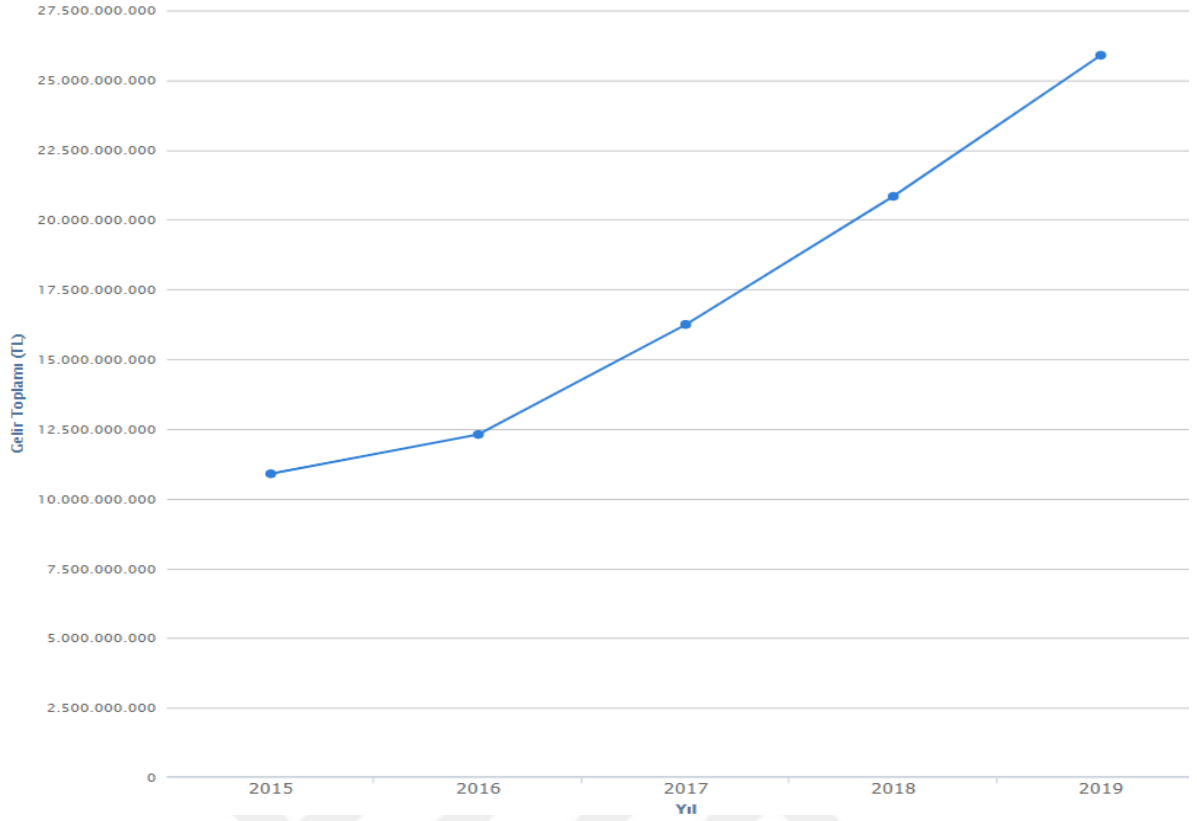
Kategorileri açısından değerlendirildiğinde derneklere ait 22 ayrı kategorinin bulunduğu görülmekte ve en fazla kuruluşun “mesleki ve dayanışma” kategorisine ait olduğu göze çarpmaktadır. Mesleki ve dayanışma derneklerinin hemen ardından gelen spor ve din hizmetlerinden sonra eğitim, kültür sanat ve insani yardım hizmetleri yer almaktadır.

Tablo 3. Faaliyet Alanlarına Göre Dernek Sayıları

Dernek sayıları ve faaliyet alanları olduğu kadar bu kuruluşlara hibe edilen bütçeler de incelemeye değer başka bir husustur.

Tablo 4. Derneklere Ait Gelir Toplamları

Faal ve feshedilenler de dâhil olmak üzere dernek sayılarına, çeşitliliklerine ve kaynak artışlarına bakıldığında Türkiye’de bu alanda ciddi bir hareketliliğin yaşandığı görülmektedir. Fakat çalışmamızın temelini teşkil eden insani yardım alanı kuruluşlarına baktığımızda, Suriyeli Mülteciler ve STK’lar Ağ Haritasına göre 2020 yılı itibariyle 48 ulusal, 17 uluslararası sivil toplum kuruluşu mülteciler alanında hizmet sunmaktadır. Bu hizmetlerin içeriğine, temel uygulama perspektiflerine baktığımızda birkaç temel başlık veya aşama (bazı temel ihtiyaçların giderilmeden bir başka uygulama türüne geçilemeyeceği doğrusundan hareketle) görebiliriz. Esasında koruma (insani yardımlar) odaklı projeler, sosyal uyum odaklı projeler ve geçim kaynakları odaklı projeler olmak üzere temellendirebileceğimiz uygulama modelleri dâhilinde barınma, beslenme, sağlık, çalışma hakkı, mesleki eğitimler, hukuki destek, çocuklar ve çocukların eğitimi, sosyal uyum ve bütünleşme çalışmalarını görmek mümkündür. Kutlu da söz konusu çeşitli ihtiyaçlar karşısında çeşitli alanlarda uzmanlık kazanan sivil toplum kuruluşları olduğunu belirtmekte ve ihtiyaçlar karşısında çeşitlilik kazanan çalışmaları “hukuki/sosyal destek ve danışmanlık, insani yardım, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, çok amaçlı merkezler, kültür-sanat, araştırma ve son olarak konferanslar/atölyeler/eğitimler” şeklinde sınıflandırmaktadır (2015: 13).

Hukuki/sosyal destek ve danışmanlık; hâlihazırda Suriyeli vatandaşlar için son derece önemli Türkiye’deki hakları ve hukuki sistemiyle ilgili, yeterli bilgiye sahip olmamalarından ötürü bu açığı kapatmaya çalışan, hukuki bilgilendirme ve temel haklara erişim ile ilgili destek sağlayan birçok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır.

İnsani yardım; barınma, gıda, ısınma, hijyen koşulları gibi koşulların içinde yer aldığı insani yardım ilk yardım ihtiyaçları olarak uzun süre boyunca karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat diğer destekler gibi insani yardım desteği sürdürülebilir olmaktan uzak olduğu için başka uygulamalara geçilmesi, Suriyeli vatandaşların erişebilirliğinin artırılması bu yardım türüne olan ihtiyacı azaltacaktır.

Sağlık; yasal düzenlemelerle Suriyeli vatandaşların mevcut olanaklardan faydalanması sağlanmıştır. Bilgi eksikliği, dil bariyeri gibi nedenlerle sağlık alanından gerektiği gibi faydalanamayan Suriyeli vatandaşların bu konuda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında gördüğümüz bir alandır.

Eğitim; Suriyeli çocukların okullaşma oranı gerek maddi yetersizliklerden, ailesine para getirmek zorunda kalarak çalışmak zorunda kalmalarından, gerek erken yaşta evlendirilmelerinden ve gerekse de ayrımcılığa uğrama korkusundan ya da direkt ayrımcılıktan ötürü okula gidememelerinden kaynaklı olarak oldukça düşüktür. Sivil toplum kuruluşlarının çocukların eğitim hayatına katılmasıyla ilgili özellikle UNICEF destekli çeşitli çalışmaları bulunmaktadır.

Mesleki eğitim; geçim kaynakları diye isimlendirilen çalışmalar altında sunulmaktadır. Mesleki beceriler edinmeleri, bunlar üzerinden istihdam alanı yaratılması, mesleki eğitimler sonucu ortaya çıkan ürünlerin satılması ve bu şekilde bir operasyonel güç elde etmeleri ile geliştirilen çalışmalardır ve sürdürülebilirlik açısından verimlidir.

Çok amaçlı merkezler; birçok sivil toplum kuruluşunun bir temsilciliği altında birden fazla çalışmanın yürütüldüğü kursların, eğitimlerin, danışmanlıkların ve insani yardım desteklerinin bir arada bulunabildiği merkezler olarak hizmet vermektedirler.

Kültür-sanat; çalışmalarını çoğunlukla uyum projeleri kapsamında yerli vatandaşlar ile Suriyeli vatandaşların bir araya getirilerek, uyumun amaç edinildiği ve her iki tarafın sahip olduğu kültürel ve sanatsal öğelerin paylaşıldığı bir ortak zemin yaratma çalışmalarında görmek mümkündür.

Araştırma; bu alanda çalışan, mültecilere hizmet veren farklı kuruluşlar mültecilerle yaptıkları görüşmelere dayanarak bir yandan mevcut durumun açıklığına dair çeşitli çevrelere bilgilendirme yapmak öte yandan bu bilgilendirme ile birlikte güncel ihtiyaçların karşılanması için gerekli desteği sağlamak amacı çizgisinde hareket etmektedirler.

Konferans, atölye, eğitim; çeşitli ve farklı içeriklere sahip, oturum, toplantı ve çalıştaylarla değişim ve devinim sağlamaya çalışan sivil toplum kuruluşları bir araya gelmekte, işbirlikleri sağlamakta ve fayda düzeyini artırma yolunda adımlar atmaktadır.

Bu çalışmaların çeşitlenmesi, hayata geçirilmesi, kitlelere ihtiyaçları doğrultusunda ulaşılabilmesi için belli bir zaman geçmiş; kuruluşlar mültecileri, mülteciler kuruluşları tanımış ve her iki taraf da bir bağ geliştirmiştir. Bunun uzantısında süreç uzadıkça ve mağduriyet arttıkça/devam ettikçe çeşitlenen ve artan ihtiyaçları karşılayabilmek için gereken dönüşümü ve değişimi kendi bünyesinde yaratan sivil toplum kuruluşları gelişmeleri yakalamaya çalışmış ve bunun için esaslarda ve uygulamalarda da bu devinim için

alışmalara girmekten geri durmamıştır. Bundan sonraki bölümlerde mültecilerin değişen ihtiyaçlarına yanıt ararken sivil toplum kuruluşlarının geçirdiği değişim ve dönüşüm süreci analiz edilecektir. Mülteci sayısı ve hizmet veren kuruluşlar açısından azımsanamayacak bir Güneydoğu Anadolu şehri olan Mardin bağlamında söz konusu hareketliliğin incelemesi yapılacaktır.

BÖLÜM 3

ALAN ARAŞTIRMASI

Türkiye’deki Suriyeli nüfus 2011’deki ilk akından bu yana sayısal açıdan devamlı bir artış göstermiştir. Misafir statüsü ile ülkeye girişlerine izin verilen Suriyelilerin, savaşın sonlanmaması ile beraber kalış süreleri uzamış ve bu sebeple kamplarda toplumsal yaşamdan ve ihtiyaçlardan izole bir yaşam sürmelerinin mümkün olmadığı bu zaman zarfında anlaşılmıştır. Kamplarda sosyal gerekliliklerden uzak bir yaşam süren Suriyeli nüfusun sosyal uyumunun sağlanması noktasında yeterli çabaların ortaya konulması ve uygulama esaslarında değişikliklere gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Mevcut durumda söz konusu kaçınılmaz gerekliliğin ilk adımı olarak, Suriyeli nüfusun büyük çoğunluğu kampların dışına çıkmış ve göçün şehirleşmesi sürecine girilmiştir. GİGM’ in Eylül 2020 verilerine göre, geçici koruma kapsamındaki Suriyeli nüfusun 59.877’si 5 ildeki 7 geçici barınma merkezinde barınırken, 3.559.041’i geçici barınma merkezleri dışında hayatlarını idame ettirmektedir (GİGM, 2020). Geçici koruma merkezleri dışında yaşayan büyük orandaki bu Suriyeli nüfusun, kentlerdeki yaşamlarında toplumsal yaşamdan izole olmamaları için hem siyasi hem toplumsal birçok sorumluluğun yerine getirilmesi elzem bir hale gelmiştir. Kişisel ve toplumsal sorunların hem öznesi hem nesnesi olma sorunsalıyla karşı karşıya kalan bu kitlenin mevcut ve potansiyel ihtiyaçlarına kulak vermek, bunlara karşılık bulmak sorumluluğu toplumsal bir borç halini almıştır.

Suriyelilere yönelik geliştirilen ulusal düzenlemelerle birlikte hükümetin teşviklerle sivil toplum kuruluşlarını ve gönüllü kuruluşları harekete geçirdiği bilinmekte, bunun toplumsal destek beraberliğinde mevcut ve potansiyel sorunları çözme çabalarının ürünü olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Seydi, 2014: 296-297). Ancak hâlihazırda Suriyeli nüfusun en büyük sorunlarından biri olan ayrımcılık özelinde şekillenen pek çok gelişme; okullarda, hastanelerde ve işyerlerinde ve nihayetinde ikamet ettikleri mahallelerde kendini göstermektedir (TTB Raporu, 12). Türkiye’de kayıtlanma, dil bariyeri, barınma, hijyen, beslenme, sağlık, eğitim, toplumla bütünleşme süreçlerine dair sorunlar yaşayan kentli göçmen kitlenin en büyük sorunu yoksulluk ve yoksullukla mücadele sırasında ortaya çıkan başka sorunlardır (Artan ve Arıcı, 2017: 4). Sığınmacıların sosyal desteğini zayıflatan bu durumlar, göç süreci ile ilgili belirsizlik yaratmakta, hayat şartlarının zorluğu yanında kültürel uyumu karşılıklı bir biçimde olumsuz etkilemektedir (Aslan ve Güngör, 2019). Yoksullukla ve yoksulluğun beraberinde getirdiği çeşitli ve katmanlaşan sorunlarla mücadele, Suriyeli nüfusun toplumla bütünleşmesinde önemli bir engel yaratmakta ve hatta toplumda ötekileşmenin üzerine inşa edildiği bir gerçeklik haline gelmektedir. Bu durumda toplumsal bütünleşmenin önündeki en büyük engellerden biri olan yoksulluğun, toplumsal güçlerin desteğiyle ve beraberliğinde tamamen ortadan kaldırılması ütöpik olsa da minimize edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan hükümetin Suriyeli nüfusun ihtiyaçlarına tek başına karşılık vermesinin, bu süreci yalnız başına göğüslemesinin mümkün olmadığı ve sivil toplum kuruluşlarının toplumsal işleyişte aktifleşmesi yeni dünya düzeninde devletin minimalleşmesi gerçeğiyle paralellik gösterircesine daha net bir biçimde anlaşılmıştır. Kamplar dışında göç yönetimi üzerine geleneksel merkezi otoritesini koruyamayan devletten kalan geniş faaliyet alanını dolduran sivil toplum kuruluşları, kendi dinamiklerini hayata geçirmiş ve bu denli bir

değişim ile kendi önünün açılmasına katkı sağlamıştır (Sizer, 2019). Bu farklılıklara ve büyük ölçekli sıkıntılara rağmen, devletin yeterli etkinliği gösteremediği alanlarda sivil toplum kuruluşlarının gösterdiği performans ve sahip olduğu motivasyon sivil toplumun geleceği adına umut vericidir (2019). Fakat bu motivasyonun ve performansın sürdürülebilir olması ve daha başarılı işlere imza atılması için sivil toplumun mevcut otoritelerden yeterli desteği alması gerekmektedir.

Çalışmalarını yürütürken hükümetin yanında yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bulunması gerekliliği Suriye krizi günden güne daha karmaşık ve çözülmesi zor hale geldikçe anlaşılmıştır. Türkiye gerçekliğinde siyasi despotizmin sivil toplumun gelişmesinin önündeki en büyük engel olduğunu dile getiren Küçükömer'e göre çözüm sivil toplumun özgürleşmesidir (2009). Bu bağlamda yönetim süreçlerinin çok aktörlü şekilde yürütülmesinin önemli paydaşlarından olan yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının daha etkin ve verimli hale getirilmesinin her açıdan toplumsal yapıya bu süreçte de katkı sağlayacağı vurgulanmalı ve önü açılmalıdır (Akman, 2018: 452-460). Türkiye gündeminde pek yer almasa da toplumsal yaşamın sıradan bir gerçekliği haline gelen Suriye/göç krizinin ve krizin toplumsal sonuçlarının sosyal yapıdaki konumu unutulmamalıdır. Söz konusu sonuçların en önemli parçası olan ihtiyaçlar silsilesinin karşılanması, her vatandaş tarafından hayati önem arz etmektedir. Bu noktada son derece önemli olan bu ihtiyaçlar karşısında hükümetin yetersiz kalması ile başta sınır illerde olmak üzere Suriyeli nüfusun ihtiyaçlarının büyük bir bölümünün, sivil toplum kuruluşları tarafından karşılandığı bilinmektedir (Artan ve Arıcı, 2017: 17). Fakat bu alanda hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının kapsamlı stratejileri ya da planlamaları olmadığı da bilinmelidir (2017: 17). Bu durumun çok çeşitli ve faktörlü nedenleri bulunmaktadır.

Mali ve kanuni destekten yoksun olmalarına karşın, zaman zaman inisiyatif olarak sığınmacılara yardım ettikleri bilinen belediyelerin sığınmacılara yönelik çalışmaları sosyal yardımlar ile sınırlı kalmış ve yerelde sivil toplum kuruluşlarına sunmaları gereken desteği göster(e)memiş, yapmaları gereken işbirliklerini yapmamışlardır (Aktan, 2018). Türkiye'deki en önemli yerel yönetimler olan belediyelerin, sığınmacıların sorunlarının çözülmesi noktasında üstünlükleri bulunmasına rağmen, söz konusu avantajları kullanma noktasında önlerinde yasal ve mali birçok engel olduğu bilinmektedir. Sığınma konusunun güvenlik meselesi olarak görülmesinden dolayı yetkilerin devredilmediği alan olarak belediyeler yerelin ihtiyaçlarına merkezden daha hâkim olmasına rağmen, sürece aktif katılım gösterememekte ve değişmeyen bir detay olarak yerel yönetimlerin karşı karşıya olduğu yapısal sorunlar, hareket alanlarını ve biçimini kısıtlayarak fayda sağlama düzeylerini düşürmektedir (Aktan, 2018). Şentürk'ün ifade ettiği üzere Türkiye'de yerel otoriteler olan bu kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında yetersiz bir iletişim bulunmaktadır ki bunun en önemli nedeni de kurumların STK'larla işbirliği yapma konusunda isteksiz olmasıdır (2014: 296). STK'ların genel olarak karşılaştıkları durumlara değinmek, Mardin sahasında da ne tür sorunlarla ya da yaklaşımlarla karşılaşıldığını, hangi durumların çalışma sistemini nasıl etkilediğini anlamak için bir perspektif sunmak amaçlanmıştır.

3.1. Yöntem

Suriyeli nüfusa yönelik gerçekleştirilen sosyal yardım/sosyal hizmet bağlamındaki çalışmalar ile entegrasyon, çok kültürlülük ve uyum amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler hükümet organları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları düzleminde devam etmektedir. Fakat mümkün olan en kısa zamanda, köklü ve nitelikli esaslara ve usullere olan ihtiyaç varlığını daha da hissettirir noktalara varmıştır. Bu açıdan bu düzlemin önemli bir parçasını oluşturan sivil toplumu sahada incelemek, mühim bir değer arz etmektedir. Ülkeye giriş yapan uluslararası sivil toplum kuruluşu sayısındaki ve ülke genelinde sivil toplum kuruluşlarının niteliğindeki artış dikkate değerdir. Bu bağlamda Mardin sınırları içerisinde Suriyeli vatandaşlara yönelik uzun zamandır faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları ile görüşmek, uygulamalarını incelemek ve bu bağlamda geçirdikleri değişim hususlarını tespit etmek çalışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu açıdan görüşülen sivil toplum kuruluşu çalışanlarının, bünyesinde hizmet verdikleri kuruluşun düşünce ve yaklaşım tarzı ile faaliyetleri yürütme biçimlerinin değişimi ve dönüşümünü gözlemleyebilecek ve bunu analiz edebilecek kişiler olmasına dikkat edilmiştir. İlgili kişiler ile yapılan görüşmelerin yanında araştırmacının 2019-2020 yıllarında aynı sahada edindiği deneyim, yaptığı katılımlı gözlemler ve bunların yanında literatür araştırmaların da çalışmanın özünün ortaya çıkmasında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmelidir.

Sivil toplum kuruluşlarının Suriye krizi etkisiyle Mardin sahasında yaşanan büyük toplumsal hareketlilik bağlamında etkili faaliyetlerde bulunduğu ve sürece önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. Gerek yerel/bölgesel gerekse de ulusal ve uluslararası niteliğe sahip bu kuruluşların, faaliyet göstermeye başladığı ilk günden bugüne geçen zaman zarfında Suriyeli vatandaşlarla kurdukları iletişimin tarzından deneyimlenen hassasiyet odaklı yaklaşım biçimine, faaliyetlerin çeşitlilik barındıran unsurlar içermesinden kurumsal iletişim tarzlarının biçimlenmesine kadar birçok dönüşüm geçirdiği gözlemlenmiştir.

Yapılan gözlemler ve edinilen saha deneyimleri neticesinde literatüre kazandırılmak istenen bu çalışmada sayısal verilerle ölçülebilir sonuçlara ulaşmayı gaye edinen nicel araştırma yönteminin kullanılmamasının temel nedeni, çalışmanın şekillendiği zeminin nicel araştırmaya uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Doğulamaktan çok keşfi esas alan nitel yöntemin, sayısal verilerle ulaşılması mümkün olan olguların derinlerinde yatan oluşumlarını keşfetmeyi sağladığı göz önünde bulundurulursa; üzerinde çalışılan sahanın kendini nasıl anlamlandırdığına ve kendine dair neyi anlatılır düzeyde değerli bulunduğu dair çıkarımların da bu yöntemin benimsenmesiyle erişilebilir olduğu anlaşılabacaktır (Kurt, 2015: 274). Nitel araştırma yöntemini zengin kılan, ona çeşitlilik kazandıran ve farklı perspektifleri bir arada barındırma şansı veren husus, geniş bakış açısı ile veri toplama teknikleridir (Yazgan ve Karakaya, 2020: 22). Bununla beraber nicel araştırma yönteminin genellemeye dayalı olması ve çoğunluğu mesele eden bakış açısına sahip olmasından (Baltacı, 2018) dolayı nicel araştırma yöntemi bu çalışma kapsamında tercih edilmemiş; belirli, kapalı veya küçük bir örneklemin detaylarını vurgulayan, onu tüm yönleriyle ele alarak odağını üzerine kuran nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Nitel araştırmalarda genellikle gözlem, doküman inceleme ve görüşme veri teknikleri kullanılmaktadır. Nitel araştırmaların ağırlıklı olarak gözlem ve görüşmelere dayalı olması büyük ve geniş örneklemlere belli bir aşamadan sonra, gözlemler ve görüşme içerikleri kendini tekrar etmeye başladığı için ihtiyaç duyulmamasını sağlar (Baltacı, 2019: 373). Katılımcıların iç dünyalarına erişerek onların özgün bakış açılarına, farklı deneyimlere, zihinsel algılara, tutum, düşünce ve yaşamışlıklara ulaşmayı hedefleyen görüşme tekniğinde, soruların derinleştirilip anlaşılır bir şekilde sunulması ve sayıdan ziyade araştırmanın detaylarına götüren, incelemeyi nitelikli kılan görüşmeler yapmak önem arz etmektedir (2019: 373-376). Bu durumda bazen tek bir görüşmeci bile nitelikli ve derinlik içeren bulgulara ulaşılmasını sağlayabilir. Gözlem, doküman analizi ve görüşme teknikleri kullanılarak ortaya konan çalışmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi teknikleri ile ayrıştırılmıştır. Bazı soruların özetlenmesinde kullanılan betimsel analiz ile daha fazla ayrıntıyı barındıran içerik analizi bulguların yorumlanması kısmında başvuru teknikler olmuştur. Toplanan verilerin daha ayrıntılı incelemesini elen alan, açıklamasını yapan, kavram-kategori-temalara ulaşılmasını gerektiren içerik analizi tekniğinde; yoğun vurgu yapılan olay ve olgulardan kodlar çıkarılır, kodlardan kategorilere ve oradan da temalara gidilir (2019: 377). Nicel araştırmanın ölçüm sürecinin bir parçası olarak değişkenlerin kavramlaştırılması ve rafine hale getirilmesi nicel sürece içkin bir oluşumken, nitel araştırma yönteminde veri toplanma sırasında yeni kavramlar oluşturulur veya verilere dayalı kavramsal tanımlar formüle edilir ve kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya konur (Neuman, 2016: 662-663). Nitel araştırma yönteminde kodlama sırasında arz ettiği önem açığa çıkan kavramlaştırma süreci, veri analizinin ayrılmaz bir parçası kabul edilen kodlama aşamasının geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenir (2016: 663). Verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin tanımlayıcı ve keşfedici biçimde anlamlı ve sistematik bir düzlem için kullanıldığı kodlama tekniğinde analiz dört aşamada gerçekleştirilir (Baltacı, 2019: 377-378): verilerin kodlanması; kod, kategori ve temaların bulunması; kod, kategori ve temaların düzenlenmesi; bulguların tanımlanması ve yorumlanması.

Verilerin benzerlik ve farklılıkları üzerinden oluşturulan kodlar (Neuman, 2016: 659-661) aracılığıyla ulaşılan temaların her bilimsel çalışmada olduğu gibi geçerli ve güvenilir olması gerekir. Fakat genel geçer bilimsel bilgi üretimi sürecinden farklı olarak nitel araştırma ile ortaya konan çalışmalardaki geçerlik ve güvenilirlik kıstasları ve boyutları değişmektedir. Nicel araştırmanın doğası olduğu kabul edilen bu ilkeler, nitel araştırma için de kabul edilmekte fakat ölçümle olan ilintileri nedeniyle daha seyrek kullanılmakta ve farklı uygulama yollarına gidilmektedir (2016: 285-286). Doğruluk anlamına gelen geçerlik ilkesi nitel araştırmacı için, “tek bir doğru” fikrinden ziyade otantik olanın/otantığe ait olanın adil, dürüst ve dengeli bir anlatım eşliğinde toplumsal yaşama içkin bir göz tarafından anlatımının sunulması anlamına gelmektedir (2016: 286). Aynı şekilde güvenilirlik de nitel araştırma bağlamında, sayısal veriler olmaksızın gözlemlerin ve görüşme verilerinin tutarlı ve sağlam bir şekilde aktarılması anlamını taşımaktadır.

Modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu bir ihtiyacın ürünü olarak (Gulbenkian Komisyonu, 2016: 15) nicel araştırmalarda asıl önem teşkil eden husus yöntemin kendisi iken, nitel araştırmalarda bu durum değişmekte ve yerini konunun kendisine ve içeriğin özüne bırakmaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2013). İçeriğin özünü bulması sürecinin

önemli bir parçası olarak gözlem, araştırmacının araştırmadaki rolünü de ortaya koymaktadır. Nicel araştırmayı gerçekleştiren araştırmacının, çalışma çerçevesinde yansız ve nesnel durabilmesi önünde herhangi bir engel bulunmazken; gözlemin ana karakteri olarak nitel araştırmacı incelediği duruma, harekete ya da algıya dâhil olmakta, araştırmaya içkin bir unsur olarak araştırma sonucuna etki etmektedir. Objektifliğe vurgu yapan geleneksel nicel araştırma anlayışına karşı, bütünselliği nitel araştırma sürecinde benimsediği açık sözlülük ve kişisel ilişkiler üzerinden sağlama gayreti içinde olan nitel araştırmacı objektif standartlara paralel bir fikir olarak güvenilirliği vurgular (Neuman, 2016: 226-227). Bu çalışma özelinde ifade etmek gerekirse; araştırmacı daha önce çalışma ve gözlem yapma fırsatı bulduğu Mardin sahasında açık bir iletişim geliştirme fırsatı bularak, güvenilirliğin tesisi için elzem olan inanılrlık bağını geliştirmiştir. Araştırma kapsamında hareket edilirken söz konusu unsurlar, güvenilirliğin kontrol araçları olarak kullanılmış, gözlemleri destekleyici ve yeni bulguların elde edilmesini sağlayıcı görüşmelerin yapılması için araştırmanın kolaylaştırıcısı olmuştur.

Nitel araştırma yönteminde, amaç genellenebilirlikten ziyade kavrayış olduğundan dolayı verilerin toplanması süreci genellikle ortaya yeni bilgi çıkmayana kadar devam eder ve doyma adı verilen bu aşama görece küçük görüşme gruplarında ortaya çıkar (Krysik & Finn, 2015: 192). Çalışmamız kapsamında altı farklı sivil toplum kuruluşundan on görüşmeci ile yapılan görüşmeler çerçevesinde, bazı önemli kodların yüksek oranda benzerlik gösterdiği dördüncü görüşme ile beraber anlaşılmıştır. Bu durumun altında yatan etmenler, nitel araştırmanın doyma için uygun olması ve araştırma yaptığımız Mardin sahasının faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu sayısının düşük olmasından dolayı küçüklüğü ile açıklanabilir.

Nitel veri analizlerinde sıklıkla kullanılan üç yöntem olan; katılımcının ifadelerinin doğrudan alıntılanması, verilerin betimlemelerle beraber bazı kodlar belirlenmesiyle kategorilere ve temalara ulaşılması ve son olarak betimleme ile tematik analizin yanında araştırmacı yorumlarının da yer alması yöntemlerini ayrı ayrı ya da hepsini bir arada kullanmak mümkündür (Baltacı, 2019: 377). Çalışmamızda da yer yer görüşmecilerin ifadeleri doğrudan alıntılanmış olsa da genel olarak gözlemler, araştırma ve doküman analizleri ile görüşmelerin harmanlandığı yöntemler kullanılmıştır. Bu yönergelerle beraber 6 sivil toplum kuruluşundan 10 katılımcının her biri K1, K2, ... K10 şeklinde isimlendirilmiştir. Çalışmada hiçbir sivil toplum kuruluşu hakkında doğrudan ya da dolaylı bir bilgi paylaşımı söz konusu olmamıştır. Katılımcıların paylaşımlarının detaylarına inilerek kodlar oluşturulmuş, kodlardan kategorilere ve son olarak kategorilerden de temalara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, temaların kendi içlerindeki tutarlılığı sağladığı iç tutarlılık ve temaların kendi aralarındaki tutarlılığı sağladığı dış tutarlılık ilkeleri uzantısında kodlamalara ve kategorilendirmelere dikkat edilmiştir (Şimşek ve Yıldırım, 2013). Çalışma kapsamında görüşme yaptığımız sivil toplum kuruluşları kümesi, çalışmanın güvenilirliğini ve geçerliğini tesis etmek amacıyla bölgesel, ulusal ve uluslararası kuruluşlardan oluşturulmuştur. Katılımcılara sorulan sorular belirgin bir şekilde belli bir konu hakkında yorum almaktan ziyade birbiri ile iç içe geçen konulardan, birbirinin nedeni ve sonucu olan, birbirini destekleyen verileri ortaya çıkaran içeriklerden oluşturulmuştur. Bu yüzden bir sorunun cevabında, birden fazla bulgu veya çalışmanın alt hipotezlerini destekleyen veriler elde edilmiştir. Aynı zamanda gözlemler sonucu edinilen çıkarımlar, görüşmecilerin aktardığı bazı fikir ve görüşlerle desteklense de herhangi bir referans belirtmeksizin kullanılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bulgular bazı tematik

başlıklar eşliğinde paylaşılmıştır. Çalışmanın yöntemine ait teknik bilgilerin bulgular kısmından önce paylaşılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın Konusu

Demokrasinin temsilcisi olarak görülen, demokratikleşme ve insan hakları savunuculuğunu vizyon edinen Batı Avrupa'nın bu noktaya varmasında etkili olan toplumsal gelişmeler, tarihsel bağlamından bağımsız değerlendirilemez. Batı Avrupa'nın demokrasi ile nispeten sağlıklı ve yakın ilişkiler kurabilmesinin altında güçlü bir mücadele tarihi yatar. Devlet ve yönetim karşısında insana, insanın değerine ve birey olgusuna vurgu yapan düşünürlerin varlığı ile sokakta bu düşünceleri despotizme ve baskıya karşı koruyan, savunan ve faal bir toplumsal öğreti oluşmasını sağlamak için mücadele eden kitlelerin varlığı bütünleşerek, siyasal alan karşısında güçlü ve sağlam temeller üzerine kurulu bir sivil alan yaratılmasını sağlamıştır. Haklı mücadelenin hak edilen olumlu sonuçları demokrasinin günlük hayata ve bakış açısına sirayet etmesine büyük katkı sunmuştur.

Batı dünyasındaki demokratik mücadeleler ve gelişmelerin ardından Türkiye'de buna benzer bir geçmişin eksikliği göz ardı edilerek sivil toplum alanı devlet eliyle yaratılmaya çalışılmıştır. Osmanlı'nın sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirilebilen vakıflarını uzun zaman denetlemesi, son dönemlerine doğru olumsuz toplumsal gelişmelerden dolayı sosyal yardımları ve sosyal hizmetleri neredeyse tamamen kontrolü altına alarak merkezileştirmesi, modern sivil toplum anlayışına ters bir sivil toplum anlayışının Türkiye'ye miras kalmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Osmanlı döneminden kalan birkaç sivil toplum kuruluşu da Cumhuriyet anlayışına tehdit unsuru olduğu iddiası üzerinden kapatılarak geleneksel sivil toplum anlayışı devam ettirilmiştir. Çok partili hayata geçişle beraber bazı olumlu hareketlenmeler yaşanmışsa da asıl canlanma 1980 dönemi ile görülmeye başlamıştır. Sivil toplum üzerindeki bürokratik gücün sınırlandırılması ve serbest piyasaya ayak uydurabilmek amacıyla demokratik değerlerin yerleşmesine duyulan ihtiyacın artmasıyla sağlanan kolaylıkların ardından, 1995 yılında önceki birçok kısıtlayıcı ve kısırlaştırıcı yasağın kaldırılmasının ve Avrupa Birliği görüşmelerinin devam etmesinin etkisiyle sivil toplum alanı gelişmesini ivme kazanarak sürdürmüştür.

Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren, savunuculuk yapan ve misyon yüklenen sivil toplum kuruluşları, Türkiye bağlamındaki esas gelişim sürecini ise Suriye krizi ile birlikte yaşamıştır. Suriye krizinin Türkiye'yi çok yakından etkilemesi, göçün çekim merkezi haline gelmesi ve savaşın kronik bir hal alarak çözümden uzaklaşması sonucu sayısı milyonları bulan Suriyeli vatandaşların Türkiye'de kalmaya devam etmeleriyle ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve yeni sorunlar başka çözüm yollarını gerektirmiştir.

Geçen süre zarfında zorlu izin süreçlerine ve bürokratik işlemlere rağmen, ülkeye giriş yapan ve faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum kuruluşu sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Söz konusu artış ile birlikte faaliyet alanları çeşitlenmiş, uzmanlık alan sayısı artmış ve spesifik konular üzerinde çalışma eğilimi nitelikli bir noktaya doğru evrilmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ulusal, bölgesel, yerel kuruluşlarla/kurumlarla işbirliği yapmasıyla, ortak bir hareket alanının yaratılmasıyla ve ortak sorunlara/ihtiyaçlara ortak çözümler üretmek amacıyla bir araya gelinmesiyle sivil toplum alanında bir dayanışma söz konusu olabilmektedir.

Bu gelişmelerin nedenlerini, sonuçlarını ve sürece içkin tüm öğelerini, Suriye krizinin Türkiye tarihinde daha önce görülmemiş bir sivil toplum alanı yarattığı gerçekliğine dayandırabiliriz. Suriye krizi bağlamındaki söz konusu hızlı gelişmeler ve çözüm arayışlarının olumlu gelişmelere yol açtığı görülmektedir. Bu olumlu gelişmelere taban tabana zıt durumlar gelişmiş olsa da, söz konusu değişimin ve dönüşümün AB görüşmeleri bağlamında da arzu edilen bir sivil toplum anlayışının kısmen de olsa tezahürü olduğu söylenebilir. Bu yüzden Suriye krizi ile birlikte yaşanan bu değişimlerin, doğru okunmasına ve yorumlanmasına demokrasi ve insan hakları üzerine kurulu bir mücadele biçimi sunması muhtemel bir durum olmasından ötürü katkı sağlamak gerekmektedir. Bu sürece bir miktar katkı sağlamak amacıyla, Mardin örneğinde sivil toplum alanının geçirdiği değişim temalar üzerinden incelenmektedir. Bu değişimin planlı ya da sistematik bir değişim olmaması ise sivil toplum alanı adına olumsuz değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Önemi

Geçici koruma statüsü altında Suriyeli misafirler olarak Türkiye’de yaşamlarını idame ettirmeye çalışan yaklaşık 3.6 milyon Suriyeli vatandaş, ekonomik riskler yanında sosyal ve psikolojik risklerle ve kaygılarla dolu bir hayat sürdürmektedir. Siyasi platformlardaki yoğun içişlerinden dolayı gündeme getirilmeyen geçici koruma altındaki Suriyeliler, her an ülkelerine gönderilme kaygısı yaşarken aynı zamanda Türkiye toplumu ile kurumsal ilişkilerde ya da günlük hayatta sosyal uyumu gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Misafir olarak tanındıkları ülkede kamplardan çıkıp şehirlere yerleşmekte, iş hayatına katılım sağlamakta, komşuluk ilişkileri geliştirmekte ve eğitim hayatına katılmaktadırlar. Çelişkilerle örülü ve ihtiyaçlarla dolu kronikleşen ve uzadıkça uzayan, uzadıkça bulanıklaşan bu süreçte Suriyeli vatandaşlar en büyük mağduriyet özneleri konumuna gelmişlerdir.

Hükümet dışı organizasyonların sağladığı destekler ve yardımlar, şehirleşen göç olgusunun doğurduğu ihtiyaçlara yetismeye çalışmaktadır. Bu noktada; gereken ölçüde ve uygun zamanda yeteri kadar dönüşüm sağlayan, kendini yenileyen, ihtiyaç tespiti yapabilen ve analizini sağlayan, ihtiyaçlara göre kapasitesini sorgulayan/geliştiren sivil toplum kuruluşlarına duyulan gereksinim Suriyeli vatandaşlar ve Türkiye halkı için hayati önem taşır duruma gelmiştir/gelmektedir. Zira toplumun bir kesiminde meydana gelen huzursuzluk ya da giderilmeyen ihtiyaçlar silsilesi, zamanla toplumun diğer parçalarını da etkiler ve olumsuzluklar silsilesine dönüşür. Gereken bu değişimin ne ölçüde ve nitelikte gerçekleştiğini anlamak, sahadaki gelişmeleri akademik bir yapı içerisinde olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirmek ve aktarmak, sosyal senkronizasyonun gerçekleşmesine sağlayacağı katkı açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Köklerini Antik Yunan’dan alan bir olgu olarak sivil toplum, bugün çağdaş yaşam stilleri içerisinde de kendine yer bulmuş ve zaman çizgisinde birçok yükseliş ve düşüş yaşamasına rağmen insan yaşamının önemli bir parçası olmaya devam edebilmiştir. Zamana, mekâna ve toplumsal süreçlere bağlı bir şekilde konumlanan sivil toplum; kapsamı, sınırlılıkları, sosyal düzlemi, işlevleri, boyutları, bileşenleri ve biçimleriyle her zaman tartışma konusu olmuştur. Fakat söz konusu tarihsel tartışmalar sivil toplumun sorumluluklarını arka plana atmak için

bir sebep olmamış, bilakis sivil toplumun sorumluluklarının ve sağlayacağı fayda düzeyinin yükseltilmesi için önemli aşamalar kabul edilmiştir. Günümüzdeki tartışmalar da bu ön kabulle, bunu baz alarak hizmet etme anlayışına sahip olmalıdır.

Devlet ile sivil toplumun eş değer görüldüğü aşamadan birbirine taban tabana zıt görüldüğü dönemlere, devlet karşısında bir toplumsal mekanizma olarak değerlendirilmesinden devleti besleyen özerk bir sivil alan olarak görülmesine kadar birçok farklı rol biçilen sivil toplum alanı için hem ulusal hem uluslararası düzlemde son önemli aşama 1980'li yıllarla birlikte yaşanmaya başlamıştır. Dünyadaki rekabet ve pazar sisteminin değişmesinin ve bunun Türkiye üzerindeki etkisinin iç siyasetteki gelişmeler doğrultusunda sivil toplumu Türkiye'de de önemli bir sürece doğru ilerlettiği bilinmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte sivil toplum üzerindeki bazı yasakların kalkması ile Türkiye'deki sivil toplum alanı işlevsel açıdan Batı'ya yaklaşmış, 2000'li yıllardaki Avrupa Birliği görüşmeleri trafiği ile sivil toplum içerisinde çeşitlilikler yer edinmeye başlamış ve önceki dönemlere nazaran hareketlenmeler gözlemlenmiştir.

Söz konusu hareketliliklerin yanında, 2011 yılından bu yana Türkiye'yi yakından etkileyen Suriye krizi bir göç krizine dönüşerek büyük bir ihtiyaç alanı yaratmış ve sivil toplum kuruluşlarına olan ihtiyacı gün yüzüne çıkarmış, bu alanı daha önce olmadığı kadar hareketlendirmiştir. Komşu ülke Suriye'de meydana gelen iç karışıklıklardan ötürü doğrudan ya da dolaylı mağdur olan, olumsuz etkilenen, tehdit altına giren Suriye vatandaşlarının; Türkiye'ye kitleler halinde akın etmesi üzerinden zaman geçtikçe, ülkelerine dönmeleri ihtimali azaldıkça ve kamplardan şehirlere doğru ilerleyerek şehir hayatının bir parçası oldukça ihtiyaçları çeşitlilik arz etmeye başlamış ve sürecin başlarındaki gibi acil yardımlardan başka çözümler üretilmesini gerektirmiştir.

Hükümetin bu uzantıda bazı esas ve usul değişimlerine gitmesinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarında önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Nicelik açısından artış yaşayan hükümet dışı faaliyet gösteren bu kuruluşlar, hükümet ile işbirliklerine giderek hükümete destek alanı yaratmış, hükümetin erişmekte zorlandığı/yetersiz kaldığı noktalara ulaşmayı amaç edinmiştir. Bu ivme sayısal kısımda olduğu gibi nitelik boyutunda ve uygulama biçimlerinde de yaşanmıştır. Türkiye tarihi bağlamında hak ettiği değere hiçbir zaman ulaşamamış bir alan olarak sivil toplum, Suriye krizi ile birlikte çok hareketli bir sürecin önemli bir parçası olmuş, krizin ilk gününden bugüne değin ihtiyaçlara ve toplumsal hareketliliklere insicam içerisinde yanıt verebilmek için değişimler ve dönüşümler geçirmiştir. Suriye krizinin ülkeye giren/faaliyetlerini arttıran/faaliyet alanını çeşitlendiren uluslararası sivil toplum kuruluşlarının da etkisiyle ulusal sivil toplum kuruluşlarındaki bu değişim sürecinin yüzünün Batı'ya dönük olduğunu söylemek mümkündür. Tüm tarihsel aşamalar ve geline son nokta göz önünde bulundurulduğunda Suriye krizi ile birlikte karşımıza çıkan bu önemli değişim ivmesinin kaynağını temellendirmek ve Mardin ili bağlamında bölgesel/ulusal/uluslararası faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları çalışanları ile yapılan görüşmeler ışığında incelemek ve sınırlılık, kapsam değerlendirmeleri yaparak gerekli çözüm önerileri sunmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Ele alınan çalışmanın evreni Mardin ili sınırları içerisinde yaşayan yaklaşık 90 bin geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli vatandaşa yardım etmek üzere faaliyet gösteren bölgesel, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarından oluşmaktadır. 90 bin Suriyeli vatandaşın ikamet ettiği Mardin ilinde insani yardım alanında hizmet veren bölgesel, ulusal ve uluslararası 6 sivil toplum kuruluşundan toplum 10 çalışan ile görüşme sağlanmıştır. Suriyeli mültecilerin şehir içerisindeki dağılımları ve ilçelere göre hizmet veren sivil toplum kuruluşları sayısı baz alınarak evreni temsil etme özelliğine sahip bölgesel, ulusal ve uluslararası kuruluşların çalışanlarıyla irtibata geçilmiş, görüşme gerçekleştirilmiştir. Farklı projelere imza atmış, halihazırda birden fazla proje yürüten ve spesifik alanlarda faaliyet gösteren birbirinden farklı olan bu kuruluşların yanı sıra, çalışanlarının farklı meslek gruplarından olmasına dikkat edilerek farklı bilgi zeminlerinde çeşitli gözlemlerden ve deneyimlerden faydalanılmak istenmiştir. Bunun için örneklem oluşturulurken, araştırma düzleminde ve sosyal hizmet bağlamında belirli bir seviyede bilgi, beceri ve deneyim kıstasları sınanarak kriterli örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu açıdan deneyimleri uzantısında; faaliyetlerini yürüttükleri sivil toplum kuruluşlarının öncesini ve sonrasını, mevcut durum ile geçmiş vaziyetlerini karşılaştırabilmeleri, değişim sürecine ve ilişkisel bağlamlara hâkim olabilmeleri üzerinden yapılan bu niteliksel seçim kriterli örneklem tekniğine dayandırılmış ve uygun örneklem bu şekilde oluşturulmuştur.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma geçici koruma altındaki Suriyelilere hukuki/sosyal destek ve danışmanlık, insani yardım, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, çok amaçlı merkezler, kültür-sanat, araştırma ve konferanslar/atölyeler/eğitimler veren sivil toplum kuruluşlarını kapsayacak şekilde geliştirilmiştir.

Yüz yüze gerçekleştirilmek istenen derinlemesine görüşmeler, Covid-19 salgını dolayısıyla riskli bulunması ve sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı döneme denk gelmesinden ötürü online ortamda gerçekleştirilmiştir. Aralık 2020 zaman zarfında gerçekleştirilen görüşmeler, yılsonu olmasından kaynaklı olarak yoğun çalışmalarından ötürü görüşmecilerin görüşme formunu e-mail yoluyla talep etmelerine neden olmuştur. Bu yüzden görüşmeler e-mail ortamında görüşme sorularının ve görüşme onam formunun görüşmecilere iletilmesi ve görüşmeci tarafından doldurulması şeklinde ilerlediğinden görüşme sınırlı bir biçimde gerçekleşmiştir.

Araştırmanın Problemleri

Nitel bir çalışma ortaya konmadan keşfedilmesi gereken bazı problemler vardır. Araştırma konusu ile ilgili tespitler yaparken sorulmuş soruların, araştırma sürecine kolaylık sağladığı ve geçerli-güvenilir sonuçların ortaya konması noktasında çalışmaya fayda sağladığı bilinmektedir. Çalışmamız kapsamında esas amaç doğrultusunda, oluşturduğumuz sorulara cevap bulma gayretine giriştik.

Çalışmamızın temel problemi, Suriye krizinin göç krizine dönüşmesiyle birlikte Türkiye'ye göç eden Suriyeli vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan hükümetin, sayısı milyonlara

ulaşan göçmenler karşısında faaliyetlerinin yetersiz kalması ve ortaya çıkan boşluğu doldurmak, yeni ihtiyaçlara yanıt bulmak isteyen sivil toplum kuruluşlarının bu süreç boyunca yürüttüğü çalışmalarının var olan sivil toplum algısını-olgusunu etkilediği, değiştirdiği ve dönüştürdüğü üzerinedir. Bu kabulden yola çıkarak, sahadaki deneyimlerimiz, gözlemlerimiz ve doküman analizleri neticesinde temel sorumuza bağlı ortaya çıkan birkaç problemi daha değerlendirmeye dâhil ettik:

- Sivil toplum kuruluşlarının temel amacı, sahadaki göçmen kitleleri karşısında zorlanan hükümetin boşluğunu mu doldurmaktır?
- Göç krizinin ilk başlarında hükümete destek olmak üzere harekete geçen sivil toplum kuruluşları Suriyeli mültecilere yönelik faaliyetlerin yürütülmesi noktasında zamanla ana aktör haline gelirken, kamu kurumları politik ve bürokratik düzenlemelerle sürece içkin bir aktör olmaktan ziyade sürecin denetleyicisi mi olmuştur?
- Süreç uzamaya devam ettikçe, yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça sivil toplum kuruluşlarının önceliği maddi yardımlardan/desteklerden yana olmaya devam mı etmiştir?
- Kriz sonrası ülkeye giren çok sayıda INGO, sivil toplumun çalışma prensiplerini ve koşullarını değişime uğratarken, profesyonel çalışma/profesyonelleşen çalışma biçiminin yaratılmasındaki rolü ne olmuştur?
- Suriyeli vatandaşların temelden güçlendirilemiyor olmaları, geçen on yıla rağmen hala misafir statüsüne sahip olmalarından ötürü sivil toplum kuruluşlarının köklü çözümler üretememesi ile açıklanabilir mi?
- Suriyeli vatandaşların maddi yardımlara hala ihtiyaç duyuyor olmasının temel nedeni, kapsamlı bir çalışma hakkından ve nitelikli çalışma ortamından yoksun olmaları ile statüleri nedeniyle geniş bir alanda bu haklarının sivil toplum kuruluşları tarafından savunuculuğunun yapılamıyor olmasına dayandırılabilir mi?
- Sivil toplum kuruluşlarının denetleyici mekanizma haline gelen hükümet karşısında hak savunuculuğu yapmaktan/hak temelli çalışmalar ortaya koymaktan kaçınmasının nedeni, mevcut veya planlanan çalışmalarının herhangi bir bürokratik engele takılmasını istememelerine/ hükümet ile ters düşmekten kaçınmalarına dayandırılabilir mi?
- Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinin içerik odağının değişmesi ve uygulama alanının genişletilmesi ile Suriye savaşının çözümden uzak hale gelmesi sonucu göçmenlerin ülkelerine dönmeleri ihtimalinin azalması arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

- Krizin başlarında yalnızca maddi yardımlara odaklı olan çalışmalardan, zamanla Suriyeli vatandaşların sosyal yeterliliklerini arttırmaya yönelik çalışmalara doğru nasıl bir değişim söz konusu olmuştur?
- Çalışmalarını veri sistemleri üzerinden ilerleten sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artmasıyla birlikte sahada yaratılan rekabet ortamının, çalışmaların niteliğini arttırdığını söylemek mümkün müdür?
- Zamanla gelişen rekabet ortamı, önceden de çok sıkı ilişkiler kurmadıkları bilinen sivil toplum kuruluşlarının birbirleriyle olan ilişkilerini ve mevcut iletişim sorunlarını hangi yönlerden etkilemiştir?
- Özellikle son dönemlerde, karşısına engel çıkmasını istemeyen, bürokratik izin alma süreçlerinde mağdur olmak istemeyen sivil toplum kuruluşları; çareyi kamu kurumları ile daha yakın ilişkiler kurmakta bulurken, bu hareket sistemi çerçevesinde diğer sivil toplum kuruluşları ile uyumu kaybetmeleri ve özgünlüklerini riske atmaları söz konusu olmuş mudur?
- Kamu kurumları ile geliştirilen ikili ilişkiler sonucu, sivil toplum kuruluşları arasında bir ayrışma söz konusu olmuş mudur?
- Kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının ilişkilene biçimi göz önünde bulundurulduğunda, bürokratik değişikliklerle hareket alanlarının daraltılması sonucu sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumları ile olumlu bir ilişkilene sürecine tek taraflı bir biçimde mecbur kılındıklarını ve iletişimin sürdürülebilirliği için daha fazla emek vermek zorunda kalan taraf olduklarını söylemek mümkün müdür?

Araştırmanın Sayıltıları

Bilimsel çalışmalar bazı genel geçer kabullere dayanır. Sayıltı da buna dâhil edilebilir. Doğru olduğu kabul edilen başlangıç noktası niteliğindeki bu genel geçer ilkeler çalışmanın üzerine bina edildiği düzlemde son şeklini alır. Doğruluğu/yanlışı sınıyan hipotezlerin aksine sayıltılar ön kabule dayanan yargılardır.

- Araştırma çerçevesinde başvuru kaynakları; bilimsel, geçerli ve güvenilir oldukları esas kabul edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.
- Görüşme formu çalışmanın amacına hizmet edecek çerçevede geçerli ve güvenilir kabul edilmiştir.
- Araştırma sürecinde başvuru yöntem ve teknikler hipotezlerin sınıyanmasına ve amacın gerçekleştirilmesine hizmet eder geçerlikte/güvenilirlikte kabul edilmiştir.

- Çalışma sürecinde elde edilen veriler için kullanılan değerlendirme yöntem ve teknikleri nitelikli kabul edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Esas veri toplama aracımız nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşmedir. Bunun öncesinde yapılan araştırmalar, konu ile ilgili okumalar ile bunların analizi (doküman analizi) ve sahadaki gözlemlerimiz de veri toplama araçlarına dâhildir.

Görüşme formumuz 20 adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. 20. soru görüşmecilerin alana ve çalışmalara ait sorunsallar hakkında fikirlerinin ve çözüm önerilerinin alınmak üzere hazırlandığı bir sorudur.

Soruların tamamının açık uçlu olmasının nedeni uygulama ve değerlendirme aşamasında çıkardığı güçlüğe rağmen alana ilişkin önemli detayların elde edilebilmesinde nitel araştırma yönteminin büyük katkı sağladığı gerçeğidir.

Görüşmelerin gerçekleştirildiği aralık ayının, sivil toplum kuruluşları için yeni yıl faaliyet planlamaları ve tüm yıla ait faaliyetlerin özetleri ile raporlamalarının yapıldığı bir dönem olması dolayısıyla; sivil toplum kuruluşu çalışanları çoğunlukla vakit darlığından ötürü görüşmenin mail ortamında gerçekleşmesini talep etmiş, kendileri için en uygun olanın mail platformu olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda soruların yorumlar, kişisel fikir ve gözlemler merkezli olması, belli bir düşünme ve bunları aktarma sürecini gerektirmesinden ötürü yanıtların yazılı alınması uygun görülmüştür. Bu şekilde araştırmaya hizmet eden görüşler, tespitler ve öneriler değerlendirmeye alınabilmektedir. Bunların yanında yukarıda da ifade edildiği gibi, araştırmacı tarafından 2019-2020 süre zarfında sahada edinilen deneyim, gözlem ve görüşler de araştırmaya açılım sağlayan bir detay olmuştur. Görüşmeler sonucu elde edilen verilerin, gözlemlerin ve detaylı bir doküman analizi sürecinin bütünleşmesiyle nitelikli bir nitel çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır.

Veri toplamak amacıyla yapılan görüşmeler bağlamında, görüşmecilerin bilgilendirilmesi ve onaylarının alınması için oluşturulmuş Görüşme Onam Formu ve bilgi, fikir ve deneyimlerinden faydalanmak üzere 20 nitel sorudan oluşturulmuş Görüşme Formu kullanılmıştır. İlgili formlar ekler kısmında paylaşılmıştır.

3.2. Bulgular

❖ *STK'larda Uzmanlaşmaya Gidilmesi*

Göç krizi ile birlikte Türkiye'ye giriş yapan uluslararası hükümet dışı organizasyonlar (INGO) dediğimiz uluslararası sivil toplum kuruluşları, faaliyet gösterdikleri alanlarda uzmanlık/profesyonellik hususuna son derece dikkat ederek çalışmalarını nitelikli bir noktaya taşıma gayretinde bulunmaktadır. Görüşme sağladığımız bir uluslararası sivil toplum kuruluşu çalışanının bu varsayımı destekler nitelikteki cümleleri aşağıda yer almaktadır:

“15 yıla yakın yerel STK'larda gönüllü çalıştım. 3 yıla yakındır da profesyonel olarak uluslararası bir STK'da çalışmaktayım.”

Bu şekilde gönüllü çalışma ile deneyim kazanılmış olsa da, pozisyonlar ve çalışma alanları üzerine çalışanlara uzmanlık kazandırılmakta ve çalışanın spesifik bir görevde yer alması sağlanmaktadır. Bu durumda Suriye krizinin doğal bir sonucu olarak göçün Türkiye'deki sivil toplum olgusunda yarattığı güçlü değişimlerden biri olarak ilgili bulgudan söz edilebilir.

❖ *STK'lardaki Faaliyetlerin Toplumsal Bütünleşme Yönünde Değişim Göstermesi*

Suriyelilere yönelik geliştirilen projeler krize ilk müdahale sürecinde olduğu gibi yalnızca koruma/sosyal yardımlar yürütme çizgisinden sıyrılmış, Suriyelilerin sosyal uyum/entegrasyon sürecine dahil edilmesi gerekliliği baş göstermiştir. Böylece krizin çözümsüz kalması, süregelen bir hal alması ile gerekli olan sosyal uyum süreci sivil toplum kuruluşlarının da beklemediği bir doğrultuda çalışma çizgilerini değiştirmelerine neden olmuştur:

“Tüm bu hizmetleri sağlamanın amacı belirtilen sahalarda tespit edilen ve koruma ihtiyacı olan birey, aile ya da toplulukların proje kapsamında yasal hakları, eğitim, sağlık ve diğer alanlarda bilgilendirmek, koruma ihtiyacı olan kişilere hizmet sağlama ve toplumdaki sosyal uyum için sürdürülebilir olanaklar sağlamaktır.”

Bu aşamada koruma hizmetlerinin sivil toplum kuruluşları tarafından her zaman devam ettirildiğinin altını çizerek; sosyal ve kültürel uyumu tesis etme, psikososyal destek ve sağlık hizmetleri sağlama, hukuki danışmanlık destek faaliyetleri, çocuk ve gençlere yönelik eğitim veya mesleki eğitim faaliyetleri, geçim kaynağı geliştirme alanları yaratılması faaliyetlerini toplumsal gelişmeler ile paralel şekilde ilerlettiklerini söylemek mümkündür. Krizin devamlılığı ile birlikte değişen/dönüşen ya da çeşitlilik kazanan bu uygulamaları, krizin sivil toplum kuruluşlarının bakış açısına ve yaklaşım biçimine olan etkisi olarak değerlendirebiliriz.

❖ *Faaliyet Planlamalarında Hedef Kitlenin Değişen Konumu*

Projelerin ve geleceğe dönük hayata geçirilmesi planlanan çalışmaların sahadaki gözlemlerle, mültecilerden alınan dönüt ve taleplerin dikkate alınarak oluşturulması, yukarıdan bir gözle veya tahmini bir ihtiyaç listesi oluşturarak değil; zamanla gelişen bir husus olarak sürece mültecilerin dâhil edilmesinin ve hizmet sunulan kitleye yönelik olmaktan ziyade hizmet sunulan kitle ile çalışma prensibinin yerleşmesi uzantısında yeni bir anlayışla oluşturulduğu görülmektedir. Alana içkin, alana yönelik geliştirilen çalışmaların genel perspektifi yanında taleplerin ve görüşlerin değerlendirmeye alınması uzun bir işleyiş sürecinin ürünü olarak değerlendirilebilmektedir. Krizin yarattığı değişimlerden biri de üzerine çalışılan kitlenin sürece ortak edilmesi ile sürecin aktivize kılınmasıdır.

“Hem kamu ve STK’ların yayınlamış olduğu istatistik ve değerlendirme raporları hem de kurumun kendi yapmış ihtiyaç tespit yöntemleri ile bu esaslar gerçekleşiyor. Bu yöntemler arasında veri toplama, hedef kitle olarak mülteci gruplarıyla bireysel ve toplu ‘odak grup çalışmaları’ şeklinde oluyor. Kurumun uzmanlaştığı alan ve mültecilerle yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilen ihtiyaca yönelik hangi alanda hizmet sağlanacağı belirleniyor.”

❖ *Hak Temelli ve İhtiyaç Temelli Yaklaşımların Bulanıklaşması/Belirsizliği/Geçişkenliği*

Mevcut sistemin elverişsizliğinden ve yasal düzenlemelerin yetersizliğinden dolayı, hayırseverlik merkezli hareketlerin karşısında hak temelli bir yardım anlayışı yürütmekte zorlanan sivil toplum kuruluşları sosyal ve kültürel uyum gibi faaliyetleri yürütmekte olsa da, maddi yardımlar bütün faaliyetler içerisinde önemli bir yer kaplamaya devam etmektedir. Bu minvalde mevcut işleyiş kapsamlı bir perspektif oluşturulmasına engel teşkil ederken, güncel ihtiyaçlar karşısında dönüşerek harekete geçmek zorundalığı sivil toplum kuruluşlarının bakış açısını ve çizgisini karmaşık hale getirmekte, uzun vadeli, planlı faaliyetler eksikliği ve güçlü strateji yoksunluğu yaratmaktadır. Bunu destekleyici bir husus olarak, görüşme yaptığımız neredeyse bütün sivil toplum kuruluşlarının hâlihazırda yürütmeye devam ettikleri projeler arasında hem koruma hizmetlerinin hem geçim kaynağı geliştirme faaliyetlerinin bir arada yürütülmesi durumu buna örnek gösterilebilir. Tabi ki bu iki farklı faaliyetin bir arada yürütülmesi, hizmet verilen kitlenin mağduriyetinin önlenmesi/en aza indirgenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Fakat koruma hizmetlerinin hala büyük bir dilimi kaplaması ile geçim kaynağı geliştirme faaliyetlerinin birincil ihtiyaçlar karşısında ikincil/üçüncül konumda bulunması mevcut durumun tahayyülü açısından yeterli olmaktadır. Sosyal yardım anlayışının zamanla maddi yardımlara bağımlı bireyler yarattığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, maddi yardımlara ihtiyacı kalmayacak şekilde mesleki edinimler ya da bu uzantıdaki faaliyetlerle kişilerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerinin mevcut durumda mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada da kişilerin kazandıkları hakları kullanamamalarında ötürü hak temelli faaliyetlerin hayata geçirilemediği de ortadadır. Bu bağlamda uluslararası STK’ların da çoğunlukla yaklaşımlarını sosyal yardımlar yönünde belirledikleri de ortaya çıkmaktadır.

❖ *Suriyeli Vatandaşlar ile Kamu Kurumları Arasındaki İletişim Sürecinde STK'lar: Zamanla Gelişen Aracılık Rolü*

• Sivil toplum kuruluşlarının mülteci kitle ile kurduğu güven bağı ve ilişki ağı, kuruluşların sahadaki tanınırlıklarına katkı sağlamış, süreç içerisinde iletişimi kolaylaştıran ve sürdürülür kılan bir hususa hizmet eder olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumlarında alınan kararları ve işleyişleri takip etmesiyle sürece mülteciler adına hâkim ile sivil toplum kuruluşları, zamanla kamu kurumları ve mülteciler arasında köprü görevi gören bir role sahip olmuştur. Bu rol mültecilerin sivil toplum kuruluşlarında samimi ilişkiler ve güven bağı geliştirdiğinin bir göstergesi kabul edilmelidir. Sağlık, eğitim gibi sosyal hakları önünde yasal bir engel bulunmayan Suriyeli vatandaşların uygulamada çeşitli engellerden dolayı bu haklardan faydalanamadığı durumların sıklıkla yaşandığı dile getirilmelidir. Dil bariyerinden ve işleyiş hakkında bilgi sahibi olmamasından ötürü sağlık hakkına erişemeyen vatandaşa, dil bariyerinden dolayı ve hakları hakkında yeterli bilgi sahibi olmamasından dolayı eğitim hakkından faydalanamayan, ikamet edilen il dışına zaruri olmadığı sürece çıkamayan ama hasta sevki ile il dışına çıkması gereken ve İGİM'den izin alması gereken durumda izin alamayan Suriyeli vatandaşların başvurdukları noktalar STK'lar olmaktadır. Bu açıdan ele alındığında zaman içerisinde kamu kurumları ile bu noktalarda iletişime geçme biçimlerini öğrenmiş ve geliştirmiş, sosyal hizmette de temel olan rollerden olan savunucu, güçlendirici, aracı ve destekleyici rolleri yerine getirdikleri söylenmelidir.

“Biz burada hizmet verdiğimiz bu alanda hak kaybı yaşayan mültecilerin haklardan faydalanmaları için faaliyet göstermek istedik. Yasal olarak birçok hakka sahipler ama bunların hayata ne kadar geçtiği bu süreç için önemli bir sorudur. Eğitim hakkına sahip olan Suriyeli çocuk okula kayıt yaptırmaya gittiğinde okulun müdürü keyfi olarak kayıt almayabiliyor, okula başlayan çocuk akran zorbalığı ya da öğretmen dışlaması ile karşılaşabiliyor. Biz bu durumda okul ile öğretmen ile ya da ilçe milli eğitim ile iletişime geçerek bir nevi baskı kuruyor ve sorunu çözme yolunda adımlar atıyoruz. Aynı şekilde sağlıktan örnek vermek gerekirse, dil sorunu yaşadığı için hastaneden randevu alamayan, doktor ile iletişime geçemeyen mülteci hastalar var. Bu durumda randevusunu alıp, hastanede ve ilaçlarını almasında her türlü desteği veriyoruz. Mardin sağlık koşulları açısından elverişli olmadığı için sıkça karşılaştığımız bir durum daha var. Mülteciler için ikamet ettikleri yani kayıtlı oldukları il dışına çıkmak yasak. İl dışına çıkmak için sağlık gibi zaruri bir durum olması gerekiyor. Mardin'deki hastane komşu ile sevk yaptığında sevk ile birlikte İGİM'den şehir dışına çıkış izni alması gerekiyor. Ama kendi başına bu izni alması günler sürebiliyor. Mülteci hasta bize geldiğinde özel durum olduğunu ifade edici süreci hızlandırıcı bir belge ile mülteciye refakat ediyoruz, gereken iznin belgesini almasını sağlıyoruz. Yani sahip oldukları haklara ulaşmaları için elimizden geleni yapıyoruz. Ama bu uzun zamandır bölgede bulunmamız ve nüfuzumuzla alakalı. Çünkü mültecilerle olduğu gibi kurumların güvenini kazanmak bu işleyişlerin hızı için epey önemli.”

- Sürecin kronik bir hal almasıyla, haklarına erişimleri noktasında büyük çaba gösteren STK'lar aynı zamanda başka bir düzlemde yoğun bir şekilde Suriyeli vatandaşların mevcut haklarından faydalanmaları önündeki engelleri aşmaları için ve daha iyi koşullara ulaşabilmeleri için bu sürece mültecileri dâhil ederek mültecilere yönelik farkındalık oturumları düzenlemektedirler.

“...sığınmacıların sağlık hizmetleri ve eğitim gibi temel haklardan faydalanması yasal statüye bağlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde aslında sığınmacıların sahip olduğu hak ve özgürlükler yasal olarak oldukça geniş olmasına rağmen pratikte bu hak ve hizmetlere erişim bazen sınırlı düzeyde kalabiliyor. Mardin'deki sığınmacıların dil bariyerlerine takılması, okuma yazma olanaklarının olmaması ya da sahip oldukları hakların farkında olmamaları kendi sosyal haklarına erişimi zorlaştırıyor. Bu ihtiyaç göz önünde bulundurularak kurumumuz da sağlamış olduğu hizmetlerin büyük bir bileşeni bağlamında birey, aile ve topluluk düzeyinde var olan hakları hakkında bilgilendirme ve farkındalığı arttırmaya yönelik hem çocuklar hem de yetişkinlere yönelik temel başlıklar altında grup oturumları düzenlemiş ve sığınmacıları bilgilendirmiştir.”

- STK'ların zamanla Suriyeli vatandaşlarla kurduğu güçlü bağ sayesinde, kamu kurumlarının da faaliyetler ve uygulamalar bazında mültecilere ulaşmak üzere sivil toplum kuruluşlarını aracı kıldığı bilinmektedir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının süreç içerisinde gelişmeler bağlamında yeni roller edindiği veya mevcut rollerini zenginleştirdiği görülmektedir. Buna örnek olarak araştırmacı tarafından sahada edinilen bir gözlem olarak, MEB tarafından Suriyeli vatandaşlara dil eğitimi vermek üzere görevlendirilmiş MEB Halk Eğitim Merkezlerinin bu görevi yerine getirmek üzere sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla kurslar düzenlediği bilinmektedir. Yine bir katılımcının da bu yöndeki söylemleri paylaşılmaya değerdir:

“5 yıldan fazla sürede burada faaliyet gösteren kurumumuzun sahada bilinirliği ve sahada yaptığı yardımlar bize olan güveni arttırmıştır. Çağrı merkezi numaralarımızın olması onların bizlere kolay bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca diğer STK ve kamu kurumlarından bizlere yönlendirilen faydalanıcılara da ulaşmaktayız.”

❖ Hükümetin Değişen Rolü Bağlamında STK'lar İle Değişen İletişim Biçimi

Krizin başlangıcında hükümete destek olmak amacıyla harekete geçen sivil toplum kuruluşları, faaliyetlerin yürütülmesi ve Suriyeli kitle ile temasa geçilmesi noktasında zamanla ana aktör haline gelmiştir. Bununla paralel bir şekilde hükümetin yereldeki yüzü olan kamu kurumları, sürece politik ve bürokratik düzenleme ve müdahalelerle destek olma konumuna geçiş yapmış, böylece faal bir aktörden alanda yönlendiren ve denetleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bunu birçok noktada tespit etmek mümkündür. Öncelikle daha

önce ortaya konan sivil toplum araştırmalarında tespit edilen en önemli sorun mükerrer yardımlar sorunuyken, özellikle 2020 yılında Covid-19 salgınından dolayı mağdur olan Suriyeli vatandaşlara elden maddi yardım ulaştırmak isteyen STK'ların Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü beraberliğinde çalışması ve ihtiyaç sahiplerinin tespiti sürecinde koordinasyon sağlanması ile bu sorun büyük oranda ortadan kaldırılmıştır. Bir başka tespit daha uzun vadede gelişen bir gelişmeye dairdir. Önceden saha izinleri konusunda tutucu davranmayan ve hane ziyaretleri gerçekleştirilmesine izin veren müdürlükler, son dönemlerde saha ziyaretlerini kontrolleri altına almıştır. Bu açıdan temsilcilik dışında bir yerde yardım dağıtımı için müdürlük ile işbirliği yapılması zorunlu kılınmıştır. Bir görüşmecimizin bu bulguyu destekler nitelikteki cümleleri aşağıda verildiği gibidir:

“Aslında son bir-iki yılı göz önünde bulundurmazsak hükümet ya da yerel otoriteler Mardin sahasında sağlamış olduğumuz hizmetlerde izin ile ilgili büyük sorunlarla karşılaşılıyordu. Ama son iki yıl özelinde bakıldığında Mardin sahasında doğrudan sahaya gidip hizmet sağlamak için Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığından izin almak gerekiyor ve şu anda bu izne resmi olarak sahip olan tek bir kurum var. Bu da sahada aktif olarak çalışmamıza engel olabiliyor.”

❖ **Belediyelerin STK'larla İlişkilerinde Yeni Etkenler**

Sahada gözlem yapılan süre zarfı boyunca ve görüşmelerden elde edilen bir çıkarımlardan biri, belediyelerin sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapma konusunda pek gönüllü olmadığı yönündedir. Özellikle yerel yönetimlerin sayıları fazla olan STK'lara karşı duydukları güven sorunu neticesinde ortaya çıkan bu durum, aynı zamanda belediyelerin birçok farklı sorunla mücadelesiyle birleşince ya hiç işbirliği yapılmamakta, ya görüşmeler ertelenmekte ya da sekteye uğramaktadır. Buna örnek olarak, sahada aktif faaliyet gösteren STK'lardan bir tanesinin mültecilerin kullanımına sunulmak üzere hazırlamayı planladığı kent rehberi için görüşme sağlamak ve faaliyete geçmek üzere bir yıla yakın belediye ile kapsamlı görüşmeler yapmak için belediyeyi işbirliğine ikna etme çabaları gösterilebilir. Bu da süreç içerisinde STK'lar ve yerel otoriteler arasında yeni ilişki biçimlerinin şekillenmesine neden olan bir husus olarak değerlendirilebilir.

“Hem mültecilerin hem de ev sahibi halk için yürütmek istediğimiz faaliyetler için belediye ve yerel otoritelerle işbirliği yapma talebimiz hatta ihtiyacımız oluyor. Ama bölgenin de biraz güvenlik sorunları olduğu için bize pek güvenmediklerini hissediyoruz, bunu gösteriyorlar da. Biz de güvenilir olduğumuzu göstererek takdirlerini kazanacağımız şeyler yapıyoruz. Mesela daha küçük çaplı bir organizasyon düzenleyerek mültecilerin faydasının bizim için her şeyden önemli olduğunu kanıtlamaya çalışıyoruz. Böyle olunca güven duymaya başlıyorlar. Kendimizce bulduğumuz bu yöntem, kısmen de olsa işe yarıyor.”

❖ **STK'ların Birbirleriyle Olan İlişkilerinde Kamu Kurumlarının Belirleyiciliği**

Alandaki hareketliliğin aktörü her ne kadar STK'lar olsa da, denetleyen ve izin mekanizması haline gelen yerel otoriteler karşısında, INGO'ların yerel otoritelerle daha iyi ilişkiler geliştirme kaygıları baş göstermektedir. Önemli bir INGO, Covid-19 süreci ile mağduriyetleri artan Suriyeli vatandaşlara yardım ulaştırmak amacıyla, partnerleri olan yerel/ulusal STK'lara ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak üzere kısıtlı sayıda ve kısıtlı içeriğe sahip yardım ürünleri teslim ederken, yerel otoritelere daha zengin içeriklere sahip daha fazla sayıda yardım teslim etmiştir. Bununla beraber bu yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaştırıldığına dair detaylı bilgiyi ulusal/yerel STK'lardan talep ederken, aynı şekilde bir talebi yerel otoritelerden talep edilmemektedir. Bu tür taleplerin, işleyişlerine ve otoritelerle olan ilişkilerine zarar vermesinden korkan INGO'ların, bu çekince ile partnerleri ile ilişkilerinde farklı yaklaşımlar benimsediği anlaşılmaktadır.

❖ *Değişimin Yönü ve Nitelikleri: Ulusal STK'ların INGO'lardan Öğrendikleri*

Yerel STK'ların, ülkeye çok sayıda INGO ile birlikte kurumsal değişimler yaşadığı bilinmektedir. Özellikle hayırseverlik, yardımseverlik ya da dil/tarih kardeşliği gibi kavramlar üzerine bina edile gelmiş bir anlayış olan sivil toplum anlayışı, bu süreçte kurulan ortaklıklarla ve aktivasyonlarla değişmiştir. Sivil toplum tarihinde değindiğimiz üzere, sivil toplumun başarısının ABD örneğinde olduğu gibi hiçbir ayırım gözetmeksizin, ancak gaye ortaklığı ile insani değerler bütününden beslenmesi ile mümkün olduğu anlaşılmıştır. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, Suriyeli vatandaşlara yönelik olarak bir yandan mevcut faaliyetleri yürütürken diğer yandan yerel paydaşlarını düzenledikleri eğitimlerle, süpervize faaliyetleriyle insani değerler bağlamında işleyen çalışma perspektifine ulaştırmak istedikleri açıktır. Böylece şeffaflık, hesapverebilirlik, eşitlik, çoğulculuk ve esneklik ilkeleri çerçevesinde ilerleyen bir STK standardı yaratılmak amaçlanmaktadır. Bu açıdan STK'ların yerel STK'lar üzerinde bunu nispeten başardıklarını söylemek mümkündür.

“Her projede partnerlerimiz bulunmaktadır. Temel amaç kurumumuzun bu sahadan ayrılması durumunda sahanın boş kalmamasını ve desteklerin devam etmesini sağlayacak şekilde yerel STKlardan partnerlerle işbirliği yapmaktalar. Bununla beraber onların kapasitesini arttırmak ve yeterli koşullara sahip olmaları hedeflenmektedir.”

En başta da dile getirdiğimiz gibi sistematik bir değişim sürecinden bahsetmek oldukça zor. Zira toplumsal olayları ve toplumsal olaylara bağlı gelişen tepkilerin bir ürünü olarak STK hareketler ve dönüşümler bu komplike durumların sonucudur. Faaliyetlerin oluşturulmasında, uygulama süreçlerinde ve yaklaşım biçimlerinde farklılıklar gösteren sivil toplum alanında, bu farklılıkların herhangi bir temel dayanağını ya da sebebini tespit etmek pek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle söz konusu değişimlerin tartışmaya müsait olduğu ve spesifik arka planlardan beslendiği göz önünde bulundurulduğunda mevcut durumun bulanıklaştığı görülecektir. Bu minvalde, söz konusu bulanıklığı giderme gayretleri ile birkaç temel başlık oluşturulmuştur. STK uygulamalarındaki değişimler, STK-devlet ilişkilerindeki değişimler, STK-STK ilişkilerindeki değişimler, hak temelli ve ihtiyaç temelli yaklaşımlar bağlamında

STK değişiminin ele alınması şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Birbirine bağlı temalardan dolayı araştırma kategorilerini temalardan sonra dile getirmek daha uygun g r lm ştur.

STK Uygulamalarındaki Değişimler

STK'ların tek bir çatı altında birleşmesinin, tarihte örneklerine şahit olunan türden gaye ortaklığının ortak hareket için yeterli olduğu durumların, bugün bu hareketlilik bağlamında gerçekleşmesi uzak bir ihtimaldir. Bulanıklığın hâkim olduğu mevcut durumda ilk uygulamalar ile değişen ihtiyaçlara cevap verme gerekliliği arasında kalan STK'lar, birkaç farklı uygulamayı birlikte yürütme kararı almıştır. İlk olarak insani ihtiyaçlara yanıt veren STK'lar, Suriyeli vatandaşların maddi yardımlara olan ihtiyaçlarının devam etmesiyle birlikte, toplumsal yaşamın bir parçası olma ihtiyaçlarının gelişmesi ile de maddi yardımlarını devam ettirmiş, bu yardımları devam ettirirken sosyal uyum/kaynaşma/entegrasyon gibi toplumsal yaşama katılımı destekleyen faaliyetlere başlamıştır. Hem  alışma hayatına katılımı sağlamak hem de ailelere desteklerle mültecilerin topluma uyumu için çeşitli faaliyetler yürüten STK'ların hizmet verdiği alanlar sosyal faaliyetler, yasal ve sosyal danışmanlık, temel sağlık ve eğitime erişim, dil eğitimleri, iki halkı bir araya getiren sosyal uyum etkinlikleri şeklinde sıralanabilir (Türk, 2016: 153). Bu bağlamda, maddi yardımları kesip tamamen sosyal uyum uygulamalarına odaklanmanın büyük bir mağduriyet yaratacağı gerçeği ile karşı karşıya olan STK'ların, toplumsal katılımlarını desteklemek amacıyla Suriyeli vatandaşlara yönelik çeşitli uygulamalar geliştirmeye başlamasıyla, STK'ların yaklaşım tarzlarında ve çalışma çizgilerinde değişikliklere gidilmiştir. Bunun sonucu olarak, çalışmaların kaynağı olan yaklaşım biçimlerinde de bulanıklıklar görülmeye başlamıştır. Yaklaşım biçimlerine dair detaylı tartışmalar hak temelli ve ihtiyaç temelli yaklaşımlar başlığı altında sunulmuştur.

STK-Devlet İlişkileri

 lkelerindeki savaş ortamından kaçarak Türkiye'ye sığıman Suriyeli vatandaşların ilk etapta kamplarda barınması sağlanmışsa da sayılarının artmasıyla kampların yetersiz kalması ve g   n kent merkezlerine doğru ilerlemesi sonucu sivil toplum, kentlere göç edenlere ilk müdahaleleri yapmak üzere devlete destek sağlamak amacıyla bu durumu g   slemiştir. Özellikle maddi yardımların sağlanması aşamasında başarı gösteren sivil toplum kuruluşları çeşitli nedenlerden dolayı devlet organlarıyla iletişime geçmeye başlamıştır. Devletin yetişmekte zorlandığı bir alanda hizmet veren STK'lar, bu aşamada aktif performans göstermiş ve devletin boşluğunu büyük oranda doldurmayı başarmıştır. Sivil toplum ve devletin birbirlerini tamamlayıcı ve karşılıklı işbirliği ve birlikte yönetim için bir araya gelen birimler (Kesgin, 2011: 74) olarak bu aşamada mümkün olmuştur. İletişimin aktifleşmesi ve işbirliklerinin artması STK-devlet ilişkilerine ilk etapta olumlu yansı mıştır. Fakat zaman ilerledikçe ve kriz durumu daha komplike bir hal aldıkça, artan STK sayısı toplumsal dinamiklerle birleşince devlet tarafını tedbir almaya iten bir güce d n şm ştur. Tarih boyunca devlet ile STK ilişkilerinin mesafeli olduğu değerlendirmeye dâhil edildiğinde, bu durumun şaşırtıcı olmadığı kabul edilmelidir. Tarihsel bir öğreti olarak ve mevcut risklerden ötürü tedbirler alınmış ve denetimlere gidilmiştir. Devlet toplumsal huzuru sağlayabilmek adına provokasyona çok açık gördüğü bu konuyu takibinde tutabilmek ve kontrolü sağlayabilmek amacıyla çok sınırlı tuttuğu paydaşlarıyla işbirliklerine giderek sivil toplum karşısında konum

değiştirmiştir (Demirdağ, 2018: 77-78). Krizin ilk süreçlerine nispeten sayısal artışa ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak değişen bir ilişki bağlamını burada da görmekteyiz.

Aynı zamanda geçici koruma statüsü ile Suriyeli vatandaşlara verilen yasal hakların kullanılması noktasında yaşanan sıkıntıların, devlet ile Suriyeli vatandaş arasında bir köprü görevi gören STK'lar aracılığıyla aşıldığı tespit edilmiştir. Genelde benzer şekillerde ortaya çıkan bu sorunlar karşısında edindiği deneyimlerle görevi sahiplenen STK'lar, devlet kaynaklı işleyiş aksaklarının giderilmesinde oynadığı rolle de devletin mekanizmalarını güçlendirici bir konuma gelmiştir.

STK-STK İlişkileri

Türkiye'de 1999 depreminde toplumsal ruhu ortaya koyan sivil toplum anlayışı, Suriye krizi ile yeni bir boyuta ulaşmıştır. Bu süreçte Türkiye sivil toplum anlayışı adına birçok gelişme yaşanmıştır. Ülkeye çok sayıda INGO'nun girmesiyle beraber, çok büyük bütçeler bu alana aktarılmaya başlamıştır. Aynı zamanda uzun bir süreden beri çeşitli alanlarda faaliyet gösteren INGO'ların da fonlarını bu alana kaydardıklarını söyleyebiliriz (Altunkaynak Vodina, 2019). Bunun yanında uzmanlık gerektiren bir alanda çalışmanın gereği olarak sivil toplum alanının gönüllülükten profesyonelliğe doğru bir akış gösterdiğini ifade etmek gerekir. Bu detaylarla paralel şekilde, yerel STK'lar arasında INGO'larla ilişkilendirme ve fon kapma rekabetlerinin ortaya çıktığı da ifade edilmelidir. Profesyonelleşmenin de etkisiyle ciddi bir rekabet ortamının yaratıldığı görülmektedir. INGO'larla işbirliği yapan ya da yapmak isteyen yerel STK'ların, INGO'lar tarafından talep edilen faaliyet sayısına ya da temasa geçilen kişi sayısına ulaşabilmek için çalışma formatlarını değiştirdikleri bilinmektedir. Hem personellerin nitelik açısından belirli standartlara uygun hale getirilmesi için INGO'lar tarafından yerel STK'ların çalışanlarına eğitimler düzenlenmesi hem de iş yapma açısından kapasitelerinin güçlendirilmesi ile ortaya çıkan ciddi bir değişimden söz edilmelidir. Fakat STK'lar arasında gerçek bir ortaklıktan, işbirliğinden söz etmek için bunlar yeterli olmamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının sayısal artışına paralel olarak iletişim akışı yavaşlamış ve ciddi bir rekabet ortamının oluşması sonucu işbirliği ve koordinasyondan daha zor bir hale gelmiştir (Dindarık ve Fidan, 2020). Projeler kapsamında sınırlı ve geçici yapılan görüşmelerin işbirliği için yeterli olmadığı fakat fon kapma rekabeti ile STK'ların kendi aralarındaki ilişkilerinin yeni bir boyuta vardığı kabul edilmelidir.

STK-Belediye İlişkileri

Belediyelerin idari ve mali üstünlüğüne rağmen, konumunun gerektirdiği şekliyle bir yaklaşım biçimi benimsemediğini vurgulamakta ve Suriyeli vatandaşlar konusunda pasif kaldığını yeniden belirtmekte fayda görülmektedir. Zira özellikle Suriyeli vatandaşlara yönelik dışlamaların yaşandığı bölgelerde, belediyelerin kendi tabanlarına hizmet götürmeden Suriyeli vatandaşlara hizmet götürmesinin tepki ile karşılanması ihtimali bulunmaktadır. Bölgelerini mülteciler için çekici hale getirmekten kaçınan belediyeler aynı zamanda mültecilere herhangi bir harcama yapmaktan oy kaygısından ötürü kaçınmaktadır (Mackreath ve Sağınç, 2017). Bununla beraber, uluslararası örgütlerin Suriyeli vatandaşlara yardım sağlamak için belediyelerle işbirliği yaptığı durumlarda, ev sahibi toplumun tepkisini çekmemek amacıyla ev sahibi toplumun da ihtiyaçlarını karşılandığı ve yardımlara ev sahibi

halkın da belediye tarafından dâhil edildiği durumların yaşanması süreç içerisinde benimsenen bir yaklaşım tarzı olmuştur.

Hak Temelli ve İhtiyaç Temelli Yaklaşımlar Bağlamında STK Değişiminin Ele Alınması

Krizin devamlılığı ile Türkiye’de kalış süreleri uzayan Suriyeli vatandaşlara hizmet vermeye devam eden STK’lar, ilk yaklaşımlarını değiştirerek faaliyetlerini genişletme yoluna gitmiştir. İhtiyaçları karşılamaktan vazgeçmenin mümkün olmadığı ama toplumsal ihtiyaçların da ortaya çıkmasıyla yaklaşım değişikliğine giden STK’ların uygulamalarında çeşitlilikler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden çok az bir kısmı dışında, STK’ların birçoğu bir taraftan ihtiyaç temelinde hizmetler sunarken, öte yandan hak temelli yaklaşım çizgisinde hizmet alanları oluşturmaktadır.

Hak temelli yaklaşım, yaklaşımın hedefindeki kişi ya da kişileri sahip olduğu haklar çerçevesinde güçlendirmek ve toplumda yeterliliğini sağlayacağı konuma getirmek üzere potansiyelini ortaya çıkarmak amacını taşır. İhtiyaç temelli yaklaşıma göre, daha güvenilir bir süreçten söz etmek mümkündür. Günümüzde sosyal hizmette geçerli olan bu yaklaşım, insan hakları kabulüyle başlar ve temel hakların tanımlanması, desteklenmesi ve her insanın bu haklardan faydalanmasını amaç edinir (Zengin ve Altındağ, 2016). Sosyal hizmet uygulamalarının en temel amacı olan güçlendirme, mültecilerle yürütülen çalışmalarda da büyük önem taşımaktayken, göçmen ve mültecilerin aile, grup ve toplum içindeki baş etme ve uyum yeteneklerini arttırmaya odaklanır (Güngör, 2015: 20). Bu yaklaşımda hedef kitlenin görece daha güvende hissetmesini sağlar. Bu yaklaşım çizgisinde ilerleyen çalışmalarda, hedef kitlenin yasal olarak sahip olduğu hakları aktif bir şekilde kullanmaları için gerekirse hükümet organlarıyla iletişime geçmek gerekirse de bu konuda farkındalık yaratmak üzere faaliyetler düzenlenir. Bu bağlamda ihtiyaçlara yalnızca ihtiyaç olarak bakmak hak temelini yadsıyan bir husustur (Atatanır ve Karataş, 2019: 471).

Ülkemizde ihtiyaç temelli yaklaşımlarda durum, hak temelli yaklaşımdan farklı bir şekilde işlemektedir. Özellikle hükümetin krizin ilk dönem söylemlerinde de yer alan ortak tarih ve din paydaşlığı ile paralellik gösteren bir yaklaşımdır. Ensar ve muhacir algısı eşliğinde bir tarafın alan olması için diğer tarafın veren olması gerekliliği ile hayırseverlik ya da yardımseverlik kavramlarıyla yoğun bir biçimde ilişkilenen bu yaklaşımda, Suriyeli vatandaşların mevcut durumdaki ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanılmıştır. Muhaciri ensarın merhametine terk eden bu yaklaşımda, gelişen güç dinamikleri bağlamında bir hiyerarşi söz konusu olmakta ve faaliyetler lütfen gerçekleştirilmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017). Bu durumda ihtiyaçların karşılanması bir yerde karşıdakinin vicdanına bırakılmış olmaktadır. Suriyeli vatandaşlar üzerinde güvencesizlik hissi yaratarak yardımlara bağımlı yaşamaları konusunda etkili olan bu yaklaşım, düzensiz ve süreksiz yardımlardan oluşmaktadır.

Diğer yandan hükümetin STK’lara göre konumlandığı nokta bu kategoride ayrıca önem arz etmektedir. Hükümetin söylemleriyle desteklenen hayırseverlik odaklı yaklaşımın, devletin birlikte çalıştığı STK’lar arasında inanç temelli STK’ların ağırlıkta olmasıyla birlikte yaygınlık kazandığı düşünülmektedir (Demirdağ, 2018). Aynı şekilde hak temelli yaklaşım çizgisinde ilerleyen STK’lara devlet desteğinin daha az olduğu bilinmektedir (2018).

Hâlihazırda, STK'lar arasında birçok arka plana sahip ayrılıklar mevcutken, bir de ihtiyaç temelli yaklaşımların hayırseverlik/yardımseverlik bağlamında ele alınmasını sağlayan kesim ile bu ihtiyaçların mevcut hakların kullanımı ile hak temelli yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini düşünen kesim arasında düşünsel farklılıklar bulunmaktadır. Fakat bu farklılıklara rağmen, işleyiş ve uygulamada pek fark görülememektedir. Zira hak temelli yaklaşımı savunan STK'lar temel ihtiyaçları giderilmeyen Suriyeli vatandaşlara yalnızca hak temelli yaklaşım çizgisinde yaklaşmamaktadır. Bu yüzden Suriyeli vatandaşların sahip oldukları haklardan faydalanmaları için faaliyetlerini çeşitlendiren STK'lar, aynı zamanda temel ihtiyaçlarını giderme çalışmalarında bulunmaktadır. Neticede faaliyetler benimsenen yaklaşım biçimleriyle çelişkili noktalara varmaktadır. Bu açıdan söz konusu çelişkiler ya da sınırların net bir şekilde belirlenememesi, uygulamalardaki bulanıklıklar krizin uzaması ile doğrudan ilişkili bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sivil toplum kavramının tanımsal zorlukları ve bu zorlukların nedenleri, kullanılmaya başladığı ilk günden bugüne hangi düzlem ve bağlamlarda, hangi koşullara bağlı olarak nasıl değişimler geçirdiği özellikle toplumsal gelişmeler ışığında çalışma boyunca tartışılmıştır. Bununla birlikte, tüm bu gelişmelerin bütüncül bir bakış açısıyla sivil toplum olgusunda uzun vadede yarattığı değişimler yine tarihsel ve sosyolojik çerçevede incelemeye alınmıştır. Toplumsal değişimler ve dinamiklerin dönüşümü altında, dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'deki toplumsal hareketliliğin sivil toplum olgusu ve yapısı üzerinde ne tür etkileri olduğunu ortaya çıkarma gayreti ile gerçekleştirilen bu çalışmada, etkili toplumsal hareketliliğin başlangıç noktası olarak Suriye krizi baz alınmıştır. Suriye krizinin Türkiye adına bir göç krizine dönüşmesiyle beraber, hükümetin bu kriz karşısında, krize müdahale sürecinde yetersiz kalışı sivil toplum alanına bir çağrı olmuş ve duruma sivil toplum alanının el atmasını gerektirmiştir. Zamanla hükümetin geri çekilmesi ile birlikte, müdahaleleri ve kendini yenileyen çabalarıyla sivil toplum, alanın ana aktörü haline gelmiştir. Bu süreçte birçok boyutta işlevsel olma gayretinde bulunan sivil toplum, Türkiye tarihinde daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde sıçrayışa geçerek önemli bir ivme yakalamıştır. Krizin kısa süreceği ya da birkaç yıldan uzun sürmeyeceği ihtimalinden hareketle sahaya maddi ihtiyaçların karşılanması amacıyla inen STK'ların işleyişleri, yaklaşımları ve faaliyetleri zamanla değişmiş, dönüşmüştür. Bu değişim/dönüşüm sürecinin sistematik bir çizgide ilerlediğini söylemek oldukça zor. Zira toplumsal gelişmelerin öngörülmesi pek mümkün olmayan söz konusu kriz boyunca, toplumsal hareketliliklerin ardından bu hareketlilikler bağlamında yaşanan sorunlar ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ile yeni planlar/programlar gerçekleştirilmiştir. Koruyucu-önleyici sosyal hizmet bakış açısından uzak olan bu çalışma sisteminin, iyileştirici-rehabilite edici bakış açısıyla oluşturulduğu ve sonradan müdahale yöntemleri olduğu bilinmektedir. Herhangi sistematik bir düzenlemeden veya bakış açısından ziyade sorunlara ve ihtiyaçlara göre şekillenen bu müdahale yöntemleri, sivil toplum anlayışının kendi içinde bazı belirsizlikler yaşamasına, krize ilk müdahale yaklaşım biçiminin sistemsiz bir şekilde değişmesine, hükümet ile ilişkilerde yeni süreçlere girmesine, sahada yeni roller kazanmasına ve mevcut rollerini zenginleştirmesine kadar birçok sonuca zemin hazırlamıştır.

Böyle bir çalışma ortaya konması kararını sağlayan ilk süreç, üzerine çalışılan alanda yapılan gözlemler ve aynı dönemde yapılan doküman analizleri neticesinde tespit edilen faaliyet ve perspektif güncellemeleridir. Zamanla yaşanan bu değişim ve dönüşümün sosyal hizmet uygulamaları bağlamında değerlendirilmesi ve bu tür bir çalışmayla ortaya konmasıyla literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Hedef doğrultusunda alan araştırması bölümünde menşei farklılıklar gösteren farklı sivil toplum kuruluşlarından, alanı tanıyan, gözlem yapabilmiş ve yapılan değişimlere tanıklık edebilmiş çalışanlarla görüşme sağlanmıştır. Bu bağlamda çalışanların fikirlerinden, yorumlarından, görüşlerinden ve doğruluk payı yüksek olduğu kabul edilen gözlemlerinden yola çıkılarak, sivil toplum kuruluşlarının Suriye krizine gösterdikleri ilk tepkileri ile mevcut tepkileri arasındaki farklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Zamanla ortaya çıkan bu farkların sivil toplum kuruluşlarının bakış açılarını, yaklaşım ve süreci okuma biçimlerini nasıl etkilediği üzerinde nispeten sistematik bir çalışma

gerçekleştirilmek istenmiştir. Bundan hareketle yapılan araştırmalar, gözlemler ve sonuçlar eşliğinde sivil toplumda gereken açılıma katkı sağlaması amacıyla geliştirdiğimiz bazı öneriler ifade edilmiştir.

Sivil toplum alanında iddia ettiğimiz söz konusu değişimi ve dönüşümü incelerken, alanın nereden itibaren dönüştüğü üzerinde düşünmek gerekmektedir. Suriye krizi çerçevesinde çok büyük bir boşluğu dolduran sivil toplum, bunun çok öncesinde 1999 depreminde toplumsal ruhu ortaya çıkarmıştı aslında. Bu noktadaki başarısı ve sürece yaptığı katkı doğrultusunda hükümet ile olan ilişkisinde bir başarı ivmesi kazanmıştır. Öncesindeki bazı siyasi kolaylıkların ardından, bu depremde gösterdiği başarı ile çeşitli kesimlerin takdirini kazanan sivil toplum, varlığını idame açısından daha nitelikli bir noktada yer bulabilmiştir. Suriye krizinin Türkiye adına bir göç krizine dönüşmesiyle birlikte ise sivil toplum, birkaç adım daha ileri giderek toplumsal gerçekliğin sabit bir yüzü haline gelmiştir. Fakat bu deprem sürecinde hayırseverlik ve yardımseverlik kavramları üzerinden faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, Suriye krizinden doğan bu toplumsal krize aynı düşünce tarzıyla yaklaşmaya devam etmesi süreç uzadıkça ve savaşın son bulup Suriyeli vatandaşların uzun bir süre daha ülkelerine dönemeyecekleri anlaşıldıkça, sorun teşkil eden bir noktaya doğru ilerlemiştir.

Bu süreçte çeşitli görevler üstlenmiş, birçok farklı noktada milyonlarca Suriyeli vatandaşa hizmet götürmüş bir alan olarak sivil toplum, önemli bir toplumsal aktör olmuştur. Sivil toplumun önemli bir aktör olması, hükümetin yetişemediği alanlarda faaliyet göstermesi ve ihtiyaçlar karşısında gereken kapasiteye ulaşma gayretinde olması konumunu daha kıymetli bir noktaya taşımıştır. Fakat bu ivmeye rağmen, sivil toplumun hükümet karşısındaki konumuna ait belirsizliğin kafaları karıştırdığını söylemek mümkündür. Bu noktada sivil toplumun yola çıkma amaçlarını, temel prensiplerini ve bileşenlerini barındıran bir unsur olarak sahip olduğu kimlik, sivil toplum hükümet ile ilişkilendirirken ve hükümet karşısında konumlanırken belirleyici olmaktadır. Örnekleri verilen bu tür toplumsal olayların, insani tepkinin somut göstergeleri olarak kabul edilebilecek alan olarak sivil toplumu, süreç boyunca ve süreç dışında derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Olumsuz performanslar bütünü olumsuz bir tepkiyi ve algıyı sürpriz kılmayacağı gibi, başarılı faaliyetler de olumlu bir süreci olağan bir şekilde kendisiyle taşıyacaktır. Türkiye’de sivil toplum alanı başta siyasi olmak üzere birçok toplumsal ve topluma içkin nedenlerden ötürü istikrarlı bir başarı sergileyememiş olsa da, son dönemde birçok farklı etmen sayesinde daha önce varmadığı bir noktaya varmayı başarmıştır. Bu sebeple Suriye krizinin sivil toplum üzerindeki etkisini tartışmak anlamlı bir çalışma ortaya koymamızı sağlamaktadır.

Çalışmamız boyunca sistematik bir değişimden bahsetmeyi zorlaştıran bir husus olarak, kıstas alınabilecek merkezi bir noktanın yokluğundan söz etmek gerekir. Sivil toplum kavramı tarihi boyutları ve tartışmaları yanında bugün farklı coğrafyalarda farklı tanımları ve işlevleri gelişen, değişen bir alan olarak birçok belirsizlikler içerisinde netlikten uzaklaşmıştır. Günümüzde de toplumsal, siyasal ve sosyal boyutları bulunan bu kavram, farklı taraflara çekilmektedir. Türkiye’de Suriye krizi ile birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlar silsilesine cevap vermek amacıyla sahaya inen sivil toplum kuruluşları, zaten önceden pek de mevcut olmayan birliği ve tek çatı altında güçlü perspektifi bu süreçte de yakalayamamıştır. Siyasi tutumlar başta olmak üzere birçok sebepten ötürü sivil toplum kuruluşlarındaki farklılıklar ve süreçte

belirginleşen/keskinleşen farklılaşmaların da bulanıklıklarla/belirsizliklerle örölü bir hizmet platformu yaratılması noktasında etkisi olduğu söylenebilir. Bu durumun, sürecin kronikleşmesiyle doğrudan bir bağlantısı olduğu da ifade edilmelidir.

Sivil toplum alanındaki gözlemler ve görüşmeler ile ortaya koyduğumuz bulgularla da anlaşıldığı üzere bir güncelleme, kendiliğinden bir değişim ve dönüşüm sürecinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştır. Fakat ne yazık ki sivil toplum alanındaki bu değişimin, toplumsal gelişmelerin gerisinden gelmesinden ya da toplumsal gelişmeleri takip etmesinden kaynaklı olması ile güçlü, sistemli ve kapsamlı bir değişim sürecinden söz etmek mümkün değildir. Sivil toplum kuruluşlarının esası benimsedikleri bakış açılarına bağlı bir şekilde aynı zamanda toplumsal dinamiklere ayak uydurmaları, bu değişimin takibini gerçekleştirmeleri ve bazen bu doğrultuda değişime gitmeleri de oldukça zor olabilmektedir. Bu açıdan sivil toplum anlayışında ve uygulamalarında yaşandığını konu ettiğimiz bu değişim hareketliliği, herhangi bir hedef doğrultusuna hizmet etmekten, kararlı ve istikrarlı bir değişim olmaktan uzak bir durumdur. Sivil toplumun hareketli geçen bu sürece adapte olması bir yana diğer yanda kararsızlığa ve bulanıklığa sürüklenmesi katmanlaşmış sorunlarla da yakından alakalıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerinin ağırlığını kamplara veren devletin boşluğunu doldurmak amacıyla hareket etmeye başlamasıyla yoğunluk kazanan STK hizmetleri, göçün şehirleşmesi tabirini oldukça rahat bir şekilde kullanabileceğimiz bu dönem içerisinde, odağını şehirli geçici koruma altındaki Suriyeliler üzerine kurar hale gelmiştir. Hükümet dışı bu kuruluşların mevcut hacmi/boyutları ile krizin büyüklüğü/yoğunluğu/karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda, maddi yardımları sağlama noktasında büyük çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu çabanın önemli bir karşılık bulduğu ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin bu hizmetlerden büyük ölçüde yararlandığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat sürecin kronikleşmesiyle, ihtiyaçların azalmak yerine boyut değiştirmesine ve çaresizliklerin kesişimsel noktalara varmasına paralel olarak maddi ihtiyaçların kesin bir şekilde giderilmediği, süresiz ve yetersiz olan bu yardımların mağduriyeti yok etmediği gerçeği de görünür bir noktaya varmıştır.

Gelinen aşamada, maddi yardımları sunma noktasında, genel olarak başarılı bulunan sivil toplum kuruluşlarının sürecin devamlılığı karşısında nasıl konumlanacağı da sürece ilişkin önemli bir detay, bir ipucu verir olmuştur. Bir yandan maddi yardımlarla süreci kolaylaştırma çabasında olan sivil toplum kuruluşlarının, öte yandan Suriyelilerin sosyal hayata katılmasının önünü açması beklenmiştir. Şüphesiz ki sürece yaklaşım biçimini revize eden bu kuruluşlar, maddi yardımları sağlamaya devam ederken sosyal uyum faaliyetlerini ve projelerini de hayata geçirmeye başlamıştır. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasının önüne geçilemediği de anlaşılmıştır. Sosyal uyumun gerçekleşmesini sağlamanın bir yolu olarak Türk vatandaşlarının ve Suriyeli vatandaşların etkinliklerde, farkındalık oturumlarında ya da eğitimlerde bir araya gelmeleri sağlanmışsa bile aktif bir sürecin inşası için her iki tarafın da toplumsal aktifliklerinin gelişmiş olması gerekliliği baş göstermiştir. Nitekim ihtiyacı varken çalışma hayatından uzak bir Suriyeli vatandaşı ya da Türk vatandaşını sosyal uyumun tesisi için yan yana getirmek, amaca pek hizmet etmeyen bir vaziyet olmuştur.

Aktif bir sosyal uyum süreci inşasının maddi yeterlilik seviyelerinin sağlanması sonucu kişisel gerçekliklerin yaratılması ile mümkün olduğu kabul edilmelidir. Hakların kullanımı

noktasında Suriyeli vatandaşların çeşitli nedenlerle mağduriyet yaşadıkları bilinmektedir. Maddi destek sağlamada, sürece faydalı oldukları bilinen sivil toplum kuruluşlarının tüm çabalarına rağmen aynı düzeyde başka alanlarda faydalı olmasının beklenemeyeceği aşikârdır. Zira sahip olduğu hakları kullanmak için yeterli bilgiye sahip olmayan veya toplumsal çekincelerle bu hakları kullanamayan Suriyeli vatandaşlarda farkındalık yaratılmadığı sürece hak temelli yaklaşım çerçevesinde ciddi bir başarı uzak görünmektedir.

Maddi yardımları hayata geçirmek için büyük emek harcayan sivil toplum kuruluşları, sürecin bu şekilde devam etmesi karşısında müdahale kararlarında ve uygulamalarında zorlanmakta, daha önce benzeri görülmemiş bir karmaşaya sürüklenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının hakların kullanılması noktasında ciddi bir operasyonel potansiyele sahip oldukları bilinmekte ise de, bu süreçte bu potansiyeli kullanmanın devlet-STK ilişkilerini olumsuz etkileme ihtimali taşıdığı düşünülmektedir. Bu aşamada sivil toplum kuruluşları arasında yine bir görüş ve fikir birliği oluşturulması zor görünmektedir. Bu zorluğu katmanlaştıran bir etmen olarak, sözünü ettiğimiz ilgili hakların kullanılması için mücadele verilmesi hususunun, siyasetle yakından ilişkili görülmesinden dolayı sivil toplum kuruluşlarında siyasi kaygılar gelişmekte ve sonuç olarak geri durma/geri çekilme davranışı ortaya çıkmaktadır. Sürecin barındırdığı bu bulanıklıkların sonucu olarak kapsamlı ve stratejik planlamalar ve uygulamalar uzak birer hayale dönüşmektedir. Maddi yardımlar üzerinden hizmet vermeye tüm çalışmalarının büyük bir kısmını ayıran sivil toplum kuruluşları, hak meselesine mesafeli durarak maddi yardımları odak noktası kılmaktadır. Yaşanan bu belirsizliğin bu dönemde geliştiğinin de tekrar altını çizmek gerekir.

Sivil toplum kuruluşlarının ülke çapındaki sayıları, çalışma alanları ve bölgeler arası durumları/verileri yukarıda açıklanmıştı. Bunun Mardin örneği için de aynı geçerlilikte olduğu ifade edilmelidir. Özellikle STK'ların son yıllarda sayısal artış konusunda ivme yakalaması, hükümetin de ulusal sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinin önünü açmasıyla desteklenmiş bir gelişmedir. Bu açıdan kurulan sivil toplum kuruluşlarının Suriyeli vatandaşlara el uzatmak istemesi ve hâlihazırda faaliyetlerine devam eden kuruluşların kapasitelerini arttırma yoluna gitmesi bu sürecin bir tezahürüdür.

İfade edilmesi gereken bir diğer husus, hükümetin sivil toplum kuruluşlarına göre konumlandığı noktadır. Bazı kuruluşların bizzat hükümet tarafından desteklendiği, güçlendirildiği bilinmektedir. Aslında sahadaki temel aktör rolünün sivil toplum kuruluşları tarafından üstlenilmesiyle, hükümetin de desteklediği kuruluşların sahada bulunması bir gereklilik olmaktadır. Bu noktada bazı kesimler açısından devlet destekli STK'lar ile diğerleri diye bir ayırım yapıldığından söz edilmekte ve yine hâlihazırda mevcut olan belirsizlik ve bulanıklıklara, yeni farklılaşmalar ve ayrışmalar eklendiği görülmektedir. Bu şekilde bu tür ikili ilişkileri sorgulatan bir durum olarak sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonsuzluk ortaya çıkmakta ya da daha da belirginleşmekte, rekabet ortamı körüklenmekte ve işbirliği kurulması sürecinde kuruluşların önüne yeni bir engel daha çıkarılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarındaki sayısal artış ile faaliyetlerdeki hacim ve operasyonel güç gelişimine rağmen, sahanın ana aktörü durumundaki sivil toplum kuruluşlarının birbirleriyle olan iletişim süreci ve bu iletişimin niteliği tartışmaya açıktır. Sahada faaliyet gösteren

kuruluşlar arasında projeler ve faaliyet alanlarına göre mülteci yönlendirmeleri yapıyor ve uluslararası STK'ların ulusal ve bölgesel STK'lar üzerinde yaratmak istediği değişimler uzantısında geliştirdiği ortaklıklar bulunuyor olsa da, bunun söz konusu kuruluşlar arasındaki iletişim eksikliğini gidermeye yetmediği de açıktır. Bu durumun nedensel betimi için verilebilecek en iyi örnekler STK'lar arasında yaşanan fon kapma rekabeti yanında, STK'lar tarafından geri durma/kaçınma davranışının sergilenmesine yol açan siyasi algılar ve temel yapısal farklılıklardır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, özellikle çok sayıda INGO'nun ülkeye girmesinin de etkisiyle rekabet ortamı yeni bir boyuta ulaşmış, bu rekabet ortamı önceden de güçlü olmayan sivil toplum kuruluşları ilişkilerine olumsuz çerçevede yansımış, bu uzantıda koordinasyon eksiklikleri ile işbirlikleri önünde engeller oluşturan durumlar meydana gelmiştir. Suriye krizinin sivil toplum kuruluşlarının özünde ve faaliyetlerinde yarattığı değişimlerden birkaçı olarak bunların da ifade edilmesi gerekir.

Suriyeli vatandaşların ülkeye giriş yapmalarının ardından geçen süre zarfı ile birlikte sosyal uyumun elzem hale gelmesiyle yeni sorunsalların ortaya çıkması uzun sürmemiştir. Dil bariyeri ve dil eğitimi, sağlık, güvenlik ve sosyal güvenlik sorunları ile temel hak ve özgürlüklerin işleyişine dair sorunların acil çözümü gerektirmesi ile birlikte sivil toplum alanındaki bütün aktörler yerlerini alarak yeni bir sivil toplum ruhu ortaya koymuştur. Bu aşamada, INGO'ların ülkeye girişi ve bu uluslararası kuruluşların yaratmak istedikleri değişimlere paralel ortaya çıkan ihtiyaçların ve sorunların çeşitlilik arz etmesi sonucu benimsenen farklı yaklaşım biçimlerinin ve faaliyetlerin ortak (insani) tepkinin oluşmasına sağladığı katkı tartışmasız kabul edilmelidir. Bununla beraber sivil toplumun toplumsal hareketlilikler bağlamında, devlet ile ve devlet karşısında nasıl konumlandığı son derece önemli bir hal almıştır. Zira tarihte türüne çok az rastlanan bu hareketliliğin yumuşatılmasında ve bu hareketlilik karşısında makul bir yaklaşım biçimi geliştirilmesinde sivil toplumun oynadığı rol göz ardı edilemeyecek bir aşamaya gelmişken, bunun sivil toplum için bir açılım fırsatı olarak hayata geçirilmesi önemli bir kırılma noktası yaratabilir. Mücadele ruhuna ve refleksine ihtiyaç duyulduğu ve bunun nispeten başarılı bir şekilde hayata geçirildiği bir dönemden geçildiği açıktır. Daha anlamlı değişimler ve dönüşümler yaşanması ve istikrarlı, kapsamlı ve hayırseverlik merkezli yaklaşım karşısında hak temellilik üzerine inşa edilecek bir sivil toplum anlayışı yaratmak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Nitekim Suriyeli vatandaşların ülkelerine dönüp dönmeyecekleri konusu bile oldukça belirsizken, duruma hayırseverlik ve yardımseverlik anlayışı ile yaklaşmak sağlıklı toplumsal ilişkilerin gelişmesi önünde ciddi bir engeldir.

Üzerine köklü çözüm mekanizmaları geliştirilmemiş bir süreç olarak Suriye krizi, çok büyük oranda sivil toplumun sorumluluğunda yer almaktadır. Bu bağlamda değişen roller ve dönüşen koşullar ile farklı pozisyonların bir sonucu olarak sivil toplum için farklı ve yeni bir süreç olsa da sivil toplumu başarılı kılacak asıl husus, yalnız başına mücadele değil, yerel paydaşların desteği ve merkezi yönetimin kolaylaştırıcı politikalarıyla ve işbirlikleri ile mümkün olabilecektir. Sivil toplumu bu sorumluluk altında yalnız bırakmak, onu güçlendirmek yerine aksine bir süre sonra güçsüz ve başarısız kılacaktır. Değerli ve önemli ancak yetersiz görülen bu değişim ve dönüşüm süreci için birkaç naçizane önerimiz olacaktır. Politika öneri yelpazesi aslında epey geniş olan bu konu için en önemli öneri, yakalanmış bu değişim hareketinin olumlu yönlere doğru, mantıklı adımlarla ve sivil toplum olgusunun

gelişim geçmişi unutulmadan ilerlemesi üzerine olabilir. Aynı zamanda sivil toplumun ulusal ve uluslararası noktada vardığı bu aşamayı, Suriyeli vatandaşların durumunun iyileştirilmesi için kullanması gerekliliği de önemli bir detaydır.

- Yerel yönetimlerin ve yerel otoritelerin, merkezi yönetimden bağımsız bir şekilde hareket edemediği ve yakından şahitlik ettiği sığınmacıların ihtiyaçlarına gereken yanıtı veremediği yukarıda dile getirdiğimiz bir durumdu. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının kaçınılmaz bir gerçek olarak Suriyelilerin toplumsal bütünleşmesini sağlayabilme çabalarını yerel yönetimlerle birlikte hayata geçirmesi büyük bir başarı sağlayacaktır. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları sahada koordinasyonel bir rol edinmeli, yerel yönetimler/otoriteler ile işbirliğini, etkileşimi ve yerindelik ilkesi bağlamında etkililiği artırma yoluna gitmelidir. Yerel yönetimlerin güçlü olduğu noktalar ve mecralar ile sivil toplum kuruluşlarının güçlü olduğu noktalar ve mecralar bir araya getirilerek, bütüncül bir operasyonel ağ/alan yaratılmalıdır.
- Türkiye için ulusal bir kriz halini almış olsa da bu sürecin uluslararası platformlarda alınacak kararlarla, duyarlılık gereklilikleri ve desteklerle birlikte köktenci bir çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu aşamada yine sivil toplum kuruluşları uluslararası politika kararları uzantısında gerçekleştirilecek yeni uygulama planlarının oluşturulmasında ve aktarılmasında ana aktör olarak yerini alacaktır. Entegrasyonun öncelikli bir amaç olarak belirlenmesi, geçici koruma statüsünün uluslararası platformlarda eksiklikleriyle ve yarattığı mağduriyetlerle tartışılarak yeni bir kapsamın oluşturulması ya da sınırlılıklarının ortadan kaldırılması, mültecilere yönelik kapasite artırımlarına gidilerek ulusal ve uluslararası organizasyonlarla güçlü işbirliklerinin inşa edilmesi, uluslararası toplumun sürece aktif katılımlarını sağlamaları üzere duruma yakından tanıklık eden sivil toplum kuruluşlarına insani bir yanıt gerekliliği iknası için fırsat verilmesi, uluslararası koruma sisteminin mevcut durumda yetersiz kaldığının uluslararası mekanizmalara kabullendirilmesi ve harekete geçmeleri için çalışmalar yapılması üzerinden politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R. (2009). *Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri*. <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2011/01/siviltoplumvesivildayanisma.pdf>
- Acar Savran, G. (2009). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis*, 8, 255-306.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). Halk ya da Ulus Egemenliğinin Kurumsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 41(1). 131-152. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3231/45007>
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*. İstanbul. Hil Yayınları.
- Akat, A. S. (1991). *Sosyal Demokrasi Gündemi*. İstanbul. Armoni Yayıncılık.
- Akgül, A., Kaptı, A. ve Demir, O. Ö. (2015). Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz. *A Journal Of Policy And Strategy*, 1(2), 1-22.
- Akman, K. (2018). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 3, 452-466.
- Aksoy, F. (2018). *Sivil Toplum Kuruluşların Kurumsal İtibar Yönetimi: Farklı Alanlarda Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Aktan, C.C. (2011). Eski Devlet Anlayışına Karşı Yeni Devlet Anlayışı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 3(2). 189-206.
- Aktaş, H. (2008). Batıda ve Türkiye’de Sivil Toplum: Gelişim Süreci. *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, 2(4), 91-105.
- Aktay, Y. ve Topçuoğlu, A. (2007). *Civil Society and its Cultural Origins in a Turkish City: Konya. Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 16(3), 273–287. doi:10.1080/10669920701616427
- Aldrich, H. E. & Waldinger, R. D., (2003). Ethnicity and Entrepreneurship. DOI: 10.1146/annurev.so.16.080190.000551
- Alp, A. ve Adıgüzel, V. (2019). Bir Barış Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Özel Sayı: 37-48. Doi: 10.38004/Sobad.536927
- Altunkaynak Vodina, S. (2019). Türkiye’de Mülteciler Bağlamında Sivil Topluma İlişkin Tespit ve Öneriler. *Göç Araştırmaları Derneği*.

Arslan, H. (2013). John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17(1). 181-204.

Artan, T. ve Arıcı A. (2017). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-21.

Aslan, G. G., ve Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632.

Aslan, S. (2010a). Sivil toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 188-212.

Aslan, S. (2010b). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2, 357-374.

Aslan, S. (2010c). Türkiye'de Sivil Toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C.9 S.31, 260-283.

Atatanır, H. ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 6 (21) , 453-475. DOI: 10.29224/insanveinsan.494872.

Bahadır, H., Uçku, R. ve Varol, Z. S. ve Çiçeklioğlu, M. ve Mut, A. N. U. (2014). Kamp Dışında Yaşayan Sığınmacılar: Çalışma, Gelir, Eğitim, Barınma, Su, Banyo Ve Beslenme Koşulları. *Savaş, Göç ve Sağlık*, 32.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Baran, D. Dernek mi Vakıf mı?: Derneklerin ve Vakıfların Avantajları Bakımından Kıyaslanması.

https://www.academia.edu/19920999/Dernek_mi_Vak%C4%B1f_m%C4%B1_Derneklerin_ve_Vak%C4%B1flar%C4%B1n_Avantajlar%C4%B1_Bak%C4%B1m%C4%B1ndan_K%C4%B1yaslanmas%C4%B1

Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.

Baygöl, S. (2020). Küreselleşme ve Teknoloji Üzerine Bir Değerlendirme: Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 6(13), 395-411.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/54071/673235>

Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj Ve Nepotizm. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-13.

Bedük, A., Usta, S. ve Kocaoğlu, M. (2006). Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyolları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006(1), 52-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10227/125768>

Berber, E. (2017). " Kurgu ve Gerçeklik Ekseninde Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri: İnsan Hakları Örgütleri Özelinde Bir Değerlendirme". <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/874/EmreBerber-KurguveGer%cc3%a7eklikEksenindeST%cc3%96ler.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Betil, İ. (2010). Sivil Toplum, Sosyal Sermaye, Sosyal Girişimcilik. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 21-25. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/girkal/issue/45195/565956>

Biber, A. (2009). Türkiye’de Sivil Alanın Darlığının Tarihsel Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3) , 27-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28324/300985>

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme. (2016). <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> Erişim Tarihi: 02.12.2020.

Bovard, A. (2003). Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *İstanbul: Bilgi Üniversitesi STK Yönetimi Konferans Yazıları*, (2).

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2015). Önsöz içinde Sosyal Politika Yazıları (Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder). İstanbul. İletişim Yayınları.

Buluş, A. (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 21-36.

Canpolat, H. (2015). Küresel Göç ve Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi. https://www.researchgate.net/publication/291519183_KURESELGOC_VE_TURKIYENIN_GOC_PO_LITIKALARININ_GELISIMI

Canyurt, D. (2018). Kazananı Olmayan Savaş “Suriye İç Savaşı”: Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.

Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society*. (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell Publications.

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cevizci, A. (2018). Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a. İstanbul. Say Yayınları.

Chandhoke, N. (2001). *The “Civil” and the “Political” in Civil Society. Democratization*, 8(2), 1–24. doi:10.1080/714000194

Cihan, A. ve Doğan, İ. (2015). Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Sivil Toplum. <http://www.altayli.net/osmanli-toplumsal-yapisi-ve-sivil-toplum.html> Erişim Tarihi: 02.10.2020

Clark, I. (2001). Globalization and The Post-Cold War Order. *The Globalization of World Politics*, 2, 634-648.

Çağlar, M. T. ve Aksu, F. (2019). Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler. *International Journal Of Social Inquiry*, 12(2), 507-544.

Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/52264/5316.pdf?sequence=1>

Çaha, Ö. (1999). Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum. Ankara. Liberte Yayınları.

Çaha, Ö. (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma. İstanbul. Gendaş Yayınları.

Çelebi, A. (2004). Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 237-284). İstanbul: Hil Yayınları.

Çelik, R. ve Karakaya, E. (2020). Osmanlı'da Vakıf Kuran Hayırsever Hanım Sultanlar. *içinde Sosyal Hizmet Tarihi* (Ed. Recep Çelik). Ankara. Grafiker Yayınları.

Çelik, V. ve Pekküçükşen, Ş. (2018). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 1273.

Çoban, B. (2006). Louis Althusser: Deliliğin Tutsaklığında Bir Dahi. B. Çoban (Ed.), *Kadife Karanlık 2: 21. Yüzyılın İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar* içinde (s. 89-116). İstanbul: Su Yayınevi.

Deacon, B. (2015). Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Bir Refaha Tehdit. *içinde Sosyal Politika Yazıları* (Ed. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder). İstanbul. İletişim Yayınları.

Demir, G. ve Öztogay, D. A. (2011). Hegel ve Marx'ta Sivil Toplum. *Doğu Batı*, 14(55), 111-138.

Demir, G. (2011). Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 22, 48-71.

Demir, Ş. ve Sesli, M. (2007). Türkiye'de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 273-292.

Demirdağ, Z. S. (2018). Suriyeli Mülteci Krizini Yönetmede Türkiye'deki Ulusal Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Denli, M. (2017). Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Toplumsal Sözleşmecilerin Düşüncesinde Sivil Toplum Anlayışı. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(14), 417-428.

Dilaveroğlu, E. (2012). 28 Şubat Süreci ve Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Tüsiad'ın Sürece Bakışı. *Sakarya İktisat Dergisi*, 1(3), 59-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30089/324698>

Dindarık, N. ve Fidan, Y. (2020). Türkiye’de Mültecilerin Yaşadıkları Bölgelere Yönelik İnsani Yardım Lojistiği: Kızılay Örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2) , 135-154. Doi: 10.18026/cbayarsos.591835

Doğan, Z. P. (2013). Louis Althusser’de Emek Gücünün Yeniden Üretilmesi ve Hukuk İdeolojisi İlişkisi. *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Arkivi. "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - VII" Sempozyumu HFSA Bildiriler*. 27. Kitap. İstanbul. İstanbul Barosu Yayınları.

Duman, M. Z. (2018). Çoğulcu Ve Demokratik Toplum Düzeninin Koşulları Üzerine Bir Tartışma / A Discussion On The Conditions Of The Pluralist And Democratic Society Order). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*. 56 (11), 347-355. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185639008>

Eke, E. (2018). Türk Kamu Yönetimi Açısından Göç Politikası ve Teşkilat Yapısı: Güncel Bir Perspektif. *içinde 21. Yüzyılda Uluslararası Göç Ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi* (Ed. Hasan Hüseyin Aygöl ve Erdal Eke). Ankara. Nobel Yayıncılık.

Eker, S. (2015). Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 31-66.

Ercan, H. (2002). Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 69-79.

Erdoğan Tosun, G. (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi. İstanbul. Alfa Yayınları.

Erdoğan, M. (1998). Sivil toplum: Bir Kavramın Anatomisi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 10, 5-21.

Erdoğan M. M. (2014). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*.

Erözden, O. (1998). STK’lar ve Hukuki Çerçeve ve Yenilik Talepleri Üzerine Notlar. (Ed. Taciser U.). Merhaba Sivil Toplum, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi: 10.

Ertugay, F. (2015). Bir Çelişki ve Gerilim Alanı Olarak İşçi Örgütleri-Devlet İlişkisi ve Sivil Toplum Retoriği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 44-65. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Hakisderg/Issue/7579/99487>

- Ertuğrul, D. (2012). Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi. *TESEV Dış Politika Programı*, (S.2). https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf
- Faulconbridge, J. R. & Beaverstock, J. V. (2008). Key Concepts in Geograhpy: Chapter 19 Globalization: Interconnected Worlds, 331-343. Kaliforniya. Sage Publications
- Featherstone, M. & Lash, S. & Robertson, R. (1997). Global Modernities: Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. London. Sage Publications.
- Fombrun, J. & Foss, B. (2001). The Gauge: Fombrun and Foss on Measuring Corporate Reputation. The Gauge Delahaye Medialin's Newsletter of Worldwide Communications Research, Vol:14, Issue:3, May-2001, P:1-4.
- Foucault, M. (2015). Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi. Ankara. İmge Kitabevi
- Fraser, N. (2004). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek. M.Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 103-132). İstanbul: Hil Yayınları.
- Freire, P. (2018). Ezilenlerin Pedagojisi. İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Gellner, E. (1995). The Importance of Being Modular In Civil Society. USA. Polity Press.
- Giddens, A. (1996). The Consequences of Modernity. (Reprinted). Stanford. Polity Press.
- Gulbenkian Komisyonu. (2016). Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor. İstanbul. Metis Yayınları.
- Güngör, F. (2015). Mülteci Ailelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği. İDSB 2. Uluslararası Aile Konferansı Değişen Dünyada Bireyler Arası Etkileşim Ağı Olarak Aile.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> Erişim Tarihi 01.12.2020.
- Gökmen, Ö. (2002). 28 Şubat: Bir Batılılaşma Restorasyonu Mu? içinde modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (pp. 347-350). İstanbul. İletişim Yayınları.
- Gözübüyük Tamer, M. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 89-105 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41210/506251>
- Güneş, M. (2014). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sarkacı: Devlet Vesayetinden Vesayetçi Demokrasiye. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4). 101-117.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de İdeoloji Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(2). 221-231.

Gürkan, C. (2016a). Foucault'da Neoliberal Yönetimselliğin Tarihsel Boşlukları: Erken Neoklasik İktisat ve Kamusal Seçim Teorisi. *Felsefe Logos Dergisi*, 63 Özel Sayı, 87-106.

Gürkan, C. (2016b). Foucault'yu Marx'la Okumak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 1249-1262.

Gürüz, D. ve Temel Eğinli, A. (2015). Kişilerarası İletişim: Bilgiler, Etkiler, Engeller. Ankara. Nobel Yayıncılık.

Habermas J. (2004). Kamusal Alan. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.

Habermas, J. (2003). Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Halifeoğlu M. ve Yetiş, M. (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İikiliği ve Kuramsal Kökenler. *Mülkiyet Dergisi*, 37 (1), 163-188.

Hasdemir T. ve Coşkun, M. K. (2008). Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (1), 121-149.

Hendriks, C. M. (2006). Integrated Deliberation: Reconciling Civil Society's Dual Role in Deliberative Democracy. *Political Studies*, 54(3). 486-508. doi:10.1111/j.1467-9248.2006.00612.x

Hirst, P. & Thompson, M. (2000). Globalization in Question. Cambridge: Polity Press.

Hülür, H. (2009). Faşist Olmayan Varolma Biçimlerinin Olanakları Üzerine: Michel Foucault'da Normalleşme, Benlik ve Etik. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), 447-470.

İnaç, H. ve Erdoğan, S. (2007). Farklı Kuramsal Perspektifler Çerçevesinde Sivil Toplum Tartışmalarının Karşılıklı Analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, Ocak 2007. 1-8.

Karaca, M. (2013). Sosyoloji. Feridun Merter ve Mustafa Talas (Ed.). *Sosyolojinin Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi* içinde (17-40). İstanbul. Lisans Yayıncılık.

Karataş, İ. H. (2008). *Türk Eğitim Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşları: Konumları ve İşlevleri*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Kaynar, M. (2005). Sivil Toplumun Kavramsal Tarihi ve Sivil Toplumla İlgili Güncel Tartışmalar. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1), 339-369. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Huniibf/Issue/7878/103524>

Kaypak, Ş. (2012). Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(17), 171-196.

Kesgin, B. (2011). Yardımlaşma ve Dayanışma Aracı Olarak Sivil Toplum. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8, 29-30, 63-76.

Kesgin, B. (2012). Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet. İstanbul. Açılım Kitap Yayıncılık.

Keyder, Ç. (2017). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. İstanbul. İletişim Yayınları.

Keyman, E. F. (2004). Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, NO:3, Erişim Adresi: https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_3.pdf 11.11.2020.

Kırılmaz, H. (2020). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bürokrasinin Rolü: Tek-Parti Dönemi ve Çok-Partili Sisteme Geçiş. *Bilig*, 92, 1-28.

Kırmızı, İ. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmetkar Liderliğin Rolü: Kütahya İli Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta.

Kiely, R. Globalization and Poverty, and the Poverty of Globalization Theory. *Current Sociology*. 2005;53(6):895-914. doi:[10.1177/0011392105057154](https://doi.org/10.1177/0011392105057154)

Krysik, J. L. & Finn, J. (2015). Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması (çev.ERCÜMENT ERBAY, Research for Effective Social Work Practice). Ankara. Nika Yayıncılık.

Kurt, M. (2015). Türkiye’de Hizbullah. İstanbul. İletişim Yayınları.

Kutlu, Z. (2015). Bekleme Odasından Oturma Odasına: Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme. *Açık Toplum Vakfı ve Anadolu Kültür*. <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/medya/02062015beklemeodasi.pdf>

Kuzu, B. (1992). Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(01), 335-369. Doi: 10.1501/SBFder_0000001535

Küçükömer, İ. (2009). Cuntacılıktan Sivil Topluma. İstanbul. Profil Yayıncılık.

Mackreath, H. ve Sağnıç, Ş. G. (2017). Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler. İstanbul. Yurttaşlık Derneği.

Malesevic, S. & Malesevic, V. (2009). Gellner’s Sivil Society Theory. In book: International Encyclopaedia of Civil Society. Publisher: New York, Springer. Editors: H.K. Anheier and S. Toepler

Malkoç, E. S. (2018). Uluslararası Göçlerin Sebepleri ve Siyasal Rejimler. *içinde Göç Sosyolojisi: Farklı Boyutlarıyla Göç*. (Ed. Rıdvan Şimşek). Ankara. Akademisyen Kitabevi.

Mardin, Ş. (1992a), Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1. İstanbul. İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1992b). Türk Modernleşmesi Makaleler 4. İstanbul. İletişim Yayınları.

- Miller, D. (2019). Siyaset Felsefesi. Ankara. Dost Kitabevi Yayınları.
- Molbay, R. (2019). *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Sığınmacılar Konusundaki Rolü*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Nas, F. (2018). Göç ve Göçün Yol Açtığı Sorunlar içinde Göç Sosyolojisi: Farklı Boyutlarıyla Göç. (Ed. Rıdvan Şimşek). Ankara. Akademisyen Kitabevi.
- Neocleous, M. (1996) Administering Civil Society: Towards a Theory of State Power, London: Macmillan Press.
https://www.researchgate.net/publication/328382173_ADMINISTERING_CIVIL_SOCIETY_TOWARDS_A_THEORY_OF_STATE_POWER
- Neuman, W. L. (2016). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. Ankara Yayın Odası Yayınları.
- Oçak, Z. (2018). İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar. *Dördüncü Kuvvet*, 1 (2), 56-74.
- Oğuz, M. C. (2018). Otoriter Rejimler ve Sivil Toplum İlişkisi: Bir “Yumuşak Güç” 253 Stratejisi olarak GONGO’ların Yükselişi. *Mülkiye Dergisi*, 42 (2), 239-260.
- Oranlı, İ. (2012). Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri. *Cogito Dergisi*, 70-71, 39-52.
- Özbek, M. (2004). Kamusal Alanın Sınırları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 19-90). İstanbul. Hil Yayınları.
- Özcan, M. (2017). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi. *İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi*. Haziran 2017 Araştırma 40.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” ile “İktidarın Gözü” Göstergeleri. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 2(1), 22-29.
- Özgöker, U. ve Doğan, G. (2019). Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi. İstanbul. Der Yayınları.
- Özkiraz, A. ve Arslanel, M. (2015). Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 21-42.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/gopsbad/issue/48579/617066>
- Özmkas, U. (2019). Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt-Negri. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Paine, T. (2017). “İnsan Hakları”. İstanbul. İletişim Yayınları.

Peterson Institute for International Economics. (2017). What Is Globalization?: And How Has the Global Economy Shaped the United States?. <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization#group-Jobs-9ylBUQAXjv>

Polanyi, K. (2017). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri. (çev. Ayşe Buğra). İstanbul. İletişim Yayınları.

Saferworld Briefing: Syrian Refugees in Turkey, (2016). 2-6. <http://podem.org.tr/img/syrian-refugees-workshop.pdf>

Sağır, A. ve Öztürk, H. (2010). Sosyal Sermaye Bağlamında Tarihsel Bir Perspektif Kurgusu: Tocqueville ve Amerika’da Demokrasi Üzerine. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 13-35.

Sandıklı, A. ve Semin, A. (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*. BİLGESAM.

Sarıbay, A. Yaşar. (1994). Sivil Toplum-Devlet İlişkisi veya Demokrasinin Etiği. *Birikim Dergisi*, 59(1). <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-59-mart-1994/2261/sivil-toplum-devlet-iliskisi-veya-demokrasinin-etigi/5676>

Sassen, S. (1988). The Mobility Of Labor And Capital: A Study In International Investment And Labor Flow. DOI: [10.1017/CBO9780511598296](https://doi.org/10.1017/CBO9780511598296)

Saygın, A. U. (2016). Anthony Giddens’ in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 69-80.

Seydi, A. R. (2014). Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 31, 267-305.

Sezik, M. (2019). Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri Ve Sorun Alanları. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 118-125.

Shaw, M. (1994). *Civil Society and Global Politics: Beyond a Social Movements Approach*. *Millennium: Journal of International Studies*, 23(3), 647-667. doi:10.1177/03058298940230031001

Shaw, M., (2008). The State Globalization: Towards a Theory of State Transformation. DOI:[10.1002/9780470755686.ch7](https://doi.org/10.1002/9780470755686.ch7)

Sizer, İ. (2019). Ankara’daki Suriyeli Sosyal Sermayesinin Oluşum Süreci. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Sunay, R. (2003). Küreselleşme ve Demokrasi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 51-93

Sutton, M. & Arnove, R. F. (2004). *Civil Society Or Shadow State? State/Ngo Relations In Education*. Iap Greenwich.

Şentürk, M. (2014). Türkiye'de Kamunun ve STK'ların Sosyal Yardım Uygulamaları: Yeni Eğilimler ve İhtiyaçlar. *Sosyoloji Dergisi*, 3(28), 285–208.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara. Seçkin Yayıncılık.

Şimşek, D. (2019). Suriyeli Mültecilerin Avrupa'ya Yayılımı: Analitik ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Adam Akademi*, 9/2 2019: 491-516.

Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2005). Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri. (çev: Fatih Demirci). Ankara. Adres Yayınları.

Tekvar, O. S. (2017). Habermas ve Bourdieu' nun Temel Kavramları Üzerinden Halkla İlişkileri Yeniden Düşünmek. *Erciyes İletişim Dergisi "Akademia" 2017 Cilt: 5, Sayı: 1, (82-94)*.

Tocqueville, A. De. (1994) Amerika'da Demokrasi. (İ. Sezal ve F. Dilber, Çev). Ankara: Yetkin Yayınları.

Tocqueville, A. (2019). Amerika'da Demokrasi. İstanbul. İletişim Yayınları.

Tokol, A. (2015). Sosyal Politikanın Tarafları içinde Sosyal Politika (ed. Aysen Tokol ve Yusuf Alper). Bursa. Dora Yayıncılık.

Torun, T. (2020). Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu. Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19(1), 220-238.

Tumay, M. ve Okatan, F. (2015). Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 21(3), 321-339.

Tunç, H. ve Aktaş, H. (1998). Batıda ve Türkiye'de Sivil Toplum (Gelişim Süreci). *Liberal Düşünce*, 9, 72-89.

Ulutaş, U. ve Kanat, K. B. ve Acun, C. (2015). Sınırları Aşan Kriz Suriye. İstanbul. SETA.

Usta, S. (2006). *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil Toplum, Demokrasi ve Güven* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Uzunköprü, G. (2020). On the Way To the Independence: The Similarities Between the American Revolution Through Thomas Paine's Common Sense And James Chalmers's Plain Truth And Turkish War Of Independence Through Ali Kemal's Peyam-i Sabah and Faik Ahmet Barutcu's İstikbal Newspapers. *The Journal Of Social Science*, 4(7), 18-24. DOI: 10.30520/Tjsosci.650780.

World Economic Outlook October 2007: Globalization and Inequality. (2007). Washington. International Monetary Fund Publication.

Yalvaç, F. (2009). Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 6(21), 3-37.

Yayla, A. (2000). Demokrasiyi Koruma Kılavuzu. *Liberal Düşünce Topluluğu(Association for Liberal Thinking)* <http://www.liberal.org.tr/sayfa/demokrasiyi-koruma-kilavuzu-atilla-yayla,184.php>

Yayla, A. (2015). Siyaset Bilimi. Ankara. Adres Yayınları.

Yazğan, S. ve Karakaya, E. (2020). Sosyal Hizmet Literatüründeki Paradigma Değişiminin Lisansüstü Çalışmalara Yansıması: 2010 – 2019 Yılları Arası Yüksek Lisans Çalışmaları. *Artuklu Üniversitesi Kadim Akademi 2020 Sempozyum Bildirisi*. 1-30.

Yazıcı, M. (2019). Bir Toplumsal Yapı Değişim Dinamiği Olarak Göçler ve Göçmenler. *içinde Türkiye’de Göçmen Kapsayıcılığı: Sorundan Fırsata Değişim Önerileri* (Ed. Halis Sakız ve Hıdır Apak). Ankara. Pegem Akademi Yayınları.

Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(27), 226 – 242.

Yıldız, Ö. (2004). Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk (Civil Society, Democracy and Pluralizm). *Sivil Toplum (Journal of Civil Society)*, 2 (5), 85-92.

Yıldız, Ö. (2005). Sivil Toplumunu Yeniden Siyasetin İçinde Düşünmek. *Sosyoloji Dergisi*, (14).

Yıldız, Ö. (2007). Non-Governmental Organization and Autonomy: A Conceptual Approach. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 6(1), 53-58. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jss/issue/24259/257152>

Yıldız, Ö. (2004). Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğinin Epistemolojik Düzeyi: İzmir Örneği. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Zariç, S. (2018). Demokratikleşme Açısından Sivil Toplum ve Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Konumu. *Pamukkale University Journal Of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31).

Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), 179-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/38633/448515>

İNTERNET KAYNAKLARI

Deutsche Welle. Göç ve İltica Terimleri Sözlüğü: Sık Karıştırılan Kavramlar.

<https://www.dw.com/tr/g%C3%B6%C3%A7-ve-iltica-terimleri>

[s%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-s%C4%B1k-](https://www.dw.com/tr/s%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-s%C4%B1k-)

[kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lan-kavramlar/a-45638095](https://www.dw.com/tr/kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lan-kavramlar/a-45638095)

Erişim Tarihi:

01.12.2020

https://ec.europa.eu/echo/where/europe/turkey_env Echo, 2020. *Erişim Tarihi: 01.12.2020*

<http://www.tmmob.org.tr/etkinlik/tmmob-demokrasi-kurultayi-1998/demokrasinin-ve-demokrasi-kavraminin-gelisimi>. *Erişim tarihi: 13.10.2020*

Yılmaz, M. (2016). Tarih, Strateji ve Siyaset Felsefesi Kavramı Olarak Sivil Toplum.

<http://www.hurfikirler.com/tarih-strateji-ve-siyaset-felsefesi-kavrami-olarak-sivil-toplum/>.

Erişim Tarihi: 29.9.2020

EKLER

EK.1. GÖRÜŞME SORULARI

NOT: Her görüşmeciye, kimliklerini gizli tutmak amacıyla bir numara verilecektir. Görüşmeye katılan kimsenin hiçbir surette bilgileri alınmayacak ve hiçbir yerde kullanılmayacaktır.

SORULAR:

1. Kendinizi, kurumunuzu ve kurumunuzdaki görevinizi kısaca tanıtır/anlatır mısınız?
2. Kurumunuz Suriyeli sığınmacılara hangi illerde, ne zamandır hizmet vermektedir? Mardin’de verdiğiniz hizmetlere erişebilen kitlenin Mardin’deki toplam mültecilere oranı nedir?
3. Suriyeli sığınmacılara kurumunuzun sağladığı hizmetler nelerdir?
Koruma Hizmetleri ()
Geçim Kaynağı Geliştirme ()
Sosyal ve Kültürel Uyum ()
Psikososyal Destek ve Sağlık ()
Çocuk ve Gençlik ()
.....
4. Kurumunuz hangi hizmeti ne zamandır vermekte? Bu hizmetin/hizmetlerin amacı nedir?
5. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki dokuz yıllık geçmişleri ile verilen hizmetler arasında nasıl bir bağlantı olduğunu ve geçen bu zaman zarfının bu uygulamalar üzerinde nasıl etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?
6. Kurum olarak Suriyeli sığınmacılara sunduğunuz hizmetlerin belirlenmesinde hangi esaslar kullanılıyor? Suriyeli sığınmacılara sunduğunuz bu hizmetlerin esasları kurumun kendi kararları ile mi belirlenmekte, yoksa Suriyeli sığınmacılardan alınan talepler ile mi şekillenmektedir?
7. Suriyeli sığınmacılara hizmet sunarken topluma entegre edilmeleri gibi bir amaç söz konusu mudur?
8. Suriyeli sığınmacılarla iletişimi nasıl sağlamaktasınız? İletişim kurarken bölgedeki tanınırlığınızın, kurduğunuz güven bağının ve sunduğunuz önceki hizmetlerin katkısı oluyor mu? Açıklar mısınız?

9. Mülteciler ile ilgili çalışmalarınızı yürütürken yerel, ulusal veya uluslararası kuruluşlar arasından ortaklarınız/partnerleriniz/paydaşlarınız var mı? Bu işbirlikleri hangi temel üzerinde şekillenmektedir?
10. Suriyeli sığınmacılarla iletişim kurulması, ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçların giderilmesi noktalarında kamu kurumları ile işbirliği yapıyor musunuz? Yapıyorsanız bu işbirlikleri ne zamandır devam ediyor?
11. Kamu kurumlarının çalışma ve performansını değişen ihtiyaç ve koşullara göre nasıl değerlendiriyorsunuz?
12. Mardin sahasında Suriyeli sığınmacılara hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını nasıl buluyorsunuz? Birbirleri ile iletişimlerini ve hizmet sunma biçimlerini, değişen ve yeni boyutlar kazanan ihtiyaçlara göre yeterli ve yetkin buluyor musunuz?
13. Kurum olarak yalnız veya işbirliği içinde sunduğunuz hizmetlerin, Suriyeli sığınmacıların yaşamlarını ne kadar kolaylaştırdığını düşünüyorsunuz? Bu hizmetlerin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
14. Suriyeli sığınmacıların sosyal hak ve özgürlüklerden mahrum olduğunu düşünüyor musunuz? Bunu değiştirmek için kurum çapında bir çalışmanız veya bunu gidermeye yönelik bir uygulamanız oldu mu?
15. Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitimler ve farkındalık oturumları düzenlemekte misiniz? Düzenliyorsanız bunlar hangi ihtiyaca binaen gelişmektedir?
16. Kurumunuzun sosyal hizmet uygulamalarında gözlemlediğiniz değişimlerin hangi yönde olduğundan söz eder misiniz?
17. Size göre şu an Suriyeli sığınmacıların değişen koşullar ve ihtiyaçlarla birlikte en çok ihtiyaç duydukları şey nedir? Değişen politikalar ve uygulamalar bunlara ne derece yanıt verebiliyor?
18. Bu hizmet ve faaliyetler için yeterli öz kaynaklarınız var mı? Hizmetlerinizin finansmanını nasıl ve hangi kaynaklardan karşılamaktasınız?
19. Hükümetten ya da yerel otoritelerden izin alınmasını gerektiren çalışmalarınızda karşılaştığınız sorunlar oluyor mu?
20. Günümüz koşullarını dikkate aldığınızda ve geleceği öngörmeye çalıştığınızda; Türkiye'deki Suriyeli mülteciler için yapılması gerekenler ve bu gerekliliklerin temel amacı/amaçları ne olmalıdır? Daha nitelikli ve etkili hizmetler konusunda öneri verecek olsanız neler söylersiniz?

EK.2. BİLGİLENDİRME ONAM FORMU

1.Araştırmaya İlişkin Bilgiler

Sizleri Sevda Yazğan tarafından yürütülen ‘Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriye Krizi ile Birlikte Değişen Yüzü: Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Mardin Örneği’ başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının araştırmasına katılmaya davet ediyorum.

Çalışmanın Amacı: Suriye’deki kriz ile birlikte Türkiye’ye giriş yapan savaş mağduru ve savaş tehdidi altındaki Suriyeliler, misafir statüsü ile ülkemizde kabul edilmeye başladılar. Acil bir durum olan ve hızlı bir müdahale gerektiren gelişmelerle, Suriyeli sığınmacılar kamplara yerleştirildi. Fakat gün geçtikçe durmak yerine daha da şiddetlenen ve süregelen bir hal kazanan Suriye iç savaşı ile sayıları her geçen gün artan sığınmacılar bu süreçte Türkiye’deki günlük yaşamın bir parçası oldular. Kamplara sığınmayan Suriyeli sığınmacılar kampların dışına çıkmaya, kentlere yerleşmeye başladı. Hükümet, sığınmacılara kamplarda yardım eli uzatırken, kentlere yönelmeye başlayan kitlenin ihtiyaçlarına sivil toplum kuruluşları uzandı. Bu akın ve yöneliş hız kazandıkça, sığınmacıların ihtiyaçlarına karşılık verecek sivil toplum kuruluşu sayısı da artış gösterdi. Geçen yaklaşık on yılda kentlere yerleşen ve sosyal hayata atılan Suriyeli sığınmacıların yeni ihtiyaçları ortaya çıktı. Bu ihtiyaçlara yanıt verebilmek adına ilk etapta verilen acil yardım anlayışından farklı bakış açıları benimsenmeye ve müdahale yöntemleri geliştirilmeye başladı. Suriye krizinin başladığı günden bu yana sivil toplum kuruluşlarındaki perspektif dönüşümünün ve müdahale değişimlerinin sosyal hizmet uygulamaları bağlamında akademik bakışla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler, gönüllülük esasına dayanmaktadır. Görüşmeden edinilen bilgiler yalnızca şahsıma açık olacak ve gizlilik ilkesine bağlı kalınarak korunacaktır. Görüşmede ses kaydı, fotoğraf ve video çekimi olmayacak ve yalnızca konuşmalar not edilecektir. Görüşmenin sonunda silinmesini istediğiniz notlar silinecektir.

Görüşme Formundaki soruları yanıtlarken düşüncelerinizi ve görüşlerinizi içtenlikle ve samimiyetle cevaplamanız araştırmam için son derece kıymetlidir. Katkı ve desteğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

2.Araştırmaya Katılım Onayı

- ❖ ‘Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriye Krizi ile Birlikte Değişen Yüzü: Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Mardin Örneği’ başlıklı yüksek lisans tezi araştırmasına kendi isteğimle katılmayı kabul ediyorum.
- ❖ Araştırmayı yürüten Yüksek Lisans Öğrencisi Sevda Yazğan; araştırmanın amacı, kapsamı ve süresi hakkında ayrıntılı olarak gerekli açıklamaları yazılı ve sözlü biçimde ifade etti.
- ❖ Bu araştırmanın gizlilik ve gönüllülük esasına dayandığını, kendi iznim olmadan kullanılamayacağına dair olan haklarımı ve sorumluluğumu anladım.
- ❖ Araştırmadan kendi istediğimle çıkabileceğimi anladım.
- ❖ Araştırmadan çıkınca herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmayacağımı anladım.
- ❖ Bu görüşmede vereceğim bilgilerin bilimsel yayın, rapor ve belgelerde kullanılabileceğine onay veriyorum.

Bu araştırmaya katılmayı kendi isteğimle kabul edip, onaylıyorum.

Katılımcının Adı:

Tarih:

İmza:

EK.3. İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARI

Sayı: 23

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SURİYE KRİZİ İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN YÜZÜ: Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Mardin Örneği
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1- NİTEL 2- TEZ ÇALIŞMASI – YÜKSEK LİSANS
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Sevda YAZĞAN 2 Tez danışmanı : Prof. Dr. Bedrettin KESGİN
KARAR	Başvuru Kabul Edildi.

Prof. Dr. Bülent YİĞİT
ETİK KURULU BAŞKANI

TARİH
09-11-2020

İMZA

Dikkat: Araştırmada kullanılacak her türlü veri toplama aracı, ölçek ve anketin bir kopyasını dosyasının sonuna ekleyerek teslim ediniz.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimine 2014 yılında Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde başlayan Sevda Yazğan, 2016 yılında Erasmus kapsamında Polonya’da sosyal hizmet eğitimi almıştır. 2018 yılında lisans eğitimini tamamlayarak aynı yıl Yalova Üniversitesi’nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

